

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik II. — Zvezek II.

V Ljubljani, 1898.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina I. zvezka.

	Stran
Umetnost pa morala. (dr. A. Ušeničnik)	89
Nekaj člankov v obrambo sv. pisma. (Piše dr. Andrej Pavlica)	111
Darvinizem. (Sestavil A. B.)	126
Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu. (dr. J. Ev. Krek.)	161
Slovstvo. Dr. Fr. D.: Trojka. (Eugen Lampe.) — Fr. Kovačič: Voditelj v bogoslovnih vedah. (A. U.) — Balkan. (A. U.)	173
Drobtinice. Savonarola. (A. U.) — Človek iz — medveda. (A. B.) — † Julius Péan. — Brunetièere pa misel krščanska. (A. U.) — Katolicizem v Nemčiji. (A. B.) — Kdo je izumil fotografijo? (A. B.)	180
Glasnik „Leonove družbe“	184

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 2 gld. 50 kr.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: dr. Aleš Ušeničnik
v Ljubljani (stolno župnišče).

Umetnost pa morala.

Onde l' affettuosa fantasia,
Che l' arte mi fece idolo e monarca
Conosco or' bene, quant' era d' error carca.

O čuvstvovita domišljija moja,
Kako si bila v zmote zapletena,
Ki ti umetnost bila — suverēna!

Michelangelo.

Druga je zmota v življenju, druga zmota v naziranju. Zmot življenja ne bomo na zemlji nikdar do korena iztrebili. Človeštvo je lahko popolnejše in popolnejše, a naposled — „es irrt der Mensch, so lang er strebt“! Todà dokler je zmota samo praktična, dokler je samo nesrečna nedoslednost človeška, da spozna dobro, a gre za zlim, dotlej nam ni zdvojiti o človeštvu. Kadar pa začnjenja kak narod svoje velike zmote dokazovati, obožavati, tedaj se mu bliža propast. Grški in rimski narod sta si vcepila smrtne kali, ko sta začela pripisovati svoje strasti bogovom. Njih moralna propast je bila s tem usojena. Zakaj praktičnih zmot se zaveda človek po boljšem spoznanju, in zato ne najde v njih miru. A če je potvaril človek tudi svoje naziranje, potem nima v sebi nobenega nagiba več, ki bi ga zadržaval na poti zmot in blodenj. Strasti so mu edino načelo in gibalo.

Tudi umetniki vseh časov so imeli svoje zmote. Nekaterih blodnje so bile velike, morda ne manjše nego li so zmote mnogih modernih umetnikov. Zato mi nismo nikdar dvomili, da ne bi mogla vstati za blodno moderno umetnostjo nova lepša in čistejša umetnost. Toda en pojav je, ki bo povrat k boljšemu silno opoviral. Moderna je začela svoje praktične zmote tudi dokazovati in obožavati. Kakor se moderna dejansko ne ozira v umetnosti na nobene meje, tako je začela tudi teoretična tajiti vsake meje. *M o d e r n a* umetnost je brez morale, a moderna je začela tudi dokazovati, da to ni za bloda umetnosti, ampak da je šele umetnost, ki se ne ozira na nobeno moralo, prava umetnost. To je velika zmota, pogubna zmota, ki utegne, če se razpase, še sto in sto mladih umetnikov potegniti z viška lepe umetnosti v mužavo pornografije.

Ker tudi Slovincem novostrujarji izkušajo obrazložiti to estetiko kot edino pravo, zato smatramo za dolžnost odkriti goloto njih dokazov in razlogov.

Označimo najpoprej na kratko pravo naziranje.

Umetnost mora biti moralna.

Umetnost je delovanje in je tudi umetniško delo, je umotvorjenje in umotvor. V obojnem oziru pa je umetnost lahko slaba ali dobra. Dobra je, če se sklada s pametjo, ki je vanjo vtisnjen večni božji nravni zakon, slaba je, če se s pametjo in večnim zakonom ne sklada.

Pamet in naravni zakon poleg drugega vevlata, da človek ničesar ne delaj s slabim namenom, a vevlata tudi, da ničesar ne stori iz kakršnega koli namena, dobrega ali slabega, kar je ponajvečkrat in po svoji naravi („per se et ut in pluribus“, pravi Akvinski¹⁾) drugim v moralno kvar.

Umetnost kot delovanje pa je le ena plat mnogoličnega človeškega delovanja. Kakor je torej človek dolžan ravnati vse svoje delovanje po pravcu večnega zakona, tako tudi umetniško delovanje. Kadarkoli in kjerkoli se odmakne od tega pravca, zgreši svoj smoter, zgreši pot do njega, ki edini more utešiti nemirno naše srce. Umetnost kot delovanje potemtakem mora biti brez vsake dvojbe skladna z večnim zakonom, moralno dobra, ali kakor navadno kar pravimo — moralna.

A tudi umetniško delo, tudi umotvor. Umetnik postavi umotvor na svet za-se in za ljudi. „Umetnosti namen je tudi“, kakor priznava moderna sama, „da deluje na ljudi“. Umotvor torej naj vpliva na ljudi. In zares, kakor priča zgodovina, umetnost globoko zaseca v življenje in teženje narodov in živo zadeva njih blaginjo ali njih gorje. Umetnost je torej že sama po sebi in po svoji naravi zmožna s svojim močnim vplivom provzročiti veliko moralno korist ali veliko moralno kvar. Če je zmožna biti v moralni hasek, je dobra, moralno dobra, moralna; če pa je zmožna „per se et ut in pluribus“ roditi moralno kvar, je slaba, moralno slaba, nemoralna. A kaj je hujšega za človeštvo, nego li nemoralnost, ki je otrovan vir vsega gorja? Umetnost torej, če noče biti prokletstvo za človeštvo, mora biti moralna.

In zares! Kdo bo tajil, da nemoralna misel, nemoralno čustvo ni dostojno človeka, dà, da je proti časti, vrednosti in zvanju človeka? A kaj je umotvor drugega kakor simbol misli in čustev, utelešena misel, upodobljeno čustvo? Če torej niti v tajnem skrivišču uma človek ne sme zamišljati nemoralnih misli, in niti v tajnih globinah srca ne sme gojiti nemoralnih čustev, kako da bi smel take misli uteleševati in taka čustva upodabljati, ko ima vendar umetnost namen vzbujati v drugih iste misli in ista čustva? Če beseda mora biti moralna, če celó migljaj mora biti moralen, koliko bolj mora biti moralna umetnost? Zakaj umotvor ustali besedo, oveči položaj. Beseda mine, umotvor ostane. Beseda vpliva na tega ali onega; umotvor vpliva na množice in bo vplival, ko že umetnika ne bo več.

Umetnik torej ni odgovoren samo za namen, ki ga je imel z umotvorom. Izvestno je nemoralno, če je gojil v sebi nemoralna čustva in je ta nemoralna čustva pokladal v umotvor. Prav tako izvestno nemoralno je, če je imel namen z umotvorom vzbujati v drugih nemoralne misli in nemoralna čustva. A tudi, če tega namena ni imel, je vendar moralno odgovoren, ako umotvor

¹⁾ S. th. I. 20. 5.

že po svoji naravi pogubno vpliva na druge. Zakaj umetnik mora presoditi umotvoru moč in vpliv. Umetnik dá umotvoru bitek, naj umotvor deluje in vpliva na ljudi. Vedeti mora potemtakem, kako je zmožen umotvor sam po sebi vplivati, vedeti mora, kakšna je izvečine človeška narav in kakšen učinek bo navadno povzročil s svojim vplivom umotvor. To terja etika, to terja naravni zakon. Vsak človek se mora pokoriti z vsem delovanjem temu zakonu, umetnik tudi.

Vse to velja ne gledé na vprašanje, ali je to, kar je nenravno, še lepo ali ne; ali je to, kar je nemoralno, še estetično ali ne. Naše prepričanje, opirajoče se na metafiziko lepote, je, da nemoralno ni ne lepo ne estetično, toda bodi lepo ali ne, bodi estetično ali ne bodi: nad stvarjeno lepoto kakor nad vsemi dobrinami kraljuje etika, t. j. Bog, vodeč in ravnajoč vse k zadnjemu smotru, ki se v njem strinjajo *resnica in dobrost in lepota*.

Ko bi tudi — samo denimo! — ko bi tudi na zemlji človek moral žrtvovati npravnosti kosec lepote, kaj de to, saj ga npravnost vodi v kraljestvo čiste lepote, a brez npravnosti ga ne bodo osrečili vsi utrinki lepote, ki bleščé iz stvari.

Seveda če je kdo materijalist, z njim niti ne govorimo. Materijalist sploh ne more govoriti o morali, in če govori, slepi sebe in druge. Materijalist — če je dosleden — je ateist; in ateist — če je dosleden — pozna le eno bitje, ki je središče vsega, ki je pravec etike in estetike, ljubezni in sovraštva, in to bitje je — on sam. Dosleden ateist je skrajšen egoist, in skrajnemu egoistu je moralnost ali nemoralnost, resnica ali laž, človek ali bestija, vse isto, če le služi in kolikor služi njegovemu egoizmu.

Oglejmo si sedaj dokaze novostrujarjev za brez-moralnost umetnosti.

Prvi dokaz brez-moralnih novostrujarjev: „moralnost le v človeku“.

„Morala je v nevarnosti! — je donelo na vseh straneh, in ti bojni klici še do danes niso potihnil. Toda tudi *m o r a l a* se ne more upoštevati kot merodajno sredstvo proti realizmu, ker se delajo zaključki po napačnih premisah. O moralnosti ali nemoralnosti na sebi se pri umotvoru sploh ne dá govoriti, ker je nemoralnost le v človeku samem, ne pa v umotvoru.“

Tako dokazuje brez-moralnost umetnosti dr. Fr. Vidic v „Mladosti“.¹⁾

Ko bi bil ta dokaz tako izvesten, kakor je samosvesten, bi seveda že kar sedaj brez okoliša morali pritegniti novostrujarjem, da smo se motili, grdo motili, ko smo pisali v vvodu o moralni in nemoralni umetnosti. Samosvesten, kakor smo dejali, je dokaz *res.* Toda po *resnici* bodi rečeno, zvit pa ni niti toliko, kakor *ovnov rog.* Zvit dokaz mora biti vsaj nekoliko verjeten. Ali kdo bo verjel, da sploh ne moremo govoriti o nemoralnosti ali moralnosti pri umotvoru, ko vendar vsi govoré o nemoralnih podobah, nemoralnih pesmih, nemoralnih romanih. Kdo bo to verjel, ko je vsem

¹⁾ Knjiga I, sv. 1., str. 34.

znano, da se z nemoralnimi podobami in spisi mora baviti i cerkveno i državno zakonodajstvo? Tudi država ima svoj „indeks“¹⁾, ki z njim prepoveduje nemoralne spise in podobe, ima celo v kazenskem zakoniku §§ 305., 516., ki po njih kaznuje umetnika zelo nemoralnih podob s hudim zaporom od osem dni do šest mesecev, pisatelja takih spisov pa s hudim zaporom od šest mesecev do enega leta! Kdo bo torej kar takole dr. Vidicu verjel, da občna pamet in cerkev in država, da vsi delajo „zaključke po napačnih premisah“, samo dr. Vidic ne?

Seveda — priznajmo, kar je resnice v taki trditvi! — moralnost in nemoralnost drugače pristoji umotvoru, drugače človeku. Umotvor ni oseba, nima svobodne volje, ne more radovoljno kršiti večnih zakonov moralnosti, zato tudi ni odgovoren in ni nemoralen v tistem zmislu kakor človek, ni nemoralen „f o r m a l i t e r“, recimo sam na sebi. Morda je to mislil z besedico „na sebi“ tudi dr. Vidic. Todà če je to mislil, je nadalje sklepal sam po „napačnih premisah“. Zakaj iz tega, da kaj formalno, samo na sebi, še ni moralno ali nemoralno, ne sledi še, da sploh ni moralno ali nemoralno, kakor iz tega, da je človek formalno zdrav, še ne sledi, da voda ali barva ni zdrava. Voda je lahko zdrava in barva, voda kot vzrok, barva kot učinek in znak zdravja. Tako je tudi z umotvorom. Umotvor je moralno dober ali moralno slab. Dober ali slab je že sam po sebi; moralno dober ali slab pa je z ozirom na svobodno voljo. Zakaj umotvor je lahko učinek in znak nemoralne volje, a je lahko nemoralne volje tudi vzrok. In o umotvoru kot vzroku nemoralnega teženja in čuvstvovanja govorimo v le tej razpravi.

Ni dvoma, kakor smo že rekli in bomo še posebej dokazali, da deluje umetnost tudi na moralnost ali nemoralnost z močnim vplivom. Seveda volje slabi vplivi ne morejo prisiliti. Todà ker je človeška narava ena, zato delovanje ene plati močno deluje na drugo. Močno čuvstvovanje vpliva na domišljijo, da se ne more obrniti od predmeta, ki je vzbudil čutno valovanje in teženje. Kar pa je čuvstvovanju in domišljiji ljubo, temu le prerad in navadno prepusti razum, da vpliva tudi na voljo. „Zato“, pravi Akvinski,²⁾ „pamet večinoma sodi po čutnem teženju in čuvstvovanju, sodbi pameti pa sledi volja.“ Umotvor torej, ki vzbudi močno neredno čutno teženje, prav vsled tega vpliva navadno tudi na voljo, zakaj močnemu teženju človek, kakršen je navaden človek s svojimi strastmi, le prevečkrat žrtvuje svojo moralnost. Tak umotvor se torej po pravici imenuje nemoralen. Nemoralen, ker provzrokuje navadno v drugih nemoralna čuvstva in mu torej gre ime po navadnem učinku. Nemoralen pa tudi, ker učinek volje umetnikove, ki brez nemoralnosti takega slabovplivnega umotvora ne more in ne sme zamisliti, hoteti, upodobiti in postaviti med ljudi. Umetnik je odgovoren za

¹⁾ Poglej v zborniku: „Catalogus librorum in Austria prohibitorum. Wien 1896.“ Verlag des Vereines der österr.-ung. Buchhändler, koliko spisov je v Avstriji prepovedanih zaradi nemoralnosti.

²⁾ I. 77. 1,

učinek, ki navadno sledi iz umotvora, ali, če vam je ljubše, umetnik je odgovoren za „sugestijo“,¹⁾ zakaj umetnik je, ki z umotvorom — „sugerira“.

Dr. Vidic je torej s svojim napetoličnim argumentom zagrešil prav navaden sofizem, zakaj o raznolikem imenovanju in o analogiji imen govore že v veži one stavbe, ki slóve — hram modrosti.

Drugi dokaz brez-moralnih novostrujarjev: Individualnost umetnikova — „najdražji zaklad“. — Max Stirner pa novostrujarji.

„Torej naj umetnik samo zaradi tega, ker se je bati slabih vplivov bodisi na nezrelo mladino ali pa celo na dorasle, zataji v umetniškem delu svojo individualnost, najdražji zaklad, ki ga hrani!“ Tako kliče novostrujar Borut v „Ljubljanskem Zvonu“²⁾ ogorčen zoper Stritarja in druge, ki stavijo umetnosti sosebno gledé na moralnost „neke večne meje“. Tako kličejo sploh novostrujniki. Max Stirner, znani moralni skeptik, je prav isto le nekoliko bolj odkritosrčno tako-le povedal: „Ali mar pišem, ker ljubim ljudi? Ne, jaz pišem, da dam svojim mislim bitek na svetu. Ko bi tudi videl, da vam bodo te misli ukradle mir in srečo, ko bi tudi videl, da bodo vzkalile iz setve mojih misli krvave vojske in propast mnogih rodov, jaz bi jih vendar sejal. Vi storite, kar hočete in znate, to je vaša stvar, mene tega ni skrb! Vi bodete morda zajemali iz mojih spisov le žalost in razpor in smrt, le malokdo veselje. Ko bi bilo meni do vaše sreče, bi storil, kar so storile krščanske oblasti, ki so smatrale za svojo sveto dolžnost obvarovati preprosto ljudstvo slabih knjig. Toda jaz ne pišem zaradi vas, celo ne zaradi resnice. Jaz pojem, ker sem pevec. Vam pa pojem, ker imate ušesa in jaz potrebujem poslušavcev.“³⁾ To so odkritosrčne besede! Seveda Max Stirner ni počepal v koruzo, če je kdo trdil, da ne deluje na „krščanski podlagi“. Max Stirner je dejal: „Jaz ne poznam nobene dolžnosti, nobene morale. Jaz sem absoluten. Če mi kdo ovrè pot, ga požrem. Ti si le založaj za glad mojega egoizma!“⁴⁾ Tako odkritosrčni naši novostrujarji niso. Toda ni treba posebnega ostroumja, vsak lahko vidi, da naši novostrujarji isto mislijo. Saj drugače ni mogoče, če so količkaj dosledni. Novostrujarji hočejo biti „s u v e r e n i“, svoji lastni vladarji; po svoje hočejo pisati in delati; ustvarjati želé poslej samo to in le tako, k čemur jih priganja njihova „subjektivnost“. „Svobodoljubnega občinstva, katerega čuvstvo ni pokvarjeno z vsiljenimi dogmami nekake absolutne morale, religije in narodnosti, iščejo sedanji umetniki. Pristudilo se jim je dosedanje prostituiranje ukusu mase, — srce jih vleče po prostem vzletu, po svobodnem izražanju svojih lastnih čutov, vtiskov in misli... Nič več nočejo biti le govorniki občinstva, ki hoče slišati in videti vedno

¹⁾ „Sl. Nar.“ 1897, št. 154.

²⁾ „Ljub. Zvon“ 1898, str. 150.

³⁾ Max Stirner: „Der Einzige“. 394 in sl.

⁴⁾ id.

samo tisto, kar samo misli, kar njemu, njegovemu filistersko omejenemu in neizobraženemu ukusu prija.“¹⁾ Tudi novostrujarjev je torej ubogo malo skrb naroda. Morda bode zajemal narod iz njihovih spisov žalost in razpor in smrt, novostrujarjev tega ni mar. Novostrujarji pišejo, da pišejo. Novostrujarji upodablajo podla čustva, ker sami „pitajo“ podla čustva, kakor bi dejal „Slovanski Svet“, in so jim podla čustva všeč. A zakaj pa tiskajo svoja dela? Zato, da bi tudi drugi pitali taka čustva. Narodu pojó, bi dejal Max Stirner, ker ima narod — ušesa!

Tako torej? To je „visoka naloga umetnosti“? Kdo ne vidi, kako objestna, drzovita in frivolna je estetika novostrujarjev? Po tej estetiki je narod masa, ilovica, ki se ž njo igrajo, kakor jim je ljubo, vaški paglavci. Kar se jim ljubi, vse smejo novostrujarji. Umetnost je ščit, ki je na njem zapisano: vse se sme! Če se jim poljubi pitati krvosramna, bestijalna čustva, jih tudi smejo upodobiti, smejo delati reklamo, smejo terjati popolno svobodo, smejo zaganjati se v vse, ki bi skušali zapreti jim pot, smejo psovati jih filistre, abderite, kritikastre — vse smejo. Če se taka čustva razlezavajo v srce naroda, če trujejo narodu dušo in telo — kaj za to, kličejo, „ali naj umetnik samo zaradi tega, ker se je bati slabih vplivov, zataji v umetniškem delu svojo individualnost, najdražji zaklad, ki ga hrani“?

Potemtakem je individualnost kakega novostrujarja več, nego li narod in njegova duša? Tudi pódla individualnost dražji zaklad, nego li narodova krepost, narodovo moštvo, čisto čustvovanje narodove duše?

Zlosrečen naš narod, ki so mu vstali taki estetičarji, a še bolj zlosrečen, da njega vzgojitelji in učitelji o takem početju — molčé!

Toda Borut nadaljuje.

Tretji dokaz brez moralnih novostrujarjev v priliki. — Nova struja pa železnice.

„Torej naj umetnik samo zaradi tega, ker se je bati slabih vplivov... zataji v umetniškem delu svojo individualnost?... Taka insinuacija pač ni nič manj nesmiselna, kakor če bi kdo zahteval, naj se odpravi železnica spričo mnogih nesreč, ki se na nji dogajajo. Kdor se boji, ostani doma za pečjo ali pa potuj peš, samo pogumnejših ljudi ne nadleguj s svojim zopernim javkanjem.“

Ta primera se je zdela Borutu in njega hvalivcem gotovo sila imenitna, a po resnici je ubogo slaba primera. Če je res, da vsaka primera šepa, treba reči, da ta primera, kakor jo je Borut uporabil, šepa na vseh nogah, kar jih ima.

Borut primerja novo strujo z železnico. „Tertium comparationis“ naj so menda nesreče, ki se dogajajo na železnicah in ki jih je kriva nova struja. Toda nekaj je pregoreči mož prezrl.

Na železnicah se dogajajo nesreče. Živa resnica! Ampak pravimo li zato: „Naj se le dogajajo, kaj je do tega? Kdor se boji, ostani doma za pečjo ali pa potuj peš?“ Ali pravimo tako? Ali ne mar tako-le: „Žal, da se

¹⁾ „Slov. Nar.“ 1898. št. 62.

dogaja na železnicah še toliko nesreč! Države dolžnost je vendar, da tudi v tem oziru skrbi za varnost.“ Ali se ne sliši opetovano po časnikih ta klic?

Evo, Borut, tako je! Železnice so toliko dobro, da se ga ne bi radi odrekli. Ne bi radi ostali doma za pečjo, in ne moremo vsepovsod vedno potovati peš. Železnice so nam všeč, toda jamstvo terjamo, da se nesreče, kar le mogoče, omeje. Za železnice terjamo neke neprestopne meje. Terjamo, da nadzorniki od časa do časa vestno preiščejo progo. Terjamo, da so strojevodje trezni, pazni možje. Mnogo drugega terjamo. Če se pa vkljub temu primeri nesreča, terjamo, da se stvar strogo preišče, da se krivec ostro kaznuje. Izvestno je, da uprava časi zanemari dolžnost, toda znano pa je tudi, kako tankovestno, recimo naravnost drakonično časih oblastva zasledujejo nje, ki so bili morda le na pol krivi kake nesreče. Mi takih drakonskih činov ne hvalimo, toda mi kakor vsi človekoljubi terjamo vestnost in resnobo.

A sedaj izvedimo primero! Tudi umetnost je kriva mnogo zla, še več zla in večjega zla. Nemoralna umetnost truže celemu narodu dušo in telo, razjeda ves narodni organizem in končuje še bodoče generacije. In pogubni vpliv umetnosti je le toliko pogubnejši, kolikor bolj je potajen in skriven. Zares, če gledamo, kako kriva umetnost razdeva narode, ne moremo s frivolnim cinizmom reči: „Kaj za to, naj pa ostanejo doma za pečjo!“ Ne, tudi slovstvo je neka dobrina, tudi umetnost. Med drugimi proizvodi in činitelji narodne kulture tudi mi ne bi radi pogrešali lepe knjige, lepih umotvorov. Toda če nam je umetnost draga, nam ni zategadelj manj drag narod. Zato terjamo, da bodi umetnost moralna. Zato terjamo, naj umetnost ne prestopi nekih večnih mej. Kakor vse, tako se mora tudi umetnost pokoriti večnim zakonom moralnosti. Mi nočemo, da bi se vsak šarlatan postavljaj nam za vodnika k prosveti. Mi ne poznamo suverenih umetnikov. Nikakor ne terjamo, naj se uklanjajo pokvarjenemu ukusu tega ali onega; ne terjamo, naj so klasicisti ali romantiki in ne realisti; ne terjamo nobene „prostitucije“ umetnosti nasproti tej ali oni šoli, tej ali oni dobi, temu ali onemu plemenu. Toda eno terjamo! Umetnost priznavaj večne meje, ki jih je postavil vsemu človeškemu delovanju Stvarnik; umetnik se pokori njemu. ki je od njega prejel lepotni čut, — Bogu. Bog kraljuje vsepovsod, Bog kralj in gospoduj tudi v umetnosti!

Res je torej, mnogo nesreč se dogaja na železnicah, a še več in še večjih je kriva moderna umetnost. Če torej po pravici terjamo za železnice ostropaznost, jo terjamo po pravici in še bolj po pravici tudi za umetnost. Vemo, da vseh nesreč na železnici ni mogoče zabraniti, a tega nočemo, da bi strojevodja drvil, kamor mu ljubo in kakor mu drago, in se režal potnikom v lice. Tudi umetnost o največji skrbi ne bo tu ter tam brez slabega vpliva. Toda ako ni mogoče slabih vplivov sploh zabraniti, zato še ni „nesmiselna insinuacija“, če terjamo, da se umetnik klanjaj vsaj zakonom večnega Boga, onim zakonom, ki bi bilo brez njih človeštvo žrtev strasti, igrača samosilnikov, rop egoistov! Žalostno je, da treba to nasproti novostrujnikom še posebej povdarjati.

Tudi Borutova primera je torej slab argument za estetiko novostrujarjev.

Četrti dokaz brez moralnih novostrujarjev: Mladino romani in drame lahko pohujšajo, a ne doraslih, če je snov „umetniški“ obdelana. — Nova struja in mladina. — Brezvestnost novostrujarjev. — „Umetniški“ obdelana snov. — „Katarza.“ — Otroyniki naroda.

Borut še nadaljuje:

„Ne rečemo, da ne bi mogli neke vrste spisi pohujšati nezrele mladine, zanikujemo pa to gledé d o r a s l i h. Kako je možno varovati mladino takih knjig, o tem razpravljati ni naša naloga; o tem naj premišlujejo vzgojitelji in učitelji. Doraslega človeka pa, ki ga oblada in pohujša kaka nedostojna, toda u m e t n i š k i o b d e l a n a snov, takega človeka proglasimo kar a priori za pokvarjenca, ki ga nikakor ni možno še bolj pohujšati, pa bodi knjiga, ki jo čita, „nemoralna“, kakor le hoče; kajti ako niti napram hladnim, bledim posnetkom iz življenja — in taki posnetki so vendar tudi v najboljšem primeru vsi umetniški proizvodi — ne more obdržati moralnega ravnovesja; kako naj ga obdrži napram vročim, mamečim prelestim realnega življenja samega, ki se prav malo zmeni za to, ali pohujšuje ali ne, in kateremu se ni mogoče ogniti na tako preprost način, kakor kakemu „nevarnemu“ spisu! Če se kdo po umotvorih pohujša, je vedno sam kriv.“

V teh razstavkah je taka zmes resnice in neresnice, da so zares značilne za filozofijo modernih novostrujarjev. Filozofija modernih novostrujarjev nima nobenega stalnega načela razen negacije krščanstva; ta je edino načelo. Bodi kdo racijonalist, materijalist ali panteistični budist — nič ne de, da le ni kristjan!

„Ne rečemo, da ne bi mogli neke vrste spisi pohujšati nezrele mladine —“ Torej vendar le! Saj se nam je zdelo, da je samo farizejstvo, ko je pisal novostrujar: „Da je mladenič gol, čisto gol, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo umetnino uživajo, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznano. Oni ločijo može od žen le po bradi, le po obleki . . . Grki so pač vedeli, da more imeti slabe misli o dioskobolu le slab, нравno že do cela izkvarjen človek. Oni so vedeli, da je bilo umetniku golo telo samo sredstvo, da je mogel resnično pokazati dioskobola“ . . .

Torej novostrujarji ne trdè več, da ne bi mogli neke vrste spisi pohujšati nezrele mladine. No, eden izmed njih je to že tudi pred Borutom odkritosrčno priznal. „Drugi del vprašanja pa je“, je pisal Vid-Cid v „Sl. Nar.“¹⁾, „kako vpliva leposlovje na mladino, ki sveta ne pozna. Reči moramo, iz romanov in dram se mladina ne more in ne sme učiti življenja, in če ga ne pozna, najjih ne čita! Zakaj namen pisateljev ni, seznanjati mladino z opisi fantazije in strasti, to bi bilo tudi nevarno, ker nobena literatura ne more biti resnična, verna po življenju, obenem pa zabavna in koristna za onega, ki — recimo — ne pozna življenja, kakor n. pr. kako mlado dekle.“

¹⁾ L. 1897., št. 154.

Po tem lepem priznanju je seveda veliko vprašanje: kdaj pa je človek — dorasel?

Vid-Cid odgovarja le-tam: „Kdor pa pozna življenje in je v svojem značaju in v načelih utrjen, na tega umotvor nima moralnega vpliva. In če ga ima, je kriv sam in ne pisatelj!“

Izvrstno! Kdor torej ne pozna življenja, kdor v svojem značaju in v načelih ni utrjen, tak naj romanov novostrujne moderne ne čita, zakaj „namen pisateljev ni, seznanjati mladino z opisi fantazije in strasti, to bi bilo tudi nevarno . . .“ A sedaj pa pogledjmo, kdo v Slovencih novostrujne spise čita! Pišejo jih, kakor svedoči Govekar v „Edinosti“, Vidic, Borut, Cankar, Zupančič, gđc. Marica, Govekar in Aškerc; pišejo jih slovenski velikošolci, pišejo jih srednješolci. Piše jih torej ponajveč — mladina. Bere pa jih izvečine zopet — mladina. V „Novi Nadi“, kakor zopet priča Govekar, se navdušuje mladina za Zolo, Tolstega, za d'Annunzia in — zanj . . . „Mi naraščamo“, kliče Govekar, „mladina je z nami in za nami!“

Evo, kolika brezvestnost! Novostrujniki ne morejo tajiti, da so njih spisi nevarni vsem onim, ki še ne poznajo življenja, ki v svojem značaju in v načelih še niso utrjeni, in vendar se obenem bahajo, da je uprav mladina z njimi in za njimi! Ali ni to brezvestno? Naravnost frivolno pa je, če po tem Borut še piše: „Kako je možno varovati mladino takih knjig, o tem razpravljati ni naša naloga; o tem naj premišlujejo vzgojitelji in učitelji.“

Toda oglejmo si še drugi del trditve: Doraslega pa „kaka nedostojna, toda umetniški obdelana snov“ ne more pohujšati! „Pri umetniškem — poudarjamo — umetniškem delu more govoriti o pohujševanju le snoven materijalist.“

Čudno se nam zdi, da Borut tako poudarja besedo — umetniško. Kaj takega lahko poudarja, kdor ima kako visoko idejo o umetnosti. Seveda če je umetnost kaj vzornega, kaj božanskega, ni mogoče govoriti o pohujševanju. Zakaj kjer je pohujševanje, je nemoralnost; nemoralnost pa je razpor, nemir, večna disharmonija, a ne moremo si misliti lepote, kakor je dejal Stritar, brez harmonije, „saj je lepota ravno neka harmonija v najvišjem pomenu“. A kaj je Borutu umetnost? Par prasičev, „ki so plegli po tleh, pohotno prežvekuje, zadovoljno pihaje in meditativno sanjaje; drugi prasič, bolj eremitske narave, se je umaknil v stran proti bleščečemu polju, zatopljen v misli, kakor da ga moré notranji dvomi in mučijo uganke sveta . . .“ Dodenimo še naslov: „Mir v svinjaku“, pa imamo sliko in sicer, kakor sodi Borut, u m e t n i š k o sliko.¹⁾ Kaj je Borutu umetnost? Upodabljanje katerega-sibodi človeškega čuvstva, grdega ali lepega, na katerisibodi snovi, na „pokrajinski idili“ ali na „prasičih“, in na katerisibodi način, na moralen ali nemoralen, verski ali brezverski, da le more preko snovi čutiti z njim tudi še kak drug človek — to je Borutu umetnost. Zares ne vemo, kje tiči tista moč, da nedostojna snov še pohujša, a umetniško obdelana ne!

¹⁾ Glej „Ljubljanski Zvon“ 1898, str. 80.

„Pravi poznavatelj umetnosti“, nadaljuje Borut, „se ne ozira nikdar na snov, kakršna je sama po sebi, ampak vedno le na to, kaj je po nji izraženo in kako je izraženo.“ Torej sedaj menda že ni več dovolj, da kdo pozna svet, da je utrjen v značaju in načelih, biti mora tudi pravi poznavatelj umetnosti, da ga nedostojna snov ne pohujša. In vendar niti to ni dovolj! Če je nedostojna snov zmožna pohujšati, bi lahko pohujšala tudi pravega poznavatelja umetnosti. Res je, da se pravi poznavatelj umetnosti ne ozira toliko na snov, kakor na to, kaj je po nji izraženo in kako je izraženo. Toda po načelih novostrojne estetike je lahko po snovi izraženo najgrše čuvstvo na najgrši način. In ker je, kako pravi Borut sam, „namen umetnosti vendar tudi, da deluje na ljudi“, bo moral tudi pravi poznavatelj o upodabljanju grdih čuvstev pitati v sebi grda čuvstva. Če pa pita v sebi grda čuvstva, je menda ipak hujši, — pohujšan.

A kaj boš, pravi Borut, „če se kdo po umotvorih pohujša, je vedno sam kriv.“ Zopet slab argument! Seveda je tudi sam kriv. Toda kriv je tudi umetnik in najprej umetnik, ki pita v sebi grda čuvstva in jih upodablja prav s tem namenom, da bi jih pitali tudi drugi, saj je, da še enkrat ponovimo Boruta svoje besede, namen umetnosti vendar tudi, da deluje na ljudi.

Tudi nič ne pomaga, če trdi Borut, da „upodabljač taka in enaka čuvstva objektivni realisti ne poudarjajo absolutne vrednosti teh čuvstev v kateremkoli pogledu; nočejo nam jih vsiliti, niti jih ne hvalijo, niti ne grajajo, nego se jih le odkritosrčno izpovedajo pred vsem človeštvom. Tako smo čutili mi, pravijo, čutite tudi vi z nami, ako hočete in morete! Oni nam poročajo samo dejstvo brez komentarja.“ To, pravimo, Borutu nič ne pomaga. Borut je o tem pozabil, kaj je umetnost po naziranju novostrojarjev. Umetnik svoja čuvstva prav zato upodablja, ker hoče, da bi tudi drugi čutili isto; in umetnik, če je res umetnik, mora upodabljati čuvstva prav na tak način, da tudi drugi morejo čutiti z njim. Sam Borut je to izvajal iz namena umetnosti, ki je, delovati tudi na druge ljudi. Lažno je torej reči, da nam umetniki „poročajo samo dejstva brez komentarja“. „Dejstva“, je dejal vendar malo poprej Borut sam, „so samo pripomočki, s katerimi nas izkušajo pripraviti do tega, da z njimi vred občutimo.“ Če nas izkušajo pripraviti do tega, nam menda ipak hočejo vzbuditi, vsiliti enaka čuvstva. Čudno se nam zdi, da si more kdo na eni stranici tako prerekati. Če ne govori Borut kakor fonograf le tega, kar mu na jezik pokladata Herman Bahr in Dehml, ampak res tolmači svoje mnenje, je to prerekanje le očit dokaz, da sam dobro čuti, kako nevarno in pogubno estetikó razlaga in brani.

„Objektivni realisti ne poudarjajo absolutne vrednosti teh čuvstev.“ Čudno! Ali morda ni dovolj, da v drugih vzbujajo nemoralna čuvstva, ali je treba ljudi še prepričavati, da so ta čuvstva najsvetejša? Ali ni dovolj, če trujejo narod, ali je morda treba narodu še dopovedati, da pije iz „čaše nesmrtnosti“?

Sicer pa, kdor prodaje volčeje črešnje za prave, naj se ne opravičuje preveč, da ne poudarja njih absolutne vrednosti! Kdor pita grda nemoralna

čuvstva ter jih upodabljena prodaja za „umetniške“ umotvore, ta jih prav s tem že hvali. „Umetniško“ je pridevek, da mu ni treba še hvale! Zakaj človeštvo še vedno sodi, da je umetnost nekaj lepega, čistega, vzvišenega, blažčnega, nekaj, kakor bi rekel „Ljubljanski Zvon“, kar nam vzbujaj „sovraštvo do hudega, a ljubav in naklonjenost do dobrega“ — skratka, nekaj, kar dovaja „v naši duši neko katarzo, kakor jo izvršuje tudi drama.“¹⁾ Lepa „katarza“, katarza z nemoralnimi čuvstvi! Ne katarza, ampak zavdaja, in oni, ki so nje početniki, niso drugega, kakor — otrovnikinara!

Peti dokaz brez moralnih novostrujarjev: Umotvori „bledi, hladni posnetki“. — Zakon milosti. — Stritar o „bledih“ posnetkih. — Farizeji.

Toda Borut se je oščetil še z drugim dokazom: Mogoče, da se dorasel človek pohujša, a če se, „ga proglasimo kar a priori za pokvarjenca, ki ga nikakor ni možno še bolj pohujšati; kajti ako niti napram hladnim, bledim posnetkom iz življenja — in taki posnetki so vendar tudi v najboljšem primeru vsi umetniški proizvodi — ne more obdržati moralnega ravnovesja, kako naj ga obdrži napram vročim mamečim prelestim realnega življenja samega, ki se prav malo zmeni za to, ali pohujšuje ali ne, in kateremu se ni mogoče ogniti na tako preprost način, kakor kakemu ‚nevarnemu‘ spisu“.

Tudi ta argument nima moči. Najprej bi vprašali vsakega človekoljuba, ali so vroče mameče prelesti realnega življenja za človeštvo res tolika blagodat, da jih je treba obnavljati še posebič v umetniških, če tudi hladnih in bledih posnetkih? Mi bi dejali, če je težko premagati prelesti realnega življenja, nikar jih obnavljati še v umetnosti! Dosti žalostno je, da je realno življenje često tako podlo, tako nizko, tako režeče se živalskim instinktom zato ni treba še posnetkov. Novostrujarji bi si pridobili za narod mnogo večjih zaslug, ko bi risali narodu človeka dostojnejše življenje, ko bi ga dvigali, blažili, kazali mu kvišku iz barja in mužave človeških strasti! In to jim je vendar mogoče, saj je moderni vsak umetnik, naj upodablja katerakoli, torej menda tudi lepa in npravna čuvstva. Če pa novostrujarji tega nočejo ali ne morejo, naj pitajo nemoralna čuvstva sami za-se, a naj jih ne obnavljajo in upodablajo, in narod jim bo — hvaležen!

Kar se pa tiče moralnega ravnovesja, moramo deti sem opomnjo iz katekizma. Ko bi Borutu tako bilo znano krščanstvo, kakor mu ni, bi dobro vedel, da igra v boju s strastmi veliko ulogo — milost. **Zakon milosti** pa je ta, da poseže v boj vselej, kadar se človek ne more ogniti vročim in mamečim prelestim, a da zapusti človeka, če se samovoljno spušča v nevarnosti. Zato se kaj lahko dogodi, da človek v realnem življenju kljub vročim in mamečim prelestim obdrži moralno ravnovesje, a da ga ne

¹⁾ „Ljubljanski Zvon“ 1898, str. 256.

obdrži „napram hladnim, bledim posnetkom“ umetnosti, prav zato ne, ker bi se tem lahko umaknil na „preprost način“. Seveda iz tega nikakor ne sledi, da ni umetnik odgovoren, ampak da je kriv le tisti, ki se po umotvorih pohujša. Oba sta kriva. Kriv je, kdor se pohujša, ker se prelestim ni umaknil, a kriv je tudi umetnik, ker je položil v umotvor čustva, ki so zmožna otrovati človeško srce, ter jih je položil celo z namenom, da bi vzbudil tudi v drugih ta čustva — saj „namen umetnosti je vendar tudi, da deluje na ljudi“. Opomnja pa, da se tudi realno življenje „prav malo zmeni za to, ali pohujšuje ali ne“, je docela nepotrebna. Če se ljudje ne zmenijo za to, ali s podlim življenjem pohujšujejo ali ne, iz tega vendar ni moči sklepati, da zato niso krivi in odgovorni, in da se za to tudi ni treba meniti umetnosti! Žalostno je, če se ljudje ne zmenijo za to, a še bolj žalostno, če jih umetniki ne posnemajo samo v realnem življenju, ampak še v umetnosti!

Sicer pa — in to je pglavitno! — ne moremo kar tako vzprejeti trditve Borutove, da so umetniška dela le „hladni, blede posnetki iz življenja“. Težko je časih najti v realnem življenju takih pōdlosti, toliko nizkote, kakor jo kupoma kažejo uprav novostrujarji. Sodimo, da bi časih trebalo iti v Pariz — in tega si vendar ne more vsak privoščiti tako lahko, kakor si lahko kupi Govekarjeve posnetke. To je ravno novostrujarjem svojsko, da pitajo najrajši živalska čustva in iščejo takim čustvom primernih snovi. Novostrujar čuje ali sam zamisli kak pōdel dovtip, na pr. „saldirano“, pa napiše o tem pōdlo črtico ter spodaj podpiše: Govekar. Novostrujar zbira iz realnega življenja le elemente, tu nekaj, tam nekaj, in te kose in ude druži v eno celoto. Zato so njegovi umotvori znani in novi. Znani so elementi, saj kdo bi se res popolnoma mogel ogniti vseh, tudi nelepkih vtiskov iz realnega življenja? A novostrujarjevi umotvori so tudi novi, zakaj v taki zvezi, tako jasno, tako odkrito je le malokdo gledal vroče in mameče prelesti realnega življenja. Navadnemu človeku niti čas niti denar niti čut dostojnosti ne pripušča, da bi v realnem življenju iztikal za takimi prizori. Realno življenje svoje pōdle plati še vedno kolikor toliko zakriva. Umotvori novostrujarjev pa jih odkrivajo povečane in „rafinirane“ za mal denar, o vsakem času, na vsakem kraju. Domov v sobico pride Maupassant, ter ti pred očmi nariše pariško „žensko tržišče“; pride Zola ter ti vzbudi „veselje do življenja“; nariše ti celó ostudno laž, kako kardinal blagoslavlja nag divji zakon vpričo sentimentalnega francoskega duhovnika „bledega in nežnega“ Fromenta; pride Govekar ter ti pové, kako se „saldira“; privedel bo sivega starca, da ti opiše kaj in kako; in ko se bo „bledi in inteligentni“ stavec s sivo melirano brado naposled poredno nasmehnil in umolknil, poreče Govekar: „O blagor mu, ki ima v starosti še tak nasmehljaj!“ češ: Mladenič, poslušaj tudi ti vedno modrega Horacija, sprejemši njegovo geslo: Carpe diem! za svoje. „Človeško življenje je neprestana težnja za srečo. In ženske — ženske so vsikdar neizerpljiv vrec prave sreče in blaženosti. Žal ti bo za vsak hipec, kateri ti bo potekel brez njih . . .“ Domov v sobico pridejo za male krajcarje na mesec vsi, in

odkrijejo ti toliko nagote in nizkote, pòdlosti in brezsrarnosti, da se je more v realnem življenju nagledati da ali ne kdo. Da ne bodo posnetki samo posnetki, za to že poskrbé novostrujarji. Stritar pravi: „Ni res, da je svet tak, kakršnega nam kažeš ti, Zola; ni res, da je človek takšen, kakor nam ga ti slikaš. Da je takih ljudi na svetu, kakršne vidimo po tvojih romanih, resnica, žalostna resnica! Ali da so vsi ljudje taki, da ni nobenega, ki bi bil kaj prida, to ni res, to je grda laž. In vendar bi moral človek tako soditi po tvojih romanih, po katerih vlada in se šopiri samo lopovstvo, sama nemarnost, sama nesnaga . . . Kakor žejen potnik v puščavi po hladnem studencu, tako hrepeni bralec tvoj po poštenem človeku, zaman!“¹⁾ Tako sodi Stritar o Zoli, in ta sodba velja bolj ali manj za vse. Prebrati je treba res le enega novostrujarja, da se človek uveri o tem. Taki so torej ti posnetki. Da niso bleđi posnetki, za to skrbi že domišljija. A da niso hladni, za to skrbi Adamovih otrok vroča kri — —

Ko človek bere dokazovanje novostrujarjev, si res ne more kaj, da ne bi nevoljen dejal: Ti farizeji! V svojih spisih, ki so menda le bleđi in hladni posnetki iz realnega življenja, nam odkrivajo same ljudi polne strastnosti, polne divjih nagonov. A od bravecev in gledavcev, ki jim res pólje po žilah živa kri in ne črnilo, od njih zahtevajo, naj so brezkrvni, brezčutni, brezživčni stojiki! V spisih novostrujarjev se ženska zaradi enih sanj prostituira, a ženske, ki so po njih povzeti „bleđi in hladni posnetki“, naj ostanejo brezmadežne, če tudi jim novostrujar stavi sliko za sliko, prizor za prizorom pred oči. V spisih novostrujarjev se bleđim, inteligentnim starcem s sivo melirano brado iskré oči, če se spomnijo ženske, a če jo vidijo pred seboj, jih prešine strast, in vendar se „solnce njih življenja že nagiba v zaton, slana je oparila nekđaj toli bujne črne lase, hrbtišče se jim hoče kriviti, trhli so udje, žile osuhele“; a mladeniči in možje, ki so po njih povzeti ti „bleđi, hladni posnetki“, naj nič ne čutijo, ko jim razgrinja novostrujar pòdle prizore in vliva v srce pòdla čuvstva! Ne rabimo radi takih izrazov, a kaj naj rečemo, kakor — farizeji!

Še peti dokaz brezmoialnih novostrujarjev. — Dvojno pohujšanje. — „Skriti biseri.“ — Zolova trilogija. — Aškere o novodobni umetnosti. — Pogubni vpliv novodobnega leposlovja tudi na dorasle — neutajen.

Mladino, to priznava novostrujar Borut, neke vrste spisi lahko pohujšajo, a zanikuje to „gledé doraslih“. Videli smo že, koliko so vredni njegovi argumenti. Toda v vsem tem smo stali na stališču Borutovem. Borut menda pozna le pohujšanje, ki se tiče tega, kar imenujemo v navadnem govoru „nemoralno“. To pa je krivo. „Slabi vplivi“ umotvorov, zlasti knjig, ne delujejo le na srce, čud in nagon, ampak tudi na um.

Če kdo bere Zoline romane Lurd, Rim, Pariz, se mu nikakor ne vzbujajo samo čuvstva. Zola mnogo modruje in dokazuje. Njegov junak se vedno

¹⁾ Zbrani spisi. V., 396.

zataplja v refleksije. Resnica je, beročemu te romane se rojevajo le nejasne in motne ideje, ki se prelivajo v prav tako nejasna in motna čuvstva. A iz tega prelivanja se naposled vendar le izlije močno čuvstvo, kakor se vsled pronicanja kapljic v zemljo izlije iz nje močan studenec. To močno čuvstvo pa zopet močno vzvratno deluje na umsko naziranje.

Kdor čuvstvuje z Zolo v Lurdu, temu se rodi v srcu neka mržnja proti katoliški cerkvi in neko čuvstvo gnusa. Ta mržnja in ta gnus vedno naraščata ter se naposled prelijeta v neko obupno valovanje naziranja. V umu navstane razpor. Bravec začne razmišljati z Zolo. Milijoni romajo v Lurd k „tolažnici žalostnih“, vračajo se potolaženi, ozdravljeni. A novodobna veda ne more priznati čudežev. Razum nove dobe „protestira proti taki glorifikaciji absurdnega“. Če si kakega pojava ne more raztolmačiti, pravi razum nove dobe: razložiti ne morem, a razložiti se mora naravno! . . . Molitev, čudeži mehkužijo voljo in energijo. In vendar — tisoči se vračajo potolaženi, tisoči, ki so romali v Lurd bedni, bolni, potrti! Ali naj jim vzamemo, ukrademo to iluzijo, to „božjo laž“? laž, ki jim daje novo življenje? Človeštvo žeja po božjem. Stoletja niso mogla ugasiti te žeje, in sedaj koncem znanstvenega stoletja se vrača ta žeja z novo močjo. „Lurd je bliščeč, nedvomen dokaz, da človeštvo morda nikdar ne bo moglo pogrešiti sanj o Bogu.“ Če je izpil človek grenko kupo življenja do dna, se zopet vrača k „božji zmoti, k večni laži o raju“. Lurd to dokazuje. Kaj torej? Ali naj se vrnemo h krščanstvu? Ne, zakliče bravec, ki je čuvstvoval z Zolo, ne! Pojav v Lurdu je le zadnji utrip krščanstva, „ta močna reakcija je le dokaz, da se premeta katoličanstvo v zadnji agoniji“. „Nikdar več ne bode klečal ves narod, kakor je klečal v 12. stoletju, po katedralah. Najivna vera otroške dobe, prva vera mladih narodov, ki upogiblje kolena pod posvečenim strahom nevednosti, je minila, je mrtva.“ A človeštvo vendar žeja po božjem! Dajmo mu „novo religijo“, novo vero, novo upanje, nov raj, novo iluzijo, novo božjo laž!

To je konec onega procesa, ki se godi v srcu braveca čuvstvujočega s Zolo v Lurdu. Jasno je, da to niso le nova čuvstva, ampak novo naziranje, in če ne novo naziranje, vsaj strašen dvom o vsem dosedanjem naziranju.

In v „Rimu“? V tem mestu, ki so njega tla napojena s krvjo krščanskih mučencev, ki v njem govori vsak kamen, vsaka pot, vsak prašek o prestvarjajoči moči krščanske ideje, v Rimu izgubi bravec čuvstvujoč z Zolo, kakor junak Pierre Froment, zopet vso vero. Nove religije, te je treba človeštvu, je klical v Lurdu, a v Rimu razžene hipoma, s silno močjo in oblastjo, vse sanje — veda. „Veda pomete ves katolicizem in ž njim vse verske pojme, vse podmene o božjem. Le veda je večna. Najivno je, če kdo pravi, da vera ne nasprotuje vedi; resnično je marveč, da je sv. pismo ugonobljeno! . . . Kakor vse religije, je tudi katolicizem le neko naziranje o svetu, nekak višji socialni in politični kodeks. Ta kodeks pa je minljiv in umrljiv, kakor vse človeško . . . Smijal bi se človek, ko vidi, kako nekateri učenjaki stavijo vedi neke meje . . . Oj vi ničemniki, vi in vaši omejeni ali slabo ustrojeni možgani, vi umirajoči dogmatiki, vi, ki hočete zopet sanjati stare sanje, veda vas bo pometla, kakor pomete veter suho listje!“

Pierre Froment je gledal, v mračne sanje zatopljen, in z Zolo čuvstvujoči bravec gleda ž njim, kako se ruši Rim v divji kaos . . .

Junak Pierre Froment, Zola in ž njim čuvstvujoči bravec najdejo izgubljeni srčni mir v — „Parizu“. Kako, ne vemo, ker je v Avstriji državni pravdnik knjigo zaradi brezverskih odlomkov — prepovedal. Toliko pa se zdi, da tudi v tej knjigi ni vse čuvstvo, ampak kakor v „Lurdu“ in „Rimu“, tako je tudi v „Parizu“ gospodarica — ideja, sicer ne vemo, zakaj bi bil v verskih stvareh ne pretenkočutni avstrijski pravdnik knjigo prepovedal! Tudi „Neue Freie Presse“¹⁾ s svojim posnetkom isto priča. Zola hoče dokazati, da je med vero in vedo smrtno sovraštvo, a da se bo iz boja vrnila zmagavka — veda.

Sodimo, da po tem vsak sam uvidi, kaj si mislijo novostrujarji, ko govoré o čuvstvovanju. Trilogijo „Lurd-Rim-Pariz“ je „Slov. Nar.“ močno hvalil in priporočal, da bi jo kdo preložil tudi na slovenski jezik, torej je izvestno pisana po vzoru novostrujnikov.

Sicer pa niti Borut sam ne more utajiti, da delujejo umotvori tudi na naziranje.

„Objektivni realisti, tako piše Borut, nam budé na eni strani globok čut popolne odvisnosti in nemožnosti napram naravnim močem, ki delajo z nami, kakor se jim poljubi, napram življenju, kateremu so naši ideali prazen nič — na drugi strani pa nas navdajajo s trdnim zaupanjem, z gorečo ljubeznijo do življenja, do narave, ki je ne smemo sovražiti, kateri ne smemo nasprotovati, dasi nas tepe, nego moramo verovati vanjo. Ona že ve, zakaj nas muči in trapi; ona ima s človeštvom svoje posebne namene, ki jih mi niti razumeti ne moremo; kadar pride za to čas, zaceli že sama vse rane . . . Evo vam biserov, skritih za lupinami!“

Pametne ljudi vprašajmo: kako je mogoče vzbuditi v srcu taka materialistična čuvstva, če nam umetnik ne omreži naziranja z materialističnimi idejami? Kdor tako čuvstvuje, kakor pripoveduje Borut, da čuvstvujejo objektivni realisti in njih braveci, ta mora tudi tako misliti! „Wenn das Gemüth verstandlos, pravi po pravici moderni Dühring, so tappt es im Dunkeln!“ Brez idej ni izrazovitih čuvstev! „Biseri skriti za lupinami“ novostrujnih umotvorov, so torej najpoprej ideje!

A škerc to očitno izpoveda v kritiki Govekarjeve povesti: „Ljubezen in rodoljubje“. „Naturalizem, pravi, je poglobljeni realizem; naslanja se rad in največkrat na znanost, hoče vsaki stvari priti do dna. Naturalizem je naravna posledica današnjega modernega naziranja sveta. Moderni, znanstveno vzgojeni človek, ki se je bolj poglobil v ta vidni, dejstveni svet, računa le s tem, kar se dá dokazati, z eksperimenti dokazati. Naturalizem, kakor že njegovo ime kaže, ljubi torej naravo kot tako, jo uči ostreje opazovati in proučevati. Pred vsem pa se oklepa naturalizem človeka in tudi njega opazuje in analizuje in izkuša vse na njem in v njem razlagati z golj z naravoslovnega stališča . . .“

¹⁾ Nr. 12066.

Aškerc torej naravnost trdi, da je novodobna umetnost posledica modernega naziranja in da tudi sama najrajši tolmači to naziranje, opazuje in analizuje posebno človeka zgolj z naravoslovnega stališča. Ideje, in uprav materialistične ideje potemtakem v novodobni umetnosti celo prevladujejo, kamo li da bi se umetnik nanje niti ne oziral!

Obračajmo stvar kakorkoli, naj bodo ideje prvo in čuvstva le posledice, ali pa čuvstva prvo in ideje le pomočki, to je izvestno, da umetnost močno vpliva na um in moderna umetnost zlasti na svetovno naziranje. Zveza med naziranjem in čuvstvovanjem je tako tesna, da drugo vpliva na drugo. Ideje porajajo čuvstva in čuvstva zopet delujejo na ideje. Stara filozofija je dobro poznala to vplivanje in razlivanje, ter mu je vzdela celo svoje ime — „redundantia naturalis“.

Ta vpliv moderne umetnosti na naziranje pa je — le odkriti bodimo! — mnogokrat še nevarnejši in pogubnejši nego li vpliv na živalske nagone. Pri mladini je morda močnejši drugi, pri odraslih je močnejši prvi. Doraslim so se morda strasti res že toliko polegale, da jih ne mikajo nemoralni prizori, a prva nevarnost ostane vedno.

Moderna umetnost, kakor je dejal Aškerc, je naravna posledica modernega naziranja sveta. Modernemu naziranju sveta pa je značilno sovraštvo do krščanstva. Zato se o vplivu moderne umetnosti na um ne gre prav za prav za nič drugega kakor za krščanstvo in nekrščanstvo, ali recimo kar naravnost, za vero in nevero. Vprašanje za bitje in nebitje krščanstva pa je izvestno veliko vprašanje, prvo človeško vprašanje.

Nepremagljiva je „žeja človeštva po božjem“, kakor pravi Zola, nepremagljiva kakor hrepenenje po sreči. Stoletja niso ugasila te žeje in prav koncem našega znanstvenega stoletja, kakor zopet priznava sam Zola, je prevzela narode z novo močjo. Zato se ne gre za lapalije, ampak gre se za osodo človeštva. Krščanstvo je rešilo ta veliki problem, rekoč, da je človeštvo stvar božja in da je zatorej ona žeja po sreči hrepenenje po Bogu. „Nemirno je človeško sree, dokler ne počije v Bogu“, s temi besedami je izrazil to idejo genijalni Avguštin. Bog, pravi krščanstvo, je početek in konec vsega, vir vseh bitij in njih smoter. Umna bitja pa dosežejo svoj smoter popolnoma le tedaj, če se združijo z umom in s srcem z Bogom. Zato, pravi krščanstvo, vera v posmrtno blaženstvo ni nobenega iluzija, nobena „božja laž“, ampak resnica. Moderno svetovno naziranje pa je zavrglo vero v Boga, izcimilo se je v gol materializem. Zato zameta tudi religijo in vero, in na vprašanje, zakaj narode žeja vkljub vsej kulturi, vsemu napredku, vsej vedi, vedno in neprestano „po božjem“, ne ve nobenega odgovora. „Narava že ve, pravi Boruť, zakaj nas muči in trapi; ona ima s človeštvom gotovo svoje posebne namene, ki jih mi niti razumeti ne moremo . . .“ Človeštvo trpi silno žejo. Kakor Tantal kopri po požirku; kakor on steza roke po jabolku sreče. A materialist ne more dati človeštvu nobene tolažbe. „Narava že ve, zakaj te muči in trapi, ona ima gotovo svoje posebne namene!“ Todà kakšne namene? Če je materializem resničen, padajo rodovi kakor list za listom . . . Atomi so nesmrtni, vpijejo materialisti — a žalostna taka brezsmrtnost!

Vprašanje za bitje in nebitje krščanstva je torej zares veliko, osodno vprašanje.

In prav to vprašanje, tako veliko in tako osodno, posebno rada rešuje moderna umetnost. Zolina trilogija vsa sloni na tem vprašanju. Na Angleškem, kakor je nedavno poročal „Sl. Nar.“, je napisal eden glavnih predstavnikov novodobne umetnosti — če se ne motimo, Hall Caine — velik roman, ki mu je edini namen dokazati, da omikanec ne more biti kristjan. V Slovencih se je materijalizem skrival pod besedo — atavizma. Novostrujarji „računajo le s tem, kar se dá dokazati, z eksperimenti dokazati.“ S tega stališča presojuje vero in nравnost, Boga in svobodno voljo, ves naravni in nadnaravni svet — če se dá z eksperimenti dokazati. Le s tem računajo, kar se dá z eksperimenti dokazati, in na podlagi tega stavka vse razlagajo. To so dejstva.

A sedaj si oglejmo bravee! Kdo pa so? Ljudje so, ki dihajo v novodobnem ozračju, mladi ali dorasli. Od doma so prinesli s seboj v šolo vero v srcu. A šola je dajala veri le malo rediva. Tisto malo ur krščanskega nauka je skoraj toliko kakor nič, zakaj vse drugo je odtrgano od vere. V zgodovini, v prirodoslovju, v dušeslovju se vse tako tolmači, da se zdi verska ideja brezvplivna, često pa celo tako, da se vse zlo izvaja iz verske ideje. Svetovno naziranje, ki je človek dobi v naših šolah, je toliko katoliško kakor muhamedansko ali budistično. Tako pride mladina nevedé in nehoté do sklepa, da verska ideja za življenje nima nobenega pomena. Z gimnazije, z realke se nekateri vrnejo domov, postanejo trgovci, obrtniki, umetniki, drugi gredo na visoke šole. Na visokih šolah je še slabše. Kar so prinesli mladeniči še vere s seboj, to jim izkuša razjesti in razkrojiti materijalizem, ki se javno uči po visokih šolah. A največkrat že z gimnazije prineso indiferentizem, in z njim so najbolje pripravljena tla, da jim bahata, lažniva veda vcepi v srce sovraštvo do krščanstva. Lažniva veda, pravimo. Sam Dühring, veliki sovražnik krščanstva, ni mogel in ni hotel tega tajiti. „Le pritisnimo staremu duhovstvu na čelo pečat, pravi Dühring v zadnjem svojem delu, a pritisnimo ga še poprej in posebno značilno na brezsravno čelo vlačuge v e d e, te brezsravne izdajavke in preganjavke resnice!“

Z gimnazij, z realk, z visokih šol pa se zbira naše svetno razumništvo, uradniki, advokatje, zdravniki, trgovci, umetniki in obrtniki. O taki vzgoji so le izjeme, če imamo še može trdnih verskih načel; večinoma je vera razjedena, blede, nejasni pojmi brez životne moči; časih pa je v srcu namestu vere mladih dni praznота, nihilizem, ali pa celo sovraštvo do krščanske vere, sovraštvo do edine neustrašne učiteljice krščanske vere, do katoliške cerkve. V življenju seže večina malokdaj po knjigah. Časniki so jim skoraj edino berivo. In če seže ta in oni po knjigi, ni zlepa znanstvena knjiga, a najmanj kaka apologija krščanstva ali sploh kaka verska knjiga. Najprej je še kako leposlovno delo. In glejte, edina knjiga, ki naj jim ublaži srce, ki naj jih dvigne za malo časa iz meteža duhomornih ničemnosti vsakdanjega življenja, je prepita z materijalizmom. Govori jim, kako je Lurd le glorifikacija absurdnosti, kako je Rim črna jama črnega kovarstva, da je le Pariz človeka dostojne vere. Govori jim, kako se je krščanstvo preživelo, da nasprotuje

modernejši vede, da je gol antropomorfizem; da je krščanska vera in morala človeški kodeks, minljiv in izpremenljiv kakor vse človeško. Govori jim, da je vse v krvi, da je človek to, kar naredi iz njega ozračje, da je igrača brezčutne usode. Budi jim globok čut popolne neodvisnosti in nezmožnosti napram naravnim močem, ki delajo z nami, kakor se jim poljubi — na drugi strani pa jih navdaja „s trdnim zaupanjem, z gorečo ljubeznijo do življenja, do narave, ki je ne smemo sovražiti, kateri [ne smemo nasprotovati, dasi nas tepe, nego moramo verovati vanjo; ona že ve, zakaj nas muči in trapi; ona ima s človeštvom gotovo svoje posebne namene, ki jih mi niti razumeti ne moremo . . .“ Evo vam biserov, ki jih ponuja edina knjiga! Ali ni res, da mora o takem berivu izničiti se še tisto malo vere, kar jim je še ostalo po umskem bankrotu v šolah? Ali naj se ne zmetejo še tisti pojmi, kar jih imajo o krščanstvu? In toliko bolj, ker deluje leposlovje na um in srce ob enem. Tudi leposlovje ne razlaga materijalizma, kakršen je po resnici, ampak kaže ga kaj rado v nekem sijaju. Saj, kakor pravi duhovito že imenovani Dühring, „tudi gniloba v temi sije“!

Denimo torej, da je resnično, kar trdijo novostrujarji, češ da umetniška dela, tudi nemoralna in materijalistična, ne morejo imeti slabega vpliva na dorasle, ki so utrjeni v značaju in v načelih! Denimo samo! Zakaj krščanstvo uči, da človek, zlasti kar se tiče nenravnosti, nikdar ni dovolj utrjen. Treba mu je vedne čuječnosti. „Qui se existimat stare, videat, ne cadat!“ (I. Cor. 10. 12.) to velja mladim in doraslim. A denimo samo! Toda kje pa so tisti dorasli, ki so utrjeni v značaju in načelih, namreč v značaju krščanskega moža in v načelih krščanske vere in morale? Novodobna šola ne vzdaja takih mož. Kar jih je, so si priborili tak značaj in taka načela v kljub novodobni šoli. A pretežna večina bravecev modernih romanov nima ni takega značaja, ni takih načel. Njih versko prepričanje šole bolj omajajo, nego li utrdijo.

Zato je slab vpliv novostrujnih umotvorov na mladino in tudi na večino doraslih bravecev — neutajen ter izvesten!

Zadnji dokaz brez-moralnih novostrujarjev: „Neumetniška kritika.“
— *Umetnost za človeka. — Večne meje. — Velika izpoved Petrarke, Tasa, Mihelangela, Danteja.*

Še en argument smo našli pri novostrujarjih zoper moralo v umetnosti.

„Vsi oni“, piše Borut, „ki napadajo kako umetniško delo zaradi njegove tendence, tega dela ne sodijo z umetniškega stališča po njegovi absolutni umetniški veljavi, nego s postranskega stališča po njegovi postranski veljavi v etičnem, filozofskem ali verskem pogledu . . . Dobro! Samo naj se potem ne bahajo, da so podali umetniško kritiko, da so dotičnega umetnika „umorili“, ali karsibodi, kajti, najsi tudi dokažejo, da so vse ideje v njegovem proizvodu krive, vsi prizori nedostojni, vse tendence nemoralne, proizvod je morda vendar umetniški . . .“

Ta argument je menda neranljivi Ahiles novostrujnikov. Kadar nič več ne pomaga, se zatekajo k svojemu Ahilu: „Dobro! Samo se ne bahajte, da ste podali umetniško kritiko!“

Ko bi nam bilo kaj do tega, je li naša kritika umetniška ali ne, bi mi vprašali najprej Boruta: katera kritika pa je umetniška?

Katera kritika pa je umetniška? Borutu je izvestno znano, da je prinesla „Novo Doba, list sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine“,¹⁾ dolgo razpravo „o kritici“, povzeto iz revue „Rozhledy“. „Novo Doba“ deli kritiko v štiri skupine: v estetično, moralistično, znanstveno in dojmovno.

„Estetična kritika“, pravi „Novo Doba“, „ocenjuje delo po svojih absolutnih zakonih o lepoti, a glavno in edino pozornost obrača na delo po njegovi osamljeni notranjosti brez ozira na postanek in tendenco.“ „Novo Doba“ pravi, da bilo odveč dokazovati siromaštvo in tesnosrčnost take kritike; češ da sodi samo po idealih ene dobe in po idealih nekoliko ljudi, ki so ji absolutni ideali lepote sploh.

„Moralistična kritika“ se ozira ne na delo samo, ampak na posledice dela, dobre ali zle, koristne ali škodljive. Del ne sodi po zakonih lepote, ampak po zakonih morale. „Novo Doba“ sodi, da ta kritika ne izvira iz čistih umetniških razlogov.

„Moderna znanstvena kritika“ proučuje delo, a ne samo na sebi, ampak delo ji je samo pomoček za studij sil, ki so delo rodile: namreč za studij umetnikove duše, njene okolice, odgoje, kulturnih in družabnih momentov. Delo ji je znak vseh teh sil, pred vsem seveda znak umetnika, a umetnik sam je zopet predstavnik in otrok svojega časa, svojega plemena in svoje kulturne vrste. Ta kritika se imenuje znanstvena, prirodopisna, analitična, psihologična ali socijologična. „Iz nje“, pravi „Novo Doba“, „se odbija čista objektivna znatiželjnost.“ Toda, sodi „Novo Doba“, ti kritičarji niso si samo med seboj v nasprotju, ampak tudi poedine zgradbe njih sestavov kažejo mnoga nepremostiva protislovja. „Ona znanstvena objektivnost je bila velika iluzija...“

„Dojmovna, impresionistična, subjektivna kritika“ ne išče znanstvene resnice, ker je kritika mož skeptikov, ki so prepričani samo o relativni vrednosti vsake take resnice, ampak ta kritika se zadovoljuje z izrazom ene edinite resnice, ki jo daje umetniško delo, to je subjektivne resnice, resnice dojmov, ki jih je delo vzbudilo v njih duši. Ta kritika ne pravi: to delo je tako in tako, je tako navstalo; to je že predogmatično; temveč pravi le-to: to in to čutim; ta in ta dojem je vzbudilo delo v meni! Kritičar-impresionist je torej le nekaka Eolova harfa, kjer se vsled udarov umetniških dojmov čujejo akordi, ki potem zopet zamirajo... „Isti udar bo morda jutri izmamil drugi akord. Vse teče, vse se menja, gine, vse je relativno in subjektivno... Tak kritičar kaže samo refleksno sliko, kako; se izraža v zrklju njegove subjektivnosti; podaje torej v prvi vrsti sam sebe, ali mu je delo všeč ali ne... Tudi ta kritika je moderna, ker odgovarja skepticizmu moderne duše, njeni nervoznosti in njenemu nemiru, bogastvu in rafiniranosti njenih dojmov... Impre-

¹⁾ Gl. „Novo Doba“ broj 1.—5.: „O kritici.“

sionizem je struja, sočasna današnji umetnosti, dekadenci, simbolizmu, novomisticizmu . . . , skratka oni smeri, ki se obrača k edini resnici, ki bo končno ostala, k resnici svoje duše in njenih tajnih globin.“

Katera kritika je torej zares umetniška? Naj nam Borut pové, hvaležni mu bomo! Ali impresionistična? Gotovo ta! Zakaj Borut je mož čuvstvanja. Po Borutu „je čuvstvo edini suverén pri umetniškem ustvarjanju; temu suverénu pokorava vse drugo, podjarmlja ideje prav tako, kakor snovi“. Zato tudi od kritičarja izvestno terja ne analize, ne sodbe po zakonih lepote, ne po zakonih morale, ampak le-to: kaj čutiš? kakšen dojem je vzbudilo to delo v tvoji duši?

Todà, potem moramo reči Borutu z „Novo Dobo“: „Prav subjektivni kritičar mora imeti največ vztrpnosti, zakaj ako za-se zahteva popolno svobodo izražati svoje dojme, ne sme te svobode kratiti ne moralistu, ne ortodoksnemu verniku, ne političarju in ne socijologu, ker tudi ti izražajo samo svoje dojme!“¹⁾ In zares ne vemo, kako bi mogel subjektivni impresionist dokazati, da mi nimamo pravice povedati, kake dojme v naši duši vzbuja kako umetniško delo. Tudi ne vemo, kako bi mogel ovreči, če kdo pravi, da v njegovi duši, kar je nemoralno, vzbuja neprijetno čuvstvo disharmonije, čuvstvo zoprnosti in gnusa. Njegova duša je lahko prav tako Eolova harfa, kakor duša Borutova; tudi v njegovi duši se obrazi refleksna slika, tudi on je lahko „pukom resonančnom daskom umjetnika“. Če v njegovi duši to, kar je nemoralno, ne vzbuja umetniških dojmov in se ti dojmi ne zbirajo v sladke akorde, kaj more on za to, „subjektivna istina, istina dojmov“ ni zato nič manj istinita.

Ali je morda Borutu znanstvena kritika umetniška kritika? Todà potem moramo mu zopet opomniti z „Novo Dobo“, da je moderna „znanstvena objektivnost velika iluzija“; pred vsem pa, da znanstveno stališče ni še umetniško stališče.

Ostala bi torej še tako imenovana „estetična kritika“. Ali zopet ne verujemo, da bi bila Borutu všeč. Estetična kritika sodi po zakonih lepote. Začela bi se torej zopet pravda o lepoti, in ne vemo, kako bi Borut proti Stritarju in proti drugim dokazal, da je tudi to, kar je grdo, lepo. Če je namreč predmet umetnosti lepota, a je, kakor trdi Borut, umetnik vsak, kdor upodobi katerikoli čuvstvo na katerikoli snovi in na katerikoli način, ni dvoma, da bi bilo po Borutovi sodbi tudi grdo lepo. Zakaj med katerikolimi čuvstvi in katerimikoli snovmi in katerimikoli načini so kajpada tudi grda čuvstva in grde snovi in grdi načini. Da bi pa tudi grdo bilo lepo, o tem nas seveda Borut ne bo tako lahko prepričal.

Katera kritika je torej po vaših načelih umetniška? Zares smo radovedni, katera! Vsak šušmar in mazar vam lahko upodobi svoja čuvstva na svoji snovi in na svoj način, in iz dela bo prosevala njegova šušmarska in mazarska individualnost. Kako, na podlagi katerega principa mu bode

¹⁾ „Novo Doba“, god. I., broj 5., str. 189.

dokazali, da ni umetnik, če je „umetnik vsak, kdorkoli upodobi v katerikoli snovi katerisibodi izmed svojih čuvstev na katerisibodi, todà tak način, da more preko snovi čutiti z njim tudi še kak drug človek,¹⁾ če namreč“ — kakor tolmači zadnji odstavek Borut sam²⁾ — „h o č e i n m o r e?“

Tako bi mi vprašali Boruta in novostrujne estetičarje, ko bi nam bilo do tega, je li naša kritika umetniška ali ne. Todà — to bodi še enkrat povedano! — nam je ubogo malo do tega. Res da je naše prepričanje, da nič ni lepo, kar je nemoralno, da je estetika, kakor vsi drugi človeški tvori, pod etiko, todà dokazuje za to najdejo novostrujarji skoraj v vsakem letniku „Rimskega Katolika“. Če jih nočejo vzprejeti, je njih krivda. Mi pravimo le to, kar smo že opetovano rekli: Če ima kako delo tudi ozir na npravnost, tudi na vero, zakaj ga ne bi smeli presojati tudi pod temi oziri? Ali mar s tem tajimo, da nima tudi estetične plati? Da bi vendar novostrujarji kar a priori proti vsaki pameti vsega ne tajili!

Umetnost je za človeka! Bodi torej njen namen, kar vam ljubo in drago, en namen ni in biti ne more: umetnost ne sme kviriti človeštva! A umetnost bi bila človeštvu v pogubo, ko ne bi priznavala večnih mej moralnosti, ko bi vodila človeštvo tja, kjer se reži nemoralnost poštenju in kreposti v lice, tja, kjer svatuje, kakor pravi o Zoli racionalist Scherr, počestno blato z drzno brezsravnostjo!

Imejte torej vse življenje, a priznajte „m o r a l n o s t i v e č n e m e j e“!

Ne moremo si kaj, da ne bi dejali sem iz rečenega članka „Nove, Dobe“ še konca, ki se nam zdi zares pameten.

„A kaj moralistična kritika? Mislim, da ima tudi ona pravico do bitja. Ne sicer“ — pravi dalje ta list po svojih modernih nazorih o čisti umetnosti — „ne sicer v okviru strogo umetniških interesov, todà so le ti edini ki ravnajo življenje? Celó nasprotno, moralistična kritika ima svoj kos resnice, ko pravi, da so njeni interesi najvažnejši, ker ona govori za društvo, za narod, za srečo vsega življenja. Umetnost je naposled krasan luksus, a društvo hoče živeti, in zato treba reda in morale. Kako torej, da ne bi čuvarji teh interesov imeli pravice govoriti o umetnosti, kakor govoré o drugih pojavih v društvu, o njih dobrem ali slabem vplivu? Kdo more ukratiti narodnemu organizmu pravico, da pazi v imenu svojih življenjskih interesov na smeri svoje umetnosti? Kateri narod bo dovolil, da se njegova umetnost izprevrže v element, ki bo slabil in rušil narodni organizem?“³⁾

To so pametne besede, ki pričajo, da so še možje, ki niso zatajili v metežu krivih nazorov svoje narave in naravnih čuvstev, ki niso žrtvovali molohu modernega materijalizma svojega naroda in narodove sreče!

¹⁾ „Ljublj. Zvon“, 1898, str. 83.

²⁾ id. str. 147.

³⁾ „Novo Doba“, br. 5., str. 189.

„Od I o m e k v e l i k e i z p o v e d i napram občnem človeštvu“ imenuje Borut proizvode umetnikov.

Prav! To je lepa fraza, a ne bodi le fraza! Naj le izražajo umetniki „svoj obup in svoje veselje, svoje molitve in svoje kletve, svoje poltne zmote in svojo angeljsko nežnost“ — a tako, da ne bodo človeštva vlekli v blato, ampak da bodo človeštvo čistili, blažili, dvigali! Obupa in kletev in zmot je na svetu dovolj, ni treba, da bi še umetnost bila dekla — prostitucije! Odlomki velike izpovedi naj bodo umetniška dela, one izpovedi, ki je nje „magistrale“:

„Wohl dem, der frei von Schuld und Fehle
Bewahrt die kindlich reine Seele!“

Taka je bila izpoved Petrarke, ko je klical, otožno zroč na prčšle dneve:

„Ti sam, ki čine moje zreš brezbožne,
Nebeški kralj, nevidni, večnoživi,
Prihiti duši na pomoč blodivi,
Očvrsti z milostjo moči nedožne!“

Kar bežnih dni še meni čas odsodi,
O smrti — *tvoja* naj me roka ščiti:
Ti veš, da zadnja nádeja si moja!“

Taka je bila izpoved T a s a :

„Nebeški oče, temna megla blodi
Nad pravim potem. Čez polje majavo
In opotč, čez drn in strn, mužavo,
Po krivih potih noga moja hodi.

In preden zima mi lasč pobeli,
In na-me padejo noči brez zarje
In dan zagrnejo mi potemneli —

Dej, sveta tvoja roka naj me vodi,
Da najdem še za časa stezo pravo,
Daj milost svojo mi na pot temavo,
Ki svetla luč stopinjam mojim bodi! - -

Dej, vrnem že na tvoje naj se poti,
Ko vzvišen ptič, ki dvigne se nad bárje,
K nebesom jasnim razprostré peroti!“

Taka je bila poslednja izpoved velikega Mihelangela. Malo časa pred smrtjo, ko se je prej trudil mnogo let o stavbi sv. Petra „v čast božjo, v čast svetim apostolom, v zveličanje svoje duše“, je zložil sonet, ki v njem vidimo, kakor pravi Beissel, vso njegovo dušo, njegova predstva in težnje njegove, njegove zmote in njegovo kesanje.

Sonet pa je le-ta:

Giunto è già l' corso della vita mia
Con tempestoso mar' per fragil barca
Al comun porto, ov' a render si varca
Conto e ragion d' ogni opera trista e pia.

Onde l' affettuosa fantasia
Che l' arte mi fece idolo e monarca,
Conosco or' ben', quant' era d' error carca
E quel ch' a mal suo grado ognun desia.

Gli amorosi pensier' già vani e lieti
Che fien or', s' a due morti mi avvicino?
D' una son certo, e l' altra mi minaccia! —

Nè pinger' nè scolpir fia più che queti
L' anima volta a quello amor divino,
Ch' aperse, a prender noi, in croce le braccia!

Na trhlem čolnu črèz vodé viharne
Življenje moje tjà je že dospelo,
Kjer obči brod je, kjer za dobro delo,
Odgovor dati za reči bo marne.

Pač vidim zdaj, kako so blódnje kvarne
Domišljanje mi napolnilo celo:
Umetnost za boga je zgolj imelo,
Željé rodilo mi nepreudarne!

Željé ljubezenske, ve sanje moje,
Kaj hčete zdaj, ko *dvojna* smrt se črni,
Gotova tà, grozeč se druga bliža? —

Mirú ti *kipi* ne dadé ter *bóje*,
K *ljubezni večni*, duh se bedni, vrni,
Ki širi ti roke naproti — s *križa!*

To je bila izpoved velikega Mihelangela. Velik je bil, a v eno veliko zmoto je zablodil, kakor z bridkostjo izpoveda sam, — umetnost mu je bila suverên, „idolo e monarca“. Brez te zmote bi bil genijalni umetnik tudi kot umetnik še večji. Zatorej naj se umetniki učé o veliki izpovedi velika genija, da tudi umetnost mora priznavati nad seboj večno ljubezen in nje zakone, zakone morale; da tudi umetniško hrepenenje in želenje mora gibati ljubezen, ki giblje vsemir in vse stvarstvo.

Tudi Dante Alighieri je bil zablodil. „La Divina Commedia“ je njegova „velika izpoved“.

Nel mezzo del cammin di nostra vita
Mi ritrovai per una selva oscura,
Che la diritta via era smarrita.

Sred poti našega življenja bloden
Zavedel sem se v hosti mrakoviti,
Nikjer nikamor pot ni držal hoden —

To je začetek izpovedi. A konec? „Že je gibala vse moje hrepenje in želenje ljubezen večna“ —

„L'amor, che muove il sole e l'altre stelle!“

Dr. Aleš Ušeničnik.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

II.

Nauk o sv. pismu se ujema z razumom. Človeški razum terja za nadnaravne resnice božje razodetje v pravem pomenu besede, za naravne pa vsaj božjo pomoč. Od božjega razodetja do sv. pisma je samo en korak. Za ohrambo božjega razodetja mora biti avtentično sredstvo: ali knjiga ali učeča cerkev. V starem zakonu si je Bog izvolil sv. pismo, katero je izročil sinagogi, v novem pa učečo cerkev. Tudi za novi zakon, dasi imamo učečo cerkev, je vendar le primerno, da imamo tudi sv. pismo. Zgodovina uči, da je vera v sv. pismo občečloveška. Zgodovina uči še posebej, da se je človeštvo odlikovalo na poseben način v skrbi za naše sv. knjige in v njih spoštovanju. Tega si po naravni poti ne moremo razlagati. Vera v navdihnjenje naših sv. knjig je trajala v vseh časih in je občečloveška, ki gotovo more izvirati le iz občečloveškega razuma.

Racijonalizem je zavrgel sveto pismo, ker je baje nauk o sv. pismu nasproten človeškemu razumu. Brezverci bi radi proglasili sv. pismo za praznoversko knjigo brez vsake notranje vrednosti. Dandanes se poudarja po šolah le gola znanost, ki je plod človeškega razuma. Razum je v vseh rečeh edini sodnik. Česar razum ne pojmi, se zameta med stare vraže. Celo s ponosom se zametujejo verske reči, ker so za razum baje že premagano stališče. Visoko stoji dandanes svobodni človeški razum, kateri je preiskal že obisti zemlje in neba ter gleda s preziranjem na srednjeveško temo. Kaj

božja beseda, razum naj sodi! Tako se dandanes ponavlja. To mnenje vedno bolj prodira in malo pomaga oznanjevalcu božje besede, če se sklicuje na sveto pismo. Pravijo: Res je, da je tako zapisano, ali kdo se meni za to, vpraša se le, kaj pravi razum!

Kdor hoče dandanes sprijazniti razumništvu s sv. pismom, mora dokazati, da se nauk o sv. pismu ujema z razumom, da sv. pismo zelo ustreza človeški naravi, da bi brez njega čutili nedostatek v božjem redu in da je bilo človeštvo o tem v vseh časih trdno prepričano.

Gotovo je, da terja človeški razum božje razodetje. V slučaju, da je človek namenjen k nadnaravnemu večnemu življenju, je božje razodetje celo neobhodno potrebno. Ako nas je Bog namenil za nadnaravni namen ali smoter, je bilo neobhodno, da nam ga je sam naznanil. Nadnaraven namen je izven naših moči, pa tudi izven našega spoznavanja. Človek bi sam o sebi nikdar ne mogel spoznati, da je ustvarjen za nadnaraven namen. S svojim razumom bi človek tudi nikdar ne mogel spoznati pomočkov, katere mu je rabiti, da doseže nadnaravni namen. Sredstva, ki pomagajo k nadnaravnemu namenu, morajo tudi sama biti nadnaravna. Nadnaravna sredstva so pa popolnoma odvisna od proste volje božje. V tem slučaju je torej nujno potrebno božje razodetje! Tako nam strogo narekuje razum!

Toda tudi tedaj, ko bi bil Bog namenil človeka le za naravni smoter, bi božje razodetje ali vsaj božje razsvitljenje bilo vendar potrebno. Naravni smoter ni sicer izven naših moči, tudi ne izven našega spoznavanja. Mi spoznavamo, da nam naravni smoter po naravi nujno pristoji. To zahteva neskončna modrost božja, katera je vsakemu bitju določila naravi primeren smoter. Naš razum ima tudi naravno moč, da lahko spozna vsa sredstva naravnega reda, ki so potrebna za dosego naravnega smotra. Nobena resnica naravnega reda ne presega človeškega razuma. Ali trdimo, da je človeški razum tako slaboten, tako obkrožen od zaprek in težav, da mu je v resnici nemogoče priti do gotovega spoznanja vseh resnic, ki so potrebne v dosego naravnega smotra. Da kdo uspešno teži po določenem smotru, treba, da jasno spoznava vsa sredstva, ki so v dosego potrebna. Ne bilo bi sicer težko spoznati le nekaj resnic naravnega reda, toda treba je spoznati vse, kar je potrebno, da človek živi, kakor zahteva naravni red. Tudi bi ne bilo težko pridobiti si nekoliko nejasnih in dvomljivih pojmov, toda imeti treba jasne in trdne pojme, ako se hoče resnično težiti po smotru. Tudi ne govorimo tukaj o posameznih učenjakih, kateri so po svoji izredni nadarjenosti dospeli s svojim razumom do mnogih resnic, do katerih so prišli narodje šele po krščanstvu, ampak govorimo o celokupnem človeštvu t. j. o vseh narodih celega sveta, o vseh stanovih in vseh starostih. O celokupnem človeštvu trdimo, da je nezmožno dospeti do jasnega in trdnega spoznavanja vseh resnic, ki so potrebne, da ljudje živijo po naravnem redu in resnično težijo po naravnem smotru. Koliko milijonov ljudi nima potrebnega časa in ne potrebnih zmožnosti, da bi te resnice sami raziskovali! Koliko jih umrje v zgodnji mladosti, ne da bi bili mogli dospeti do jasnega spoznavanja!) In

¹⁾ St. Thom. Summa contra gent. I. 4.

vendar je treba že od zgodnje mladosti živeti po naravnem redu in težiti po naravnem smotru. Vsi ti milijoni in milijoni ljudi bi bili tedaj nezmožni doseči svoj namen. Ugovarjajo, da se nevedni ljudje lahko učijo od drugih učenih, da ni treba radi tega še božjega razodetja. Toda, kje so učeni ljudje, kateri bi vse potrebne resnice trdno in nedvomljivo spoznavali? Več ko štiritisoč let je preteklo pred Kristusom in kakšne uspehe je imelo človeštvo? Pogrezalo se je vedno bolj v dvome in nevednost. Dvomilo se je o najbolj preprostih resnicah, na pr. ali je Bog, ali je duša neumrjoča itd. Brez teh temeljnih resnic pa ni mogoče nobenega npravstvenega življenja. Dvomili so največi učenjaki starega časa, koliko bolj je bilo ljudstvo v nevednosti! Kako so bili učenjaki prepričani o bivanju vsemogočnega Boga, pové nam Cicero: *De natura deorum* l. 1. c. 1.: *Plerique deos esse dixerunt; dubitare se Pythagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaeicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate et dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias: Večinoma pravijo, da so bogovi; Pitagora dvomi; da sploh ni bogov, trdita Diagora Melij in Teodor Cireneec. Tipa, kateri pravijo, da so bogovi, so tako različnih in nasprotujočih si mnenj, da bi težko bilo jih naštetih. Kako so bili učenjaki prepričani o neumrjočnosti človeške duše, govori dovolj jasno Platonova knjiga o neumrjočnosti človeške duše, v kateri ni razun naslova nobene gotovosti: *Qui praeter titulum nil certi continet intus, kakor poje o njej Pavlin Nolan. Cicero pravi o njej:*¹⁾ *Evolvi ejus librum, sed nescio quomodo dum lego assentior: dum possui librum et mecum ipse de animarum immortalitate cogitare coepi, assensio omnis illa elabatur, t. j.: Ko odprem njegovo knjigo in čitam, se mi zdi, ne vem kako, da me prepričuje; ko pa odložim knjigo in začnem sam pri sebi premišljevati o neumrjočnosti naših duš, mi izgine vse pridobljeno prepričanje. Kakor o teh dveh temeljnih resnicah, so dvomili učenjaki starega veka skoraj o vseh drugih resnicah naravnega reda. Strašna zmešnjava je vladala. Kar je kdo za gotovo trdil, je drugi izpodbijal. Imena Sokrat, Platon, Anaksagora, Empedoklej, Demokrit in drugi pričajo o tem dovolj. Ista zmešnjava se kaže tudi pri vseh pisateljih novega zakona, kateri so zapustili krščanstvo, ter se oslanjajo le na svoj razum. Kolikor glav, toliko modroslovskih načrtov. Kar je komu dokazano, je drugemu dvomljivo; kar je komu sveto, je drugemu grešno. Da, celo o temeljnih že omenjenih dveh resnicah, o bivanju vsemogočnega Boga in neumrjočnosti naše duše, se še dandanes koncem devetnajstega stoletja med seboj pričkajo in tržejo odpadniki od Kristusovega nauka.**

Iz vsega tega se jasno vidi, da je človeštvo, kakršno je, v moralnem smislu nezmožno dospeti do vseh naravnih resnic, ki so nujno potrebne za npravstveno življenje. Božje razodetje ali vsaj božja pomoč je prepotrebna, da človek živi po naravnem redu in uspešno teži po naravnem smotru. Ako bi ne bilo božjega razodetja, bi človek dandanes bil kakor žival.

¹⁾ Cicero quaest. tuscul. l. I., c. 11.

Tudi tedaj, ko bi nekateri veliki učenjaki s svojim razumom res dospeli do vseh resnic, ki so potrebne za npravstveno življenje, ni še s tem rečeno, da bi tudi celokupno človeštvo moglo dospeti. Kdo bi hotel in mogel tem učenjakom verovati, kateri sami niso živeli, kakor so učili? Kdo bi dal tem učenjakom oblast učiti vse narode? Kljub temu, da bi nekateri res spoznali potrebne resnice, bi človeštvo vendar ostalo v večni temi! To priča zgodovina. Tako govori tudi naš razum. Božje razodetje ali vsaj božja pomoč je prepotrebna, obračajmo kakor hočemo.

Iz vsega sledi, da naš razum terja za nadnaravne resnice božje razodetje v pravem pomenu besede, za naravne resnice pa terja ali božje razodetje ali vsaj božjo pomoč. Toliko izpoznava goli razum. Zato vidimo, da je bilo in je še dandanes pri vseh ljudstvih celega sveta vera v božje razodetje. Ni resnično, da bi ta vera bila le pri judih in pri kristjanih. Vsi narodje verujejo, da se je Bog razodel. To vero podpira človeški razum.

Od božjega razodetja do svetega pisma pa je samo en korak. Razodeta božja beseda se mora hraniti nepokvarjena. Da se božja beseda hrani nepokvarjena in se neizpremenjena razširja med narode in nadaljuje od roda do roda, si je moral Bog izbrati primerno sredstvo. To sredstvo mora biti avtentično. Avtentično sredstvo narekuje razum, ker drugače bi razodetje ne imelo za človeštvo prave koristi. Nastalo bi različno razlaganje razodetih resnic, pozabilo bi se in popačilo marsikaj in vsakdo bi se od svoje strani skliceval na božje razodetje.

Dokazano je, da si je Bog za novi krščanski vek izbral kot avtentično sredstvo učečo cerkev, kateri je v varstvo izročil vse resnice. To sredstvo je bilo v novem veku zelo potrebno, ker po drugi poti bi se sv. vera ne mogla tako zlepa širiti po celem svetu, pri vseh narodih, pri vseh stanovih in starostih, kakor se zahteva. Ali trdimo, da je tudi knjiga, ako je avtentična, sposobna, dasi ne v toliki meri kakor učeča cerkev, hraniti božje razodetje, je širiti ter nadaljevati od roda do roda. Učeča cerkev je živo sredstvo, knjiga je mrtvo sredstvo. Učeča cerkev je neposredno sredstvo za vse ljudi celega sveta, knjiga ne more biti neposredno za vse ljudi, ker jo vsi ne umejo. Ker ne more biti za vse ljudi neposredno sredstvo, ne more biti tudi za vse ljudi neodvisno in izključno sredstvo. Vendar bi našemu razumu nikakor ne nasprotovalo, ako bi se Bog avtentične knjige posluževal kot glavnega, dasi ne izključnega¹⁾ sredstva v obrambo svojega razodetja pri enem narodu na pr. pri izraelskem ljudstvu. Drugo sredstvo je potrebno za vse narode, drugo za en sam narod. Zgodovina uči, da so v starem zakonu imele prvo ulogo knjige, o katerih so verovali judje in verujemo tudi kristjani, da so božje. Zgodovina tudi uči,

¹⁾ Hurter: Theol. fund. compend. ed. 1880, p. 110: Nam non obstante lege Moysis scripta erat in synagoga magisterium vivum ordinarium sacerdotum et extraordinarium prophetarum . . . quorum curae, custodiae, magisterio haec ipsa lex erat concredita: Dasi je bila pisana postava Mojzesova, bilo je vendar v sinagogi tudi še živo učeništvo in sicer redno v duhovnikih, izredno pa v prorokih . . . , katerim je bila izročena postava v skrb, varstvo in podučevanje.

da je vse življenje starih judov slonelo na teh knjigah in da se je nauk, ki je bil v teh knjigah, v resnici neizpremenjeno in na lahek način širil od roda do roda. Res je, da so judje ob času prihoda Jezusa Kristusa začeli sv. pismo razlagati vsak po svoje in da so že najbolj preproste resnice hudobno zavijali na pr. zapoved ljubezni do bližnjega itd., toda to ne dokazuje drugega, nego da so avtentične knjige nepopolno sredstvo, katero bi tudi pri enem ter istem narodu polagoma izgubilo svojo veljavo.

Naš razum se torej ne upira, da bi avtentična knjiga ne mogla biti primerno sredstvo, po katerem bi se hranilo božje razodetje od roda do roda. Našemu razumu nasprotno bi bilo le, ako bi v to bile namenjene neavtentične knjige. Razum celo zahteva v obrambo božjega razodetja ali od samega Boga postavljeno učečo cerkev ali avtentične knjige. V starem zakonu je bila tudi učeča cerkev (sinagoga) t. j. viši duhovnik in drugi duhovniki, katere je Bog sam postavil. Le-tem pa ni Bog izročil vseh resnic, kakor so izročene po Kristusu učeči cerkvi novega zakona, izročil jim je samo varstvo sv. knjig¹⁾ Učeča cerkev starega zakona ni bila zakladnica vseh resnic, ampak le varuhinja sv. pisma, v katerem so bile shranjene vse potrebne resnice starega zakona. Avtentična učeča cerkev mora biti v posesti vseh resnic in prosta vseh zmot. Tako zahteva naš razum. Z ozirom na Boga namreč ne more biti nobeno sredstvo avtentično, ako ni prosto vsake zmote. Tega pa ne moremo trditi o sinagogi! Sinagoga se je o tem razločevala od krščanske cerkve, da ni imela daru nezmotljivosti. Ker ni imela tega, ni mogla biti v pravem pomenu besede avtentično sredstvo, katero si je Bog izbral za stari zakon v obrambo svojega razodetja od roda do roda, od Mojzesa do Kristusa. Zato si je Bog za stari, nepopolni zakon izbral drugo primerno avtentično sredstvo, ki je sicer zadostovalo, pa je samo tudi bilo nepopolno. To sredstvo so bile svete knjige, izročene v varstvo sinagogi.

Isto nam potrjuje tudi sv. pismo samo. Ko je v novem zakonu hotel Jezus Kristus postaviti ter označiti avtentično sredstvo, po katerem bi se hranile ter širile od roda do roda po vsem svetu vse razodete resnice, je dejal apostolom: „Pojdite torej in učite vse narode“: *πορευθέντες οὖν μαθητεῦσατε πάντα τὰ ἔθνη* (Mat. 29, 19). „Pojdite po vsem svetu in oznanujte evanĝelij vsej stvari“: *Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἀπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσης τῆς κτίσεως* (Mark. 16, 15). „In mi boste pričue v Jeruzalemu in po vsi Judeji in Samariji in do kraja sveta“: *καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρίᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς* (Dej. apost. 1, 8). „Kdor vas posluša, mene posluša; in kdor vas zaničuje, mene zaničuje. Kdor pa mene zaničuje, zaničuje Njega, kateri me je poslal“: *ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με.* (Luk. 10, 16). „Učite jih spolnovati vse, karkoli sem vam zapovedal. In glejte! jaz sem z vami vse dni do konca sveta“: *καὶ ἔθω μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.* Tako v novem zakonu! Ko je pa hotel Bog postaviti ter označiti avtentično sredstvo, po katerem bi se v starem zakonu hranilo ter širilo od roda do roda, od Mojzesa do

¹⁾ Hurter: Theol. fundament. compend. ed. 1880, p. 270.

prihoda Zveličarja Jezusa Kristusa, njegovo razodetje, je rekel tako: „Zapiši (Mojzes) to v spomin v bukve“ (Mojz. II. 17, 14). „Zapiši si te besede, s katerimi sem storil zavezo s teboj in z Izraelom“ (Mojz. II. 34, 27). „Stopi k meni (Mojzes) na goro in ostani ondi; in dal ti bom kamnate tabli in postavo in zapovedi, katere sem zapisal, da jih učiš“ (Mojzes II. 24, 12). „In ko je bil Gospod nehal govoriti z Mojzesom na gori Sinaji, mu je dal dve kamneni tabli pričevanja, popisani s prstom božjim“ (Mojz. II. 31, 18). „Te besede je govoril Gospod vsi vaši množici na gori izmed ognja in oblaka in teme z močnim glasom, ter ni nič pridjal; in jih je zapisal na dve kamneni tabli, kateri je dal meni“ (Mojz. V. 5, 22). Dalje čitamo, kako skrbno da je Mojzes po povelju božjem zapisal vse božje besede: „Mojzes pa je zapisal vse besede Gospodove“ (Mojz. II. 24, 4). „Mojzes je tedaj zapisal to postavo in jo je dal duhovnom, Levijevim sinovom, ki so nosili skrinjo zaveze Gospodove in vsem starašinom Izraelovim.“ „Potem tedaj, ko je bil Mojzes zapisal besede te postave v bukve in dokončal, je ukazal levitom, ki so nosili skrinjo zaveze Gospodove, rekoč: Vzemite te bukve in jih položite zraven skrinje zaveze Gospoda, svojega Boga, da bo ondi v pričevanje zoper tebe. Zakaj jaz poznam tvojo nepokornost in tvojo silno veliko trdovratnost. Še zdaj, ko živim in z vami hodim, ste se vedno ustavljali Gospodu; koliko bolj, ko bom umrl“ (Mojz. V. 31, 9, 24).

Iz navedenih stavkov je razvidno, da je po svetem pismu v novem zakonu avtentično sredstvo, po katerem se hrani in širi božje razodetje učeča cerkev, v starem zakonu pa da je bilo v prvi vrsti sv. pismo. To se popolnoma ujema s človeškim razumom! Ako ni bilo v starem zakonu avtentične t. j. z drugo besedo nezmotljive cerkve, so bile neobhodno potrebne avtentične knjige, iz katerih je učeča in poslušajoča cerkev zajemala vso modrost. Iz tega pa je tudi razvidno, da morajo biti knjige, ki so namenjene za obrambo božjega razodetja, tako avtentične, kakor je v novem zakonu učeča cerkev. Kar učeča cerkev potrdi in razsodi, je, kakor bi sam Bog potrdil in razsodil. Učeča cerkev je jezik, kateri ponavlja in sicer nezmotljivo vse resnice, katere je božji jezik ob času razodetja izgovoril. Učeča cerkev je glasnica, po kateri sam Bog govori krščanskemu ljudstvu. Tako avtentične so morale biti v starem zakonu tudi knjige. Ako bi te knjige ne imele druge veljave, kakor človeško, kdo bi jim veroval, kdo bi bil dolžen verovati? Te knjige morajo imeti božjo veljavo, drugače so brez koristi. Te knjige morajo biti orodje, po katerem sam Bog govori. Ako pa imajo te knjige božjo veljavo, ako so orodje, po katerem sam Bog govori ljudstvu, tedaj so božje knjige. In nič drugega ne uči sv. katoliška cerkev o sv. pismu, nego da je božje pismo. Ako je sv. pismo božje, je resnično vse drugo, kar še uči sv. katoliška cerkev o sv. pismu: Ako je božje, ima Boga za početnika; ako ima Boga za početnika, je navdihnjeno!

Temu ugovarjajo: Ni neobhodno potrebno, da so knjige v pravem pomenu besede navdihnjene. Tudi če niso navdihnjene, imajo lahko božjo

veljavo! Nič ne de, ako jih je spisala človeška roka, samo da Bog potrdi in proglasi, da so brez pogrška!

Reči moramo, da se ta nauk na prvi pogled bolj upira zdravemu razumu nego nauk sv. katoliške cerkve. Dokazali smo, da terja naš razum sredstvo, po katerem se božje razodetje hrani nepremenjeno. Katero sredstvo si je pa Bog izbral v starem zakonu, ako so bile svete knjige le slučajno spisane, ako jih Bog ni navdihnil? Zgodilo bi se bilo lahko, da bi ne imeli nobene knjige! Naš razum pa terja gotovost v tej stvari. Dalje! Kako naj človek spiše knjigo, da bo popolnoma po božji volji in da jo Bog lahko proglasi za svojo? In ali se to ne upira dosedanjemu občečloveškemu prepričanju? Ali se more v zgodovini dokazati? Vidi se, kako nejasni in zmedeni so ugovori novodobnih racionalistov, kako priprosti in jasni pa je nauk sv. cerkve!

Ugovarjajo: Zadostovalo bi, ako bi se sv. pismo omejevalo na potrebne resnice verskega in nravskega značaja. Toda v sv. pismu čitamo o raznih dogodkih, ki bi prav lahko izostali, čitamo zgodbe sodnikov, kraljev itd. Vsaj za to ni treba navdihnjenja v pravem pomenu besede.

Odgovarjamo: Marsikaj se zdi na prvi pogled brez važnosti, kar pa v resnici ni. Veliko je dogodb, katere pojasnujejo, označujejo in potrjujejo božje razodetje, veliko jih je, katere določujejo priložnost in čas božjega razodetja, veliko je zgledov, s katerimi se dejansveno potrjujejo nauki božjega razodetja. Pomisliti moramo dalje, da je Bog namenil sv. pismo za ljudi in je torej moral pripraviti in prirediti po človeški. Na primer: Božje razodetje na gori Sinaju se omejuje na verske in nravske resnice, sv. pismo pa človeški naravi prav prikladno na dolgo in široko pripoveduje vse, kar se je godilo ob gori in na gori Sinaju. Ali je to razumu nasprotno? Ali bi ne bilo veliko bolj neprimerno in neprikladno, ako bi bil Bog ukazal zapisati samo gole razodete resnice?

Toda pravijo, da ni potrebno, da je v sv. pismu vse resnično, kar se pripoveduje, ampak da je dovolj, ako so verske in nravske resnice prav zapisane.

Temu odgovarjamo, da bi nam na ta način sv. knjige ne mogle prav nič koristiti, ker bi iz njih vsak svoje resnice zagovarjal. Ne vedelo bi se natanko, do kje sega božje navdihnjenje in kje začenja človeška roka. Kar bi meni veljalo za razodeto resnico, bi tebi veljalo za pisateljevo mnenje.

Iz vsega sklepamo, da nauk o navdihnjenju sv. knjig v starem zakonu narekuje goli človeški razum. Ako bi v starem zakonu ne imeli sv. pisma, bi resnično pogršali avtentičnega sredstva za ohrambo božjega razodetja. Zato so vsi narodi starega veka — ne samo Izraelci — verovali v knjige, katere je sam Bog navdihnil. Take knjige so imeli Egipčani, Babilonci, Perzijani, Grki, Rimljani itd. Ta vera je občečloveška. Ker je občečloveška, izvira brez dvojbe iz človeškega razuma in iz naravne potrebe. Iz tega se vidi, kako bije najnovejši racionalizem, kakor v vseh drugih vprašanjih, tudi v tem vprašanju človeškemu razumu v obraz!

Kaj pa v novem zakonu? Rekli smo, da je v novem zakonu postavil Bog kot avtentično sredstvo za ohrambo svojega razodetja u č e č o c e r k v e v. Učeeča cerkev hrani nezmotljivo vso razodeto resnico. Čemu rabi tedaj v novem zakonu sv. pismo? Ali ni nepotrebno?

Ne! Tudi v novem zakonu čutimo potrebo sv. pisma. Ko bi sv. pisma ne bilo, bi imeli racionalisti še večjo moč napadati nauk sv. katoliške cerkve. Ko bi sv. pisma ne bilo, kolikokrat bi se slišale in čitale o sv. cerkvi besede: „Kako pa morete, katoličani, dokazati, da je res Bog vaš nauk razodel? Kako morete dokazati, da vedno enako učite? Vi pravite, da je Bog tako razodel, ali morda je kako drugače!“ Na ta način bi se napadala sv. cerkev. Toda Bog, ki je poznal človeško naravo, je preskrbel sv. cerkvi vse orožje. Dal ji je avtentične knjige, v katerih je skoraj ves Kristusov nauk. S temi prepotrebniimi avtentičnimi knjigami maš' sv. cerkev krivovercem usta do današnjega dne. Ko bi avtentične, t. j. navdihnjene ne bile, bi nam malo ali nič ne koristile. V tem so sv. knjige novega zakona podobne sv. knjigam starega zakona.

Pa ugovarjajo: Sv. knjige starega in novega zakona so se v teku časa lahko pokvarile, na mnogih mestih lahko premenile, tu pa tam okrajšale itd. V tem slučaju bi sv. knjigam vendar ne mogli zaupati. Bile bi brez koristi!

Prazen ugovor! Bog, kateri je dal svojemu razodetju avtentično sredstvo, po katerem bi se hranilo, poskrbel je tudi, da se je to sredstvo, kolikor je bilo potrebno, nepokvarjeno in nepremenjeno ohranilo. Hraniti se je moralo nepokvarjeno in nepremenjeno vsaj gledé verskih in nrafskih resnic ter vseh drugih dogodkov, brez katerih bi se razodetje samo omajalo, in sicer hraniti toliko časa, dokler traja potreba, radi katere se je Bog razodel. Čemu bi se drugače Bog razodeval? Toliko izpoznaava razum!

Vemo sicer, da se je v sv. pismu marsikaj nebištenega pokvarilo in da se je lahko tudi kaj navdihnjenih knjig poizgubilo. V novem zakonu je namreč postavil Bog kot avtentično sredstvo za ohrambo božjega razodetja nezmotljivo učečo cerkev. Njej pritiče nezmotljiva sodba tudi o sv. pismu in vseh njegovih odstavkih. Sv. cerkev nezmotljivo sodi, katere knjige in kateri odstavki so navdihnjeni, kateri niso. Toda nezmotljivost ni porok, da se nobena knjiga ne pokvari ali celo ne izgubi. Nezmotljivost sv. cerkve se razteza le na razodete resnice, med katere spada tudi določitev, katere knjige in kateri odstavki so res božje besede. Sv. tridentinski občni zbor je razsodil na pr., katere knjige so navdihnjene in božje, ni pa razsodil, da so bile samo te knjige navdihnjene in da se nobena knjiga ni izgubila. To ne spada v področje nezmotljivosti, ker tudi ni potrebno. Tako trdijo največi katoliški učenjaki Kardinal Franzelin piše: ¹⁾ Ad munus Ecclesiae pertinet sub assistentia Spiritus S. custodia infallibilis, sicut verbi Dei generatim, ita etiam verbi scripti. Quod quidem non ita intelligendum est, aesi assistentia Spiritus S. promissa esset, ne umquam aut textus aliquis aut pars

¹⁾ De Deo trino ed Rom. 1874, str. 42.

libri divini aut etiam liber integer excidat. Quamvis enim specialis providentia Dei circa conservationem librorum sacrorum tam Veteris quam Novi Testamenti tempore agnoscere debeat; promissa tamen assistentia Spiritus S. et inde pendens infallibilitas Ecclesiae in custodia depositi fidei per se non includit indefectibilem conservationem omnium librorum eorumque partium, qui sunt divinitus inspirati atque adeo continent verbum Dei scriptum. Ratio est, quia libri inspirati non sunt unicum nec absolute necessarium instrumentum ad conservandam revelationem, unde potest Spiritus S. per Ecclesiam conservare integritatem revelatae veritatis, licet permetteret libri aut partis libri inspirati iacturam: „Naloga sv. cerkve je, da čuva z obljubljen o pomočjo sv. Duha nad božjo besedo sploh, tedaj tudi nad pisano božjo besedo. Ne smemo si pa razlagati, da je Bog obljudil pomoč sv. Duha z namenom, da bi se ne mogli nikdar izgubiti noben odstavek ali del navdihnjene knjige, ali pa tudi cela knjiga! Treba je sicer pripoznati, da je v starem in novem zakonu posebna previdnost božja čuvala sv. knjige. Toda obljudljena pomoč sv. Duha in od nje odvisna nezmotljivost sv. cerkve v ohranbi izročenege zaklada sv. vere, ne zahteva obenem tudi nepogrešne ohrambe vseh svetih knjig in vseh odlomkov, ki so navdihnjeni, v katerih je zapisana božja beseda. Razlog je, ker niso sv. knjige edino, tudine neobhodno potrebno sredstvo v ohrambo božjega razodetja. Sv. Duh se lahko poslužuje sv. cerkve v popolno ohrambo vseh razodetih resnic in nič ne de, ako dovoli, da se izmed navdihnjenih knjig ali izmed njih odlomkov kaj poizgubi.“ To velja o krščanskem veku! S tem pa ni še rečeno, da so sv. knjige v novem zakonu nepotrebne in da se jih je mnogo poizgubilo. Dokazali smo, da so tudi v novem zakonu svete knjige potrebne kot orožje proti krivovercem in zato so se po veliki božji previdnosti in veliki skrbnosti sv. cerkve skoraj gotovo vse brez izjeme ohranile. Videti hočemo kmalu, kako velikansko, zares izredno skrb je imela sv. cerkev v vseh časih za sv. pismo. Ta izredna skrb, ki je izvirala iz previdnosti božje, je zadostno sredstvo za ohrambo sv. pisma v novem zakonu.

Kaj pa v starem zakonu? V starem zakonu so bile knjige veliko večje važnosti, nego v novem zakonu, kajti pred Kristusom so bile knjige v prvi vrsti avtentično sredstvo za ohrambo božjega razodetja. Izguba katerekoli knjige bi bila osodepolna. Zato je previdnost božja morala biti večja v starem zakonu nego v novem, da so se vse knjige ohranile. Skrb starih Judov za sv. pismo je presejala vse meje. Ta nepopisljiva skrb je izvirala iz božje previdnosti in je bila zadostno sredstvo, da so se potrebne knjige ljudstvu ohranile.

Kakor je torej razvidno, se ves nauk sv. katoliške cerkve o sv. pismu ujemlje s človeškim razumom. Sv. pismo v katoliškem zmislu je nekako

zahteva našega razuma. Motijo se racionalisti, kateri pobijajo ta nauk kot nekaj neverjetnega in razumu nasprotnega.

Toda še bolj verjeten se nam bo zdel nauk sv. katoliške cerkve, ako zgodovinsko preiščemo, kako visoko je vedelo človeštvo v vseh časih ceniti sv. knjige, s kakšnim spoštovanjem so jih hranili Judje in s kakšnim spoštovanjem jih hranijo kristjani do današnjega dne. Izredna skrb, katero je imelo človeštvo za sv. pismo, priča, da je moral biti početek sv. knjig vse drugačen, kakor oni drugih knjig. Imeli so sicer tudi poganski narodje svoje sv. pismo, katero so spoštovali in čislali, ali o takem spoštovanju, o takih skrbih, kakor jih je imelo človeštvo za naše sv. knjige, ne čitamo v zgodovini. Iz tega premišljevanja bo tudi razvidno, kako zelo je božja previdnost skrbela, da so se v vseh časih potrebne sv. knjige ohranile.

Komaj so bile prve petere sv. knjige spisane t. j. v petnajstem stoletju pred rojstvom Jezusa Kristusa, že vidimo, kako je Mojzes, kateri jih je po božjem navdihnjenju spisal, skrbel za njih ohrambo na izreden način. Ukazal jih je položiti v sveti šotor zraven skrinje zaveze. Skrinja zaveze je bila v najbolj odličnem prostoru sv. šotora. Ta prostor se je imenoval „Najsvetejše“. V „najsvetejše“ je ukazal Mojzes položiti sv. knjige, da bi se s prav tako skrbjo hranile, kakor skrinja zaveze in da bi jih vedno spoštovali kot svete. Tako čitamo v V. Mojzesovi knjigi¹⁾: „Potem tedaj, ko je bil Mojzes zapisal te postave v bukve (hebr. „sefer“) in dokončal, je ukazal levitom, ki so nosili skrinjo zaveze Gospodove rekoč: Vzemite te bukve in jih položite zraven skrinje zaveze Gospoda, svojega Boga, da bo ondi v pričevanje zoper tebe. Zakaj jaz poznam tvojo nepokornost in tvojo silno veliko trdovratnost. Še zdaj, ko živim in z Vami hodim, ste se vedno ustavljali Gospodu; koliko bolj, ko bom umrl.“²⁾

Šesto knjigo sv. pisma je po božjem navdihnjenju spisal Jozue, ki je bil izvoljen za naslednika Mojzesovega. Tudi ta knjiga sega tedaj v petnajsto stoletje pred Kristusom. Ko ga je Bog odbral za vodjo izraelskega ljudstva, mu je dal kot najbolj važno nalogo, da ohrani zvesto petere Mojzesove bukve: „Naj ne hodijo bukve te postave od tvojih ust; temuč premišljuj jih noč in dan, da ohraniš in izpolnuješ vse, kar je v njih zapisano.“³⁾ Slednjič pa je Jozue sam dodal peterim Mojzesovim novo knjigo, katera je s peterimi prvimi veljala za eno samo knjigo in se je dosledno tudi hranila zraven skrinje zaveze v „Najsvetejšem“: „Tudi je zapisal (Jozue) vse te besede v bukve Gospodove postave“⁴⁾ (Mojzesove).

¹⁾ XXXI. 24, 25, 26, 27.

²⁾ Te besede potrjujejo nauk sv. katoliške cerkve o namenu sv. pisma v starem zakonu. Sv. pismo je bilo izvoljeno kot avtentično sredstvo v ohrambo božjega razodetja proti trdovratnosti in nepokornosti judovskega ljudstva.

³⁾ Jozuetove bukve I. 8.

⁴⁾ Jozuetove bukve XXIV, 26.

Važno je tudi vedeti, da se vse naslednje zgodovinske knjige, spisane pred babilonsko sužnostjo: Bukve Sodnikov, Rutine bukvice, štiri bukve Kraljev, začenjajo z veznikom *in* (hebr. *ve*), kar pomenja, da se Mojzesova in Jožuetova knjiga v njih nadaljuje in, da so se vse skupaj skoraj gotovo hranile zraven skrinje zaveze.

Kako so skrbeli Judje za Davidove psalme, razvidno je iz kroniških bukev, katere je spisal skoraj gotovo Ezra po vrnitvi iz babilonske sužnosti leta 457. pred Kr., v katerih čitamo: „In ukazal je Ezekija (kralj judovski od 727 do 698 pred Kr.) in poglavarji levitom, da naj hvalijo Gospoda z besedami Davida in Asafa, vidca.“¹⁾

Tudi za Salomonove spise je vestno skrbel kralj Ezekija, kakor čitamo v zbirki Pregovori (Salomonovi): „Tudi ti pregovori so Salomonovi, ki so jih nabrali možje Ezekije, kralja Judovega.“²⁾

Kako so Judje skrbeli za sv. knjige ob času največje stiske, ki jih je zadela, t. j. ob času babilonske sužnosti (606—536 pred Kr.), razvidno je iz tega, ker so jih tudi takrat pridno čitali in premišljevali. V knjigi preroka Danijela čitamo: „Prvo leto njegovega (Darijevega) kraljevanja sem jaz Danijel iz bukev izvedel število let, o katerem je Gospod Jeremiji preroku govoril, da v sedemdesetih letih Jeruzalem jenja biti pustota.“³⁾

Očitno je tudi, da so kralju Ciru pokazali prorokovanje Izajijino in Jeremijino: „Tako govori Cir, kralj Perzijanov: Vsa kraljestva na zemlji mi je dal Gospod, Bog nebeški, in on mi je zapovedal, da naj mu sezidam hišo v Jeruzalemu.“⁴⁾ „V prvem letu Cira, kralja Perzijanov, da se je dopolnila beseda Gospodova iz Jeremijinih ust, je Gospod obudil duha Cira, perzijanskega kralja, da je razglasil po vsem svojem kraljestvu itd.“⁵⁾

Po babilonski sužnosti prizadevala sta si zlasti Ezra in Nehemija, da bi vse sv. knjige zbrala. V II. Makabejski knjigi čitamo: „Ravno to je tudi zapisano v spisih in razlagah Nehemijinih in kako je napravil knjižnico in je nabral iz dežel bukve, tudi proroške in Davidove in liste kraljev.“⁶⁾

Ob času kralja Ptolomeja II. Filad. (286—247 pred Kr.) preložili so učeni judje,⁷⁾ katere je sam kralj poklical v Egipt, petere Mojzesove knjige

¹⁾ II. kroniške bukve XXIX, 30.

²⁾ Pregovori XXV, 1.

³⁾ Danijel IX, 2.

⁴⁾ II. kron. bukve 36, 23.

⁵⁾ Ezrine bukve. I, 1.

⁶⁾ II. Mak. knjiga II. 13.

⁷⁾ Povest pravi, da jih je bilo 72. Zato se imenuje ta preloga in preloga vseh knjig star. zak. na grški jezik z okroglim številom: Septuaginta. K tej prilogi so kristjani pridjali še sv. pismo novega zakona in so imenovali vse skupaj s splošnim imenom: Septuaginta: LXX.

na grški jezik. Kmalu potem so se tudi vse druge sv. knjige preložile na grški jezik. Leta 230. ali vsaj leta 130. pred Kr., ko je vnuk Jezusa, sina Sirahovega, prevajal „cerkveno knjigo“: „Ecclesiasticus“ iz hebrejskega jezika na grški, je bila grška preloga vseh sv. knjig že gotova. Vnuk Jezusa, sina Sirahovega, toži, da sv. knjige, kakor postava, tudi proroki in druge sv. knjige, izgubé mnogo veljave, ako se iz hebrejščine preložijo, ker se iz hebrejščine ne more natanko prelagati.¹⁾ V teh besedah se omenja postava, proroki in druge knjige.

Ob času Makabejcev (drugo stoletje pred Kr.) so Juda Makabejec in po njem izbrani možje zvesto hranili božje knjige: „In izbral je duhovne brez madeža, kateri so imeli gorečnost za postavo božjo.“²⁾ Judje v Palestini so o tem času celó pisali Judom v Egiptu bivajočim, katere knjige so vnovič k sv. pismu prirastle: „Enako je pa tudi Juda vse to, kar se je bilo zgodilo ob vojski, katera je nas zadela, nabral, in je pri nas. Če tedaj želite teh reči, pošljite, da vam jih prinesejo.“³⁾

O prvem stoletju pred Kr. in prvem stoletju po Kr. pričata nam Philo (roj. 20—15 pred Kr.), modroslovec Aleksandrije, in Jožef Flavij (roj. 37 po Kr.). Jožef Flavij našteva v svojem spisu proti Apijonu 1. 8. vse knjige starega zakona in dostavlja, da se po pravici prištevajo božjim knjigam.

Ob času Jezusa Kristusa bili sta med Judi dve različni šoli: farizejska in saducejska, kateri sta vsaka po svoje razlagali sv. pismo.

Kako so Judje hranili in čuvali sv. pismo po prihodu Zveličarja, ne more biti več velike važnosti, ker je sv. pismo prešlo v roke katoliške cerkve, vendar hočemo podati kratek pregled njih velikanskih trudov z ozirom na sv. pismo tudi v novem zakonu.

Učenje sv. pisma se je v prvih šestih stoletjih po Kr. skoraj izključno gojilo na vseh judovskih akademijah v Palestini in Babiloniji. O tem pričata Talmud jeruzalemski, kateri se je popolnoma dovršil v prvih štirih stoletjih in Talmud babilonski, kateri se je dovršil v prvih petih stoletjih pred Kristusom. Talmud je knjiga, v kateri je ves judovski nauk iz onih stoletij. Talmud je judovski zakonik do današnjega dne.

Poleg Talmuda imamo iz onih časov nebroj razlaganj ali komentarjev sv. pisma. Največi judovski učenjaki so vse svoje moči polagali v razlaganje in razjasnjevanje sv. pisma.

Iz Jožefa Flavija spisov in iz Talmuda je razvidno, kako skrbno so Judje razločevali pravo sv. pismo od nepravega. V svoji preveliki gorečnosti niso pripisovali knjigam, pisanim po Ezri in Nehemiji, celo več prave veljave božjega pisma in sicer radi tega — kakor pravi Jožef Flavij⁴⁾ — „ker ni gotove zveze prorokov“: quod minus explorata fuit successio prophetarum.

¹⁾ Knjiga Jezusa, sina Sirahovega: Predgovor.

²⁾ I. Mak. knjiga 4, 46.

³⁾ II. Mak. knjiga 2, 14 itd.

⁴⁾ proti Apijonu 1. 8.

Ker niso imeli po Kristusu Judje nobene druge tolažbe kakor sv. knjige, si lahko mislimo, kako so jih premišljevali in vseh pogreškov očiščevali. Dostavljali so raznim besedam, raznim konstrukcijam razne opombe, pristavljali zgodovinske opazke in razlaganja. Vse te opombe in opazke so v šestem stoletju po Kr. jeli zbirati in so delo nadaljevali do 10. stoletja. Takrat se je veliko delo, kateremu pravijo „Masora“¹⁾, dovršilo. V enajstem stoletju sta imenitna rabina Aharon Ben-Ašer in Ben Neftali na podlagi vseh različnih tekstov, vseh raznoličnih opomb in opazk, izdala očiščeno hebrejsko sv. pismo, katero ima veljavo do današnjega dne pri Judih in pri kristjanih. Kdor hoče imeti pojem o velikih skrbih judovskih masoretov za sv. pismo, naj pomisli, da so le-ti natanko prešteli vse stihe, vse besede, vse črke vsake knjige, natanko zaznamili začetno črko in besedo vsake knjige, dalje sredno črko, sredno besedo in sredni stih vsake knjige itd. Vse to pa so storili, da bi obvarovali knjige vsakršnega pokvarjenja.

V sedmem in osmem stoletju se je proti talmudistom porodila šola karajitov, kateri so bili v vsem podobni sedanjim protestantom nasproti katoliški cerkvi. Priznavali so samo sv. pismo in je razlagali v racijonalistiškem duhu.

V enajstem stoletju so krenili judovski učenjaki zopet na boljšo pot. Njih prizadevanje za sv. pismo je bilo od takrat do današnjega dne ogromno. Le v šestnajstem in sedemnajstem stoletju je videti, da je njih gorečnost za sv. pismo nekoliko omrznila.²⁾

Kaj pa med kristjani?

Kar se tiče Gospoda našega Jezusa Kristusa in sv. apostolov, je sploh znano, da so se v besedi in pismu večkrat sklicevali na sv. pismo, kar je znamenje, da so bile knjige sploh znane. Sklicevali so se skoraj na vse knjige, katere veljajo še dandanes Judom za svete in sicer sklicevali kot na božje knjige, katerim gre neomejena vera.

V prvih treh stoletjih krščanske dobe so se največji krščanski učenjaki bavili le s sv. pismom starega in novega zakona. Že v prvem stoletju se je sv. pismo jelo prelagati na latinski jezik. V drugem stoletju je bilo že celo sv. pismo preloženo na latinski jezik. Ta preloga se imenuje „Itala“. Sv. Avguštín (r. 354) trdi o svojem času, da je latinskih prelog brez števila: Qui scripturas ex hebraea lingua in graecam verterunt, numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo: Prelagatelji iz hebrejskega jezika na grški se dadó prešteti, razlagateljev latinskih pa je brez števila.

Za drugo in tretje stoletje nam je priča o velikih naporih za sv. pismo Origenes (roj. 185), ki je prevzel delo, da bi grško prestavo: Septuaginta popolnoma očistil vseh pogreškov. Prepisaval je po šestkrat, osemkrat in devetkrat sv. pismo v raznih jezikih in z raznimi črkami, primerjal tekst in postavljajl znamenja, kjer se mu je zdelo poprave potrebno. Delo Origenovo je bilo ogromno!

¹⁾ Masora = sporočilo, ker izvajajo vse te opazke in opombe iz ustnega sporočila.

²⁾ Cornely: Introductionis in libros s. compendium.

Poleg preloge: Septuaginta imamo iz drugega stoletja dve grški prelogi, kateri je oskrbel Aquila, ki je bil iz Ponta doma; iz istega stoletja imamo tudi še prelogo, katero je oskrbel Theodot in še drugo, katero je oskrbel Symmach.

Vse to jasno priča, kako veliko zanimanje za sv. pismo je bilo v prvih treh stoletjih pred Kristusom.

Kakšno zanimanje pa^{*} je bilo v četrtem, petem in šestem, sedmem in osmem stoletju, nam dokazujejo imena: Evzebij iz Cezareje (u. 340), sv. Bazilij (roj. 329), sv. Gregor Naz. (roj. 326), sv. Janez Zlatoust (r. 347), sv. Hilarij (u. 367), sv. Ambrož (r. 340); s v. Jeronim (r. 340), sv. Avgustin (r. 354), sv. Ciril Aleks. (r. 412), sv. Leon Veliki (u. 461), sv. Gregor Vel. (r. 540), Beda (r. 672), Alcuin (u. 804) in drugi.

S v. Jeronim je na ukaz papeža Damaza celo sv. pismo, starega in novega zakona, po hebrejskem in grškem izvorniku v latinski Itali pregledal in popravil. To delo je dovršil do l. 392. Od l. 390. do l. 405. pa je skoraj celo sv. pismo starega zakona vnovič preložil na latinski jezik. Latinska preloga, katero je sv. Jeronim nekoliko vnovič napravil, nekoliko iz prejšnje Itale popravil, nekoliko pa neizpremenjeno pustil, imenuje se Vulgata in je sv. cerkvi v rabi do današnjega dne.

Iz omenjenih stoletij imamo ohranjene popolne kataloge celega sv. pisma. Izdali so jih razni cerkveni zbori in papeži, na pr. kartaginski zbor l. 397. in 419., Inocencij I. (402—417), Gelazij (492—496) in drugi.

V grški cerkvi je določil zbor trulanski leta 692. katalog sv. pisma, kateri je tudi Focij v devetem stoletju priznal, in obsega vse knjige, katere sv. katoliška cerkev priznava za svete.

Iz devetega stoletja imamo za sv. pismo glosa, kateri pravimo: glossa ordinaria, katero je sestavil Valafriid Strabo (u. 849), delo ogromnega truda!

Tudi deseto, enajsto, dvanajsto in trinajsto stoletje je rodilo bogate sadove gledé sv. pisma. V tem času sta se odlikovala v popravi Vulgate Lanfrank, škof kontuarijski, in kardinal Nikolaj. Anzelm Laudun (u. 1117), je izdelal glosa, kateri pravimo: glossa interlinearis. Iz trinajstega stoletja imamo tri velike korektorije ali epanortote¹⁾ za Vulgato in sicer pariški, dominikanski²⁾ in frančiškanski korektorij. V teh korektorijih se je Vulgata popravljala; pristavljale so se tudi varijante in razni izreki svetih očetov. Ti korektoriji so podobni hebrejski masori. O velikem zanimanju za sv. pismo v onih časih pričajo posebno imena: Albert, sv. Tomaž Akv., sv. Bonaventura itd.

V trinajstem stoletju se je sv. pismo najprej v latinski Vulgati razdelilo v poglavja in stihe; kmalu potem se je ta razdelitev vvela tudi v grško Septuaginta; v petnajstem stoletju so jo tudi Judje sprejeli v hebrejski izvornik.

¹⁾ Korektorij ali epanortota t. j. poprava.

²⁾ Dominikanski korektorij je napravil Hugo a S. Caro leta 1240. Le-ta je prvi napravil za Vulgato tudi konkordancijo.

Sv. očetom, zbranim na vienskem občnem zboru l. 1311., se je potrebno zdelo vnovič poživiti zanimanje za sv. pismo, da so sklenili, naj se po visokih šolah predava hebrejski, arabski in kaldejski jezik.

V polovici petnajstega stoletja iznašli so tisk. Glavno delo nove iznajdbe je bilo sv. pismo. Kako silno so se množile izdaje sv. pisma, spoznamo lahko iz tega, da se je štelo že pred letom 1517. več ko 200 izdaj samo *Latinske Vulgate*. Izdale so se tudi poliglote, t. j. sv. pismo v več jezikih. Ker so se pa izdaje latinske Vulgate med seboj razločevale, trudila sta se Robert Stefan in I. Hontenij, da bi pogrške sčistila in razlike poravnala.

Naredba sv. vienskega cerkvenega zbora o orientalskih jezikih je rodila mnogo sadox. Od takrat se je začelo temeljito proučavanje izvirnega teksta.

V šestnajstem stoletju je sv. občni zbor tridentinski (l. 1545.) proglasil latinsko Vulgato avtentično in vestno naštel vse knjige, katere so se v sv. cerkvi od nekdaj spoštovale za svete in božje.

S podvojenimi močmi proučava se od takrat sv. pismo pri katoličanih, kakor tudi pri protestantih. Protestantje, dasi krivoverci, so mnogo storili za sv. pismo. V zadnjih stoletjih so nabrali ogromnega slovniškega, zgodovinskega in kritičnega gradiva, katero izvrstno rabi pri razlaganju sv. pisma.

Kaj pa naj rečemo o raznih prelogah v vse mogoče jezike celega sveta? Sv. pismo se je preložilo na kaldejski, sirski, arabski in perzijski jezik, na koptiški in etijopski jezik, na armenski, georgijski, gotski ali starogermanski, na staroslovenski jezik, preložilo se je v vse sedaj še živeče jezike in narečja, da se o njem lahko reče, da je občečloveška knjiga. Ni pa naroda na svetu, kateri bi našega sv. pisma ne poznal!

Vse to je očividni dokaz, da je bilo vesoljno človeštvo v vseh časih prepričano o potrebi sv. pisma. Skrb, katero je imelo človeštvo za naše sv. pismo, presega vse meje in se ne dá razlagati po naravni poti. Ko bi sv. pismo bilo le navadna človeška knjiga, bi si ne mogli razlagati brezmejnih trudov, katere je imelo vesoljno človeštvo zanjo. V tem slučaju bi se bilo človeštvo motilo v svoji poglavitni nalogi, kajti skrb za ohrambo sv. pisma smatrala se je v vseh vekih za najbolj važno in poglavitno nalogo. Sv. pismo se je od začetka čuvalo kot punčica v očesu, kot največji zaklad celega sveta! Občečloveško je torej spoznavanje, da sv. pismo ni človeška, ni naravna knjiga, ampak nadčloveška, nadnaravna knjiga. Razum občečloveški se upira racionalcem našega časa, kateri so vrgli sv. pismo med staro šarō. Kako more biti nezmisel, kar terja razum človeški in kar je vesoljno človeštvo v vseh časih spoštovalo sveto in božje? Nauk svete katoliške cerkve o sv. pismu potrjujeta tedaj jasno in neovrgljivo človeški razum in zgodovina!

Kam nas je privedel racionalizem in liberalizem? Opustila se je pot, po kateri je človeštvo varno hodilo tisočletja; zapustil se je studenec, iz katerega izvira živa voda, iz katerega izvira vse, kar je pravo, dobro in lepo; zapustila se je božja beseda, ki je edino pravi temelj sedanjega življenja in poroštvo prihodnjega.

Izrabljajo se dandanes človeške moči izključno v razmotrivanje in raziskavanje človeških knjig na pr. klasikov. Proučavanje klasikov je sv. cerkev vedno pospeševala, ker je koristno. Toda klasiki niso veljali nikdar za namen, ampak za sredstvo v dosego pravega namena. Dandanes pa so klasiki namen; vse drugo se prezira in izključuje. Horacij, Ovidij, Göthe, Schiller — so edini vzori našega časa! Vse drugo se samo smeši! Iz šol, iz slovstva in umetnosti se popolnoma izključuje vse, kar je nadčloveško in nadnaravno!

Posledica temu pa je, da postaja življenje narodov, kakor tudi njih umetnost in slovstvo vedno bolj pusto in prazno, zelo vsakdanje in prozajično. Ako hočemo človeštvu pomagati, treba, da je ločimo od liberalizma in je zopet pripeljemo k božji besedi. Življenje narodov, njih umetnost in njih slovstvo postati mora zopet božje!

Dr. A. Pavlica.

Darvinizem.

Znanstveno-kritična študija.

(Sestavil A. B.)

Šesti pogovor.

Darvinizem pa razvojeslovje in primerjalna anatomija.

„Kaj poveš danes novega, Vinko?“ je vprašal profesor Božidar zdravnika o naslednjem sestanku.

„Predno pričnem z novim, treba še nekoliko pogreti staro“, je odvrnil Vinko. „Zadnje dni sem premišljal Tvoje ugovore proti paleontologičnemu dokazu. Res, mnogo preveč nedostaja edino dokaznih prehodnih oblik, ki bi jih moralo kar mrgoleti po zemeljskih plasteh, ko bi bila descendenčna teorija neovržno resnična. Nič kaj se ne strinja ž nje zahtevami tudi nastop nekaterih razvitejših, popolnejših oblik pred manj razvitimi in manj popolnimi v isti skupini (n. pr. trilobiti izmed košarjev; ichtyosauria, razred dvoživk, ki so njih končine zelo podobne ribjim plavutam, vendar imajo paleontologično najstarši zastopniki tega razreda noge, ki so nogam dvoživk popolnoma enake, kakor je dokazal Baur¹⁾). Pravega prehajanja nižjih oblik v višje res ni mogoče neovržno dokazati po zdaj znanih okameninah; kjer so se raziskovalci nadjali, povsod jim je izpodletelo. Nahajajo se res isto plemenske, istovrstne oblike s polahnimi izpremembami v zemeljskih plasteh, toda te so zakopane navadno v istočasnih sesedinah, ne pa v časovno zaporednih. Ti in drugi ugovori izpodkopujejo veljavnost paleontologičnega dokaza za

¹⁾ Dr. C. Gutberlet, Der Mensch. Sein Ursprung und seine Entwicklung. Paderborn 1896, str. 78.

descendenčno teorijo, nekateri izmed njih utegnejo biti celo osodepolni zanj, ker dokazujejo ravno obratno, kakor pa uči ta teorija. Vendar se dá napraviti lep zaključek iz paleontologičnih dejstev. Ako je mogoče drugače dokazati descendenčno, evolucijo, ne s pomočjo paleontologije, ker ta ni dokazna, potem se ta razvoj nikakor ni mogel izvršiti samo iz zunanjih vzrokov, kar trde darvinisti ali pristaši kake druge mehanične podmene, ampak ta razvoj se je vršil iz notranjega razvojnega principa, ker vsled naravnega izbora ali kakega drugega mehanističnega činitelja bi morali dobiti več prehodnih oblik nego utrjenih, določenih, s čemer pa se ne skladajo dejstva. Ako se je vršil kak razvoj, se je vršil v točno določeni smeri, ne pa s počasno in negotovo izpreminjajočim izborom.“

„Povsem Ti pritrjujem! V ti točki se že strinjava, ker Tvoj zaključek se do pičice ujema z mojim, ki sem ga napravil že zadnjič“, je dejal Božidar in veselo prikimal.

„Biva-li kaka descendenca? Odgovoré naj druge stroke prirodoslovne vede!“ je nadaljeval Vinko.

„Darwin sam, pa tudi mnogo njegovih naslednikov je menilo, da govorita živalski in rastlinski zemljepis ali zemljepisna razširjenost živali in rastlin njih teoriji v prilog, sicer ne bi bil Darwin posvetil temu predmetu dveh poglavij v svojem najvažnejšem delu.¹⁾ Toda ta dokaz prav za prav ni dokaz za descendenčno teorijo, kvečjemu se lahko reče, da ji ne nasprotuje. Ker se dejstva zemljepisne razširjenosti rastlin in živali tudi prav lahko umevajo po t. zv. stvariteljni ali stalnostni teoriji²⁾, zato naj izpustim ta predmet!“

„Dobro, izpustiva ga, a le za sedaj, o priliki se pomeniva tudi o tem, da si izpolniva naziranje o postanku organizmov!“

„Preidiva torej sedaj, je pričel Vinko, k razmatranju dveh prirodoslovnih strok, ki druga drugo dopolnjujeta, katerih proevit in dotlej nepričakovani napredek se začinja z uveljavljenjem descendenčnih načel, menim namreč razvoj eslovje in primerjalno anatomijo, ki slonita obe na descendenčnem principu. Radi prevelike obsežnosti tvarine se omejim seveda samo na najvažnejša dejstva, ki dokazujejo descendenčno teorijo; kar je za najino vprašanje manjše važnosti in zanimivosti, izpustim.“

Božidar pa je prekinil Vinkov govor rekoč: „Dovoli, prijatelj, da vtaknem o ti priliki v najine pogovore dve tri besede o ploditvi sploh, ker menim, da dobiva tako nekaj građiva, potrebnega za končno rešitev najinega vprašanja.“

„Kako nastajajo organizmi? Veda odgovarja splošno: omne vivum ex vivo, ali pa natančneje: vsak novi organizem je navadno, a ne vselej, enak svojim neposrednim prednikom. Zračna podmena o samosvoji stvořitvi je prazno mašilo in slepilo, ne edini salto mortale raznih monističnih sestavov.“

¹⁾ Ch. Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 493—560.

²⁾ T. Pesch S. J. Die grossen Welträthscl, II. B., II. Auf. Freiburg in Breisgau 1892 str. 237.

Posrečilo se je res nekaterim učenjakom, kakor Traube-ju, D. Lemonnier-u, K. Vogt-u i. dr. sestaviti iz organskih, pa tudi iz anorganskih spojin stvore, ki naj bi bili podobni preprostim stanicam. Ako se spusti lepove kapljice (Leimtropfen) v raztopljen zagolteneč (Gerbsäurelösung), se napravijo po vrhu kapljice mrene zagoltnega lepa (gerbsaurer Leim), ki skozi nje lahko pronica raztopljeni zagolteneč, in mrena se utegne vsled tega odebeliti. Ako se vrže v raztopljeno sladkornokislo vapno košček žvepleno-kislega cinka, se napravijo cevčice z različno debelo steno, ki se ravna po velikosti cevčic. Pa tudi iz ogljikovokislega natrona so se napravile z žveplenokislím bakrom, železom ali cinkom stanicam podobne tvorbe z odprtimi luknjicami. Konečno je napravil F a m i n t z i n stanice s kremenčastokislími mrenami.

Hvaležni bodimo učenjakom za ves njih trud, marsikaj so spravili na dan, kar nam pojasnjuje delovanje fizikalíčnih in kemikalíčnih sil v službi življenskega principa, marsikaj iz fizikalíčnega in kemičnega laboratorija žive narave so odkrili, mnogo orodja, priprav in sredstev spoznali, s katerimi deluje laborant — življenski princip, ki ga ni moči utajiti. Vzeti moramo namreč na znanje, da vsi ti poskusi kažejo ravno obratno, kar hočejo materijalisti dokazati, da so vse njih t. zv. psevdooorganične stanice v primeri s pravimi stanicami to, kar je leseni konjič, ki se kupi na sejmu za dva noveca, v primeri z živim konjem. Čim bolj napredujejo prirodoslovci v posnemanju životvorne prirode, tem jasneje se kaže bistvena razlika med mrtvorojenimi umetnimi posnemki in pravimi stanicami, polnimi življenja.¹⁾

Preživele so se bajke o življenskem principu kot nekakem skupnem izrazu delovanja raznih kemikalnih in fizikalnih sil v beljakovinstih spojinah, saj vendar vidimo, da življenje ni nujno priklenjeno na beljakovine, saj je vendar očividni razložek med mrtvo beljakovino in živo stanico!

Toliko o samosvoji stvoritvi zaradi celotnosti tega pogovora, sicer pa sva že to vprašanje obširnejše obravnavala v tretjem pogovoru kjer sva prišla do zaključka, da se ta podmena ne dá več vzdržati, ker veda odločno trdi, da izhajajo vsi organizmi iz drugih organizmov po ploditvi.²⁾

¹⁾ Prof. Dr. Johannes Ranke. Der Mensch. II. Aufl. I. Bd. Leipzig und Wien 1894 str. 107: Und wie, nach R. Virchow, jede Zelle eine Zelle, so setzt, nach den Gebrüdern Hertwig, jeder Zellkern für seine Neubildung einen Zellkern voraus: omnis cellula e cellula, omnis nucleus e nucleo.

Durch diesen Nachweis einer inneren komplizierten Struktur des Protoplasmas, welche R. Greeff speziell auch für den Protoplasmaleib der Amöben festgestellt hat, ist das früher auch von der exakten Naturforschung anerkannte Protoplasmatheorem der modernen Naturphilosophie, welche dem Chaos ihres Protoplasma-Urschleims eine schöpferische Gestaltungskraft für die Bildung animaler Formen zuschreibt, *definitiv widerlegt und damit der ganzen modernen Schöpfungstheorie der Lebewesen der Boden, auf dem sie sich aufbaut, entrückt.*

²⁾ Med tem mi je prišla v roke za strokovnjaka zelo zanimiva monografija, priobčena v „Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, Jahrgang 1880“, iz peresa našega rojaka Fr. Krašana pod naslovom: „Bericht in Betreff neuer Untersuchungen über die Entwicklung und den Ursprung der niedrigsten Organismen.“ Pisatelj

Ploditev je pa ali brezspolna (monogonia) ali spolna (amphigonia) ali pa sta obe združeni. Brezspolna ploditev se deli v tri naslednje vrste.

Po delitvi (generatio fissipara) razpade stanica-matica v dve ali več povsem enakih stanic tako, da se ne more razločiti prvotni organizem od novega ali od novih. Prvotni organizem se razdeli v dva ali več novih organizmov po aktivnem, samohotnem delovanju staničnega jedra,¹⁾ zakaj jedro je nositelj vsega življenskega dejstvomjanja v stanici, protoplazma okoli jedra igra samo pasivno ulogo in se razdeli še-le tedaj, ko se je že jedro razdelilo. Te vrste ploditve se držé skoraj vse prazivali, ker so enostanične, na ta način se plodé in množé vse stanice v organizmih sploh.

Brstitev (generatio gemmipara, Knospung oder Sprossenbildung) se bistveno ne loči od delitve, ker tudi tu se razdeli materni organizem v dva ali več med seboj enakih organizmov; vendar se novi organizem izdatno razlikuje od maternega organizma in se še-le kasneje izpopolni v obliko svojega roditelja. Ti novi popki se ali ločijo od maternega organizma, ali pa ostanejo ž njim združeni v cele kolonije. Te kolonije imajo časih celo skupno živčevje, pri nekaterih takih družbah pa si razdelé na novo nastali popki-organizmi delo med seboj, nekateri skrbé samo za gibanje, drugi

spada med one, ki niso zadovoljni s pokopom teorije o samosvoji storitvi in želé, da se znova ventilira to vprašanje (Kakor bi ne bilo dnevno vprašanje vseh prirodoslovcev!) Zdi se mu, Krašanu, da Pasteur-jevi poskusi niso dokazni. Rezultate teh poskusov bi morali tako formulirati: Pod uveti, s katerimi je poskušal Pasteur in drugi, da se namreč poskuševalna tvarina segreje na 100°C in še čez, zapre v steriliziran zrak in odtegne vplivu navadnega zraka, pod takimi uveti je torej samosvoja stvaritev nemogoča! Nikakor pa se ne bi smelo reči, da je sploh nemogoča. Pisatelj svetuje torej, naj se delajo poskusi v navadni, nezavreti vodi v dotiki z navadnim zrakom, sploh naj se skuša postanek novih organizmov olajšati, ne pa ovirati!

Pisatelj je pod takimi uveti napravil mnogo poskusov, ki so zahtevali mnogo dela, mnogo truda in potrpežljivosti, poskusov, ki so za vprašanje o postanku nižjih organizmov (t. j. o samosvoji storitvi) že a priori nedokazni, poskusov, ki so se pa tudi pod takimi uveti izjalovili in dokazali ravno isto, kar Pasteur-jevi in poskusi drugih učenjakov. Že v vvodu pravi pisatelj, da (str. 267) „entbehrt die Frage über die Ur- und elternlose Zeugung bisher einer sicheren Basis, auf der eine weitere Forschung angebahnt werden könnte, indem sie nahe daran ist, einen Abschluss zu finden, der jede folgerichtige Anknüpfung an bekannte Entwicklungsgesetze der Natur unmöglich macht“. Potem, ko je na neštevilnih poskusih pokazal, kaj vse pospešuje razvoj in množitev najnižjih organizmov, ne pa, da se ti na novo tvorijo, pride do zaključka (str. 314): „Ich kann daher im Hinblick auf das Bisherige mit Beruhigung meine Ueberzeugung dahin aussprechen, dass die ungeformte organische Materie das Vermögen und die Tendenz nach individualisirender Gestaltung in sich selbst trägt und dass nichts weiter nöthig ist, diesen organisatorischen Trieb zu entfesseln und in Bewegung zu setzen, als eine Störung des molecularen Gleichgewichtes entweder durch frischen, chemisch wirksamen (ozonirten) Sauerstoff oder durch solide Körperchen und heterogene Massen, welche durch ihren Contact ihn erzeugen — wobei sich die beschleunigende Wirkung schon fertiger von aussen zugeführter Keime in Form von Pilzsporen, Bacterien- und Mycelienmassen etc. von selbst versteht, aber auch die ähnliche Wirkung anderer Körperchen, die nicht einmal organischen Ursprungs sind, begreiflich wird.“

¹⁾ Dr. L. Landois, Lehrbuch der Physiologie des Menschen, VII. vielfach verbesserte und vermehrte Auflage. Wien und Leipzig 1891 str. 999.

samo za hrano, tretji samo prebavljajo, četrti skrbé samo za ploditev. Glej siphonophora! Vendar se že pri živalih z brstitvijo nahajajo prvi početki spolne ploditve.

Združitev (conjugatio, generatio sporipara) pa že močno spominja spolne ploditve. Navadna je pri močelkah in gugarinah iz rodu praživali, kamor spada nekaj zelo nevarnih živalskih in človeških zajedavcev. Dva taka organizma se zarasteta skupaj in se potem obkrožita s skupno mrežo. Skupno telo razpade v več mehurčkom podobnih trosov, iz vsakega troša se napravi več čolničkastih telesa, ki se razvijó v popolne organizme.

Pri spolni ploditvi (generatio ovipara) pa nastane mladič iz specifičnih spolnih produktov, navadno po združitvi dveh plodilnih snovi, iz semena in jajca. Žlezi, ki proizvajata te spolne snovi, sta navadno razdeljeni na dva organizma; če pa ima en organizem obe vrsti žlez, če torej proizvajata en organizem obojno snov, se zove ta pojav hermafroditizem. Mnogo črvov, n. pr. trakulja, pa tudi nekaj mehkužcev je hermafroditov. Dasi imajo nekatere živali oboje žleze, vendar je v naravi tako oskrbljeno, da se — kakor pri rastlinah — če le mogoče združita v ploditvi snovi dveh organizmov.

Dve posebni vrsti spolne ploditve sta parthenogenesis in paedogenesis. V obeh slučajih se razvijajo jajčeca, ne da bi jih bilo treba oploditi (befruchten) s semenom. Lep zgled deviške ploditve nam je bučela. Matica vzprejme pri rojstvu seme v posebno shrambico (receptaculum seminis). Ko nese jajčka, oplaja jih s semenom, ki se ohrani več let živo, ali pa ne, kakor se ji ljubi. Iz oplojenih jajčk izlezejo navadne bučele — delavke (zakrnjene samice), iz neoplojenih pa troti. Ako se ne more matica napolniti s semenom, zaraja same trote. Za nekatere druge živali tudi, kakor listne uši in nekaj košarjev je dokazano, da imajo poleg prave spolne tudi deviško ploditev, to pa takrat, kadar je treba vrsto brž namnožiti, ker se ploditev z oploditvijo ne vrši tako hitro.

Otroška ploditev, ki se lepo kaže na naših muhah, se le v toliko loči od parthenogeneze, da pri nji nesejo še nedorasli, nerazviti organizmi, kakor ličinke hišne muhe, jajca, ki se potem brez oploditve razvijajo v popolne organizme. Paedogeneza je torej parthenogeneza nedoraslih organizmov.

Lahko bi kdo vprašal, čemu so uvrstili ta dva načina ploditve med spolne, ko je vendar ni razlike med tema in med delitvijo ali brstitvijo. Po delitvi in brstitvi nastali novi organizem je tvoril bistven del svojega roditelja, ni se bistveno razlikoval od drugih njegovih delov in je opravljal kakor drugi deli vsa organizmova opravila. Bistven znak spolne ploditve je pa ta, da nastaja novi organizem iz stanice posebne vrste, iz stanice, izločene iz posebnih organov, spolovil, ki ne opravlja drugih življenskih opravil in je že izprva namenjena v ohranitev vrste.

Poleg brezspolne in spolne ploditve se nahaja v živalstvu še tretja, iz obeh prvih združena ploditev, ki se imenuje menjava v rodu ali metageneza v širšem pomenu (Generationswechsel oder Metagenesis).

Metageneza je menjava vsaj dveh rodov, katerih eden se plodi brezspolno po delitvi ali pa brstitvi, drugi rod pa se plodi izključno ali vsaj

večinoma spolno. Utegnejo biti tudi trije rodovi, prva dva se plodita brezspolno, tretji spolno. Lep zgled te ploditve nam podajajo hydromedusae. Prvi, brezspolno se plodeč rod tvorijo polipi, ki so navadno v večjem številu združeni v kolonije. Ti nimajo nikdar spolovil, ampak po brstitvi nastajajo iz njih spolne živali, meduze. Meduze ali klobuki so višje organizovani nego polipi in se prosto gibljejo; le poredkoma se plodé brezspolno, praviloma spolno, ker proizvajajo jajčeca in seme, iz katerih nastajajo brezspolni polipi. Ta zgled nam kaže, da se ne razlikujeta oba rodova samo v ploditvi, ampak tudi v postavi in sestavi, v organizaciji. Dasi sta oba rodova zastopnika ene vrste, vendar so ju dolgo časa prištevali različnim razredom živalstva, ker sta si i v zunanosti i v notranji sestavi popolnoma različna. Metagenetično se plodé tudi salpe iz rodu plaščarjev, na katerih je Chamisso najprej odkril ta način ploditve; semkaj spada tudi ploditev mnogih črvov, zlasti pa vsled nje opasnosti obče znane trakulje (taenia).

Heterogonija pa se loči od prave metageneze v tem, da nadomešča deviška ploditev brezspolno. Daphnidi, neki košarji, imajo tipično heterogonijo. Dolgo časa se nahajajo poleti samo samice, ki zarajajo po parthenogenezi ogromno število poletnih jajčec. Iz teh jajčec se izvalé samci in samice, ki napravijo oplojena zimska jajca, iz teh izide parthenogenetično se plodeči rod.

Umestno se mi je zdelo, ta površni pregled raznih ploditvenih načinov ravno na tem mestu vtakniti v razpravo, ker spada ravno semkaj ta predmet. Iz teh morda nezanimivih črtic izluščim kasneje nekaj zrnja. Ti pa, Vinko, nadaljuj svoje predavanje!

Vinko, ki je dozdej molčé prikimal val Božidarovim besedam, je takoj ugodil pozivu in svoj pričetni govor nadaljeval rekoč:

„Historia vitae magistra! Tudi razvojeslovja se menim lotiti od njega zgodovinske strani, ne samo, ker je zgodovinski razvoj razvojeslovnih nazorov že sam ob sebi zanimiv, ampak tudi, ker brezdvomno uvidiva, da je napočila nova doba razvojeslovju in sorodnim strokam z uveljavljenjem descendenčnega principa. Človeški duh se je že od nekdanj trudil razmotati to sila zapleteno vprašanje, kako nastajajo organizmi; duhovi so hoteli in poskušali pronikniti to temno uganko na vsak način; ker si niso mogli dosti pomagati z biologijo, ki je bila do polpreteklih časov še v povojih, razreševali so jo z vsemi strokami človeškega znanja.“

„Hm, hm!“ je majal Božidar z glavo in glasno mrmral.

Vinko pa se ni dal zmotiti in je po svojih zapiskih¹⁾ brskajoč tako-le govoril:

„Kakor modroslovje od prvih početkov do dandanes, tako je nihalo tudi razvojeslovje do srede tega stoletja med dvema skrajnostima. Jonski filozofi, na čelu jim temni Efežan Heraklit, so se takoj spravili na vprašanje,

¹⁾ Glej T. Pesch, Die grossen Welträthscl, I. B. str. 644 et sequ. — Landois, Physiologie, str. 1066. — Dr. F. G. K. Hildebrand, Die Wunder der Zeugung, Berlin (brez letnice) str. 124 et sequ. — Dr. Oscar Hertwig, Lehrbuch der Entwicklungsgeschichte des Menschen und der Wirbelthiere. III. Aufl. Jena 1890, str. 20 et sequ., 40 et sequ., 60 et sequ., 124 et sequ.

odkod je vseмир, kako je vse nastalo, in prišli do zaključka, da ni na svetu nič stalnega, ampak da se vse razvija, vse izpopolnuje, da vse še-le nastaja, s kratka „πάλιν ἐστίν“. Temu naziranju nasproti so se postavili filozofi eleatske šole na stališče, da je vse izpreminjevanje in nastajanje samo navidezno, v resnici pa je po njih mnenju i bivanje vseмира i bivanje posameznosti vedno isto, vedno enako, neizpremenljivo.

Ti dve nasprotji vladata v modroslovju še dandanes; v razvojeslovju pa je potihnil prepir, ker veđa je završla nauk, da so organizmi že v svojem prvem početku taki, kakršni so odrasli, le da se razlikujejo od teh po primerno manjši velikosti; veđa je obsodila preeksistenčno teorijo (ali syngenesis) in nedvoumno dokazala resničnost epigeneze, t. j. nauka, po katerem se organizmi razvijajo, t. j. novi telesni deli organizma nastajajo na novo iz indiferentne mase.

Alkmeon (okrog 580) je sodil, da se morata za stvaritev novega organizma oba življenjska soka zmešati; mladičev spol je zavisen od večje množine tega ali onega soka. Pitagora (550) je završel samosvojo stvaritev in učil, da nastajajo vse rastline in živali iz semena. Ta izkušnjijski nauk je zavel njegove naslednike na polje nebrzdane domišljije. Heraklitu (500) se je zdelo, da leta vse polno različnih, toda za vsako rastlinsko in živalsko vrsto posebnih klč po zraku in plava po vodi, klč v nerazvitem stanju, ki blodijo sem ter tja, dokler ne dobé v spolovilih prikladne rastline ali živali ugodnih tal, kjer morejo uspevati in se razviti. Demokrit (494—370), smejava filozof iz Abdere, je trdil, da vsak organ izločuje v mali meri snovi, ki se v spolovilih zbirajo in kasneje razvijajo, nauk, ki močno spominja Darwinove pangeneze¹⁾.

Vse staroveške učenjake pa je prekosil Aristotel (384—322). Njega prirodoslovnemu znanju in bistrumnosti se ne moremo prečuditi, njega velikih zaslug za biologijo ne morejo prehvaliti tudi oni, ki se ne strinjajo z njegovim modroslovnim sestavom. Aristotel je prvi poudarjal individualni razvoj organizmov v tem zmislu, kakor ga umevamo še dandanes. Učenjak ni samo precej natančno poznal sestave spolovil, ni imel samo obsežnega znanja o ploditvi vseh višjih živali (učil je n. pr., da morejo nekatere ribe kakor morski volk, squalus, Haifseh, roditi žive mladiče, čemur so se kasneje smejali kot prazni bajki, kar so pa novejša opazovanja potrdila kot resnično), ampak preiskoval je tudi, kolikor je bilo tačas mogoče, natančno živalske in človeške spočetke, spoznal pravi pomen in vrednost naprav, ki so v spočetnem razvoju samo prehodne, a vendar važne. Na nenavadno obsežno izkušnjo oprt je učil, da v semenu še ni razvitega organizma z vsemi posameznostimi, ampak da se polagoma razvijajo organi na novo iz nerazvite snovi.

Do slovečega zdravnika Galena (131—203) se je še marsikaj odkrilo, kar je važno v biologiji, zlasti ta mož je v marsičem izpopolnil Aristotelova opazovanja in je obogatil pred vsem anatomijo z mnogimi odkritji.

¹⁾ Glej „K. O.“ I., str. 353 in 366.

Za njim pa so začele propadati prirodoslovne vede, nastopila je doba, v kateri so najbolj prosvitljeni možje slepo premlevali rajši slabše ko boljše klasike - naravoslovce, kompilatorja Plinija so bolj cenili od Aristotela, zavlada je doba, ko so se reševala najvažnejša prirodoslovna vprašanja po samovoljnem umovanju, skoraj nikdar po opazovanju; doba, katero najbolj osvetljuje naslednji dogodek. Preporno vprašanje: koliko zob ima konj, je povzročilo med tedanjimi učenjaki hudo polemiko, napisali so mnogo knjig o tem vprašanju, navajali v podkrepitev svojih nazorov mnenja različnih avtorjev — a nikomur ni palo na um, da bi pogledal konju v gobec in mu preštel zobe ter tako napravil konec vsemu mahanju po vetru.

Iz tega si lahko napraviš sodbo, kakšne sanjarije so morale vladati, kar se tiče razvojeslovja do srede prejšnjega stoletja!⁴

„Le počasi, prijatelj, počasi!“ je prekinil profesor zdravnikov govor. „Postal si nekam ohlapen in netočen v izrazih, stvar obravnavaš preveč na debelo in mečeš vse srednjeveške mislece v en koš. Očitaš jim, kakor bi ne imeli zmisla za nepristrano opazovanje in prirodoslovno raziskovanje ter jih hočeš smešiti, kar se pa meni vidi zelo krivično in pristrano početje. Zategadelj hočem Tvoji zgodovinski črtici pristaviti nekoliko opomb z ozirom na srednji vek.

Prav je, da si poveličeval Aristotelove zasluge za prirodoslovje in povzdigoval njega zdrave in trezne nazore o razvojeslovju, saj mu celo Haeckel v zgodovinsko - vvodnem poglavju svoje „Anthropogenije“ ni mogel odreči priznanja in pohvale. Če si pa hvalil Aristotela, čemu grajaš skolastike, saj ti so se imenovali per excellentiam njegove učence, dediče njegovih nazorov, kolikor so se ti strinjali z njih naraslo izkušnjo. In med skolastiki blesti ime angeljskega učitelja, T o m a ž a A k v i n s k e g a (1225—1274), ki je dela svojega učitelja Aristotela očistil raznih zmot, ki je njegov vednostni sestav na vse strani razširil, na novo in izdatnejše podkrepil in izpopolnil.

Prav na kratko Ti podam jedro njegovega nauka o ploditvi in razvoju nauka, ki kaže njegovo trezno in globoko, na obsežno opazovanje se naslanjajočo izkušnjo, nauka, ki je izvzemši nekaj manj važnih pritikin v svojem bistvu danes tako resničen, kakor je bil tedaj, sredi mračnega srednjega veka.¹⁾

Tomaž najprej zagovarja z vso odločnostjo epigenezo, samo drugo ime rabi za isti pomen, ime edukcija, v katero so se vjeli marsikateri, inče bistrourni modroslovci.

Kant se prezirljivo zaletuje v Tomaževo edukcijo, kakor bi bilo treba umeti pod to besedo kako preeksistenčno teorijo, kakor bi Tomaž trdil, da že bivajo v semenih preformirani organizmi, ki se po spoju (Begattungsakt) izvablajo h kolikostnemu (kvantitativnemu) razvoju, s kratka, Kanta je premotila beseda edukcija, da je vvrstil Tomaža med preformiste, ker ni poznal

¹⁾ Pri rokah imam le Tomaža Akv. Summ. theol.; o tem vprašanju sem povzel iz nje. I. del, quaestiones 45, 75, 76, 90, 91, 92, 97, 98, 99, 115, 118 in 119. Vse drugo sem posnel po T. Pesch-u, Die grossen Weltrüthsel, I. Band, str. 655 et sequ.

njegovega nauka o ploditvi. Tomaž pa je hotel označiti z besedo edukcija kar Kant s svojo produkcijo ali epigenezo, kar je razvidno iz njegovih spisov.

Hylemorfizem, Aristotel-Tomažev nauk o telesih, da namreč sestoji vsako telo iz tvari in lika, prideva telesom lastnost, da se izpreminjajo, ginejo in na novo nastajajo, kar se — mimogredé omenjeno — nikakor ne dá v soglasje spraviti s pristranim atomizmom. Po atomizmu namreč obstojé vsa telesa iz gole snovi, atomizem torej ne more povoljno razložiti izpreminjevanja teles, ker neumljivo je, kako naj se snov izpreminja. Iz atomizma torej sledi gledé ploditve nujno kaka preformacijska, torej neznanstvena teorija. Hylemorfizem pa ne uči samo izpreminjevanja, nastajanja in minevanja telesnega stanja, njega slučajnih, nebistvenih lastnosti, ampak tudi izpreminjevanje, nastajanje in minevanje teles samih. Tomaž izrecno uči, da nastane po ploditvi povsem nov organizem, ki se stopnjevalno razvija od prvega početka do svoje dovršene oblike.¹⁾ Kako se pa vrši ta postanek?

Po ploditvi — pravi peripatetično modroslovje, kakor uči tudi moderna veda — po ploditvi nastane nov organizem, samostojno bitje, ki se ne dá istovetiti z roditelji ali smatrati kot del roditeljev. Iz nič-a ne nastane nov organizem, ker potemtakem bi bil postanek vsakega novega organizma stvaritev, torej pravi čudež. Nastati se ne pravi iz nič-a postati, ampak postati iz nečesa to, kar je bilo prej drugače. Kip ne more nastati iz nič-a, ampak kip nastane iz nečesa, kar ni bilo prej kip. Ploditev je torej izpremenitev ene substance v drugo, enega telesa v drugo. Da dobi nov organizem za sestavo svojega telesa snov od roditeljev, o tem se sploh ne dá dvomiti, tvar je torej od roditeljev. Odkod pa lik?

Modroslovnih razlag ni manjkalo že od nekdanj. Plato je domneval, da se njegove nadsvetne ideje združujejo s tvarjo, ki jo roditelji izločujejo in tako tvorijo nove organizme. Arabski filozofi - panteisti so videli v svojem svetovnem duhu oni lik, ki se o vsaki priliki združuje s tvarjo v svrhu stvaritve novega organizma. Pod vplivom arabskega modroslovja zagazili so tudi krščanski modroslovci v enake zmote. Nikolaj Malebranche, glavni zastopnik t. zv. okkazionalizma je trdil, da je (krščanski) Bog edini vzrok vsega delovanja v naravi, naravni vzroki so neki samo „priložnosti“, prilike, o katerih deluje Bog. Opirala se je ta podmena na misel, da je ta razlaga pač najbolj preprosto, pa tudi vsestransko zadostna za razumevanje nastajanja v naravi. Te povsem panteistične nazore je peripatetična šola odločno zavrnila, češ da je tako naziranje ne samo neznanstveno in vsaki izkušnji nasprotno, ampak da hrani v sebi tudi pojme, ki nasprotujejo božji modrosti in božjemu dostojanstvu. Bog naj se v svojem delovanju klanja poljubni samovoljnosti, rekel bi, muham svojih stvari! Ako je vse delovanje stvari samo navidezno, potem je tudi njih bivanje samo prevara, čemu nas torej Bog slepi z videzom? Ali se ne ujema vse bolj z

¹⁾ Thomas, Summ. c. gent. I. 2 c. 89: Ordo generationum propter multas formas inter medias inter primam formam elementi et ultimam formam, ad quam generatio ordinatur.

božjo modrostjo, če si mislimo, da vse stvari res bivajo, kakor nam čuti kažejo, da je delovanje stvari istinito, nego da bi si mislili, da je Bog dal vsem stvarjem le navidezno bivanje in delovanje, ko mora vse sam delovati.

Odkod torej lik?

Tvar in lik tvorita bistvo vsakega telesa. Tvar je nositeljica, podlaga, subjekt substancijalnih izprememb, ki pa ne biva niti za trenotek sama zase. Kako naj biva tvar sama zase, ko še ni združena z likom, po katerem je telo to, kar je. Tvar je sama zase čista možnost (pura potentia).

Tudi lik telesa ne biva sam ob sebi. Lik je ono, kar določuje, da je tvar ta ali ona substancija, tvar mu je *conditio sine qua non*. Kakor torej ne more ne tvar ne lik sam zase ne bivati ne delovati, tako tudi bivanje, življenje ne pripada vsakemu organizmu sestavljajočemu delu posebej, ne ločeni stvari, ne ločenemu liku, ampak obema skupaj, ki tvorita združena organizem. Duša ne vidi, ampak oduševljeno oko vidi, duša ne čuti, ampak oduševljeno oko čuti. Lik je v svojem bivanju neobhodno odvisen od stvari, tako tudi v svojem nastajanju. Nastajanje novega lika je — kakor sem že omenil — samo izpreminjevanje, samo prehajanje enega lika v drugega.

Vzroka ti izpremembi sta dva. *Causa materialis* je tvar, brez nje ni ne bivanja ne nastajanja, toda pravi vzrok izpremembi, *causa efficiens*, je plodilna moč, ki opremlja pripravljeno tvar z isto vrsto dejstvovanja, kakršno ima plodilna substancija sama, po kateri dobiva tvar liku rodilne substancije enak lik, lik, ki je že od prvega početka priklenjen na tvar, nositeljico vsega izpreminjevanja v telesih, in tvori ž njo novo bit, nov organizem.

Za postanek novega lika, prav za prav življenjskega principa novega organizma, vegetativnega ali senzitivnega, popolnoma zadošča plodilno delovanje organizmov, saj se prav vse delovanje novega organizma razteza samo na razsežne stvari, t. j. telesa. Vegetativni princip nastane s tem, da prične tvar vegetirati, senzitivni princip s tem, da postane tvar čuteče bitje, za postanek nove rastline ali živali zadoščajo plodilne moči starega organizma.

Človeška duša pa ne more tako vznikniti, kakor ona dva življenjska principa, ker tvar ne more postati nikakor misleče bitje, zakaj mišljenje je na d tvarjo in ne more nastati iz materialnih vzrokov. Za človekov vznik ne zadoščajo vse moči čutnega sveta; saj je duh človekov bistveno različen od materialnih sil, visoko vzvišen nad vso čutnost, kakor nama pokaže pogovor o človeku. To resnico je slutil že Aristotel, učec, da prihaja človekov duh v tvar in se ž njo spaja od z unaj, *de foris, θύζαθζυ*. Človekov duh nastaja po neposrednem stvariteljnem činu božjem, sicer bi bil človekov postanek nemogoč.

Toda, ne tiči-li v tem nauku zmota, ki sem jo očital okkazijonalistom? Nikakor! Peripatetiki starega in srednjega veka so najboljši zagovorniki zdravega naturalizma, t. j. naziranja, da je treba vse, kar je v naravi, razlagati z naravnimi vzroki in razlogi. Čuditi se moramo temu naturalizmu srednjeveških menihov, ki so vzprejeli naturalizem pogana Aristotela, ne mene se za predsodke svojega časa, videčega za vsakim nerazvidnim pojavom kako

bajno moč, spoznali so celo v solncu pravi in neposredni vzrok življenju na zemlji¹⁾, kar je moderna veda znanstveno potrdila in utemeljila.

Njih naturalizem je segal tako daleč, da so izvajali samosvojo stvaritev iz vpliva nebesnih telés in njim pripisovali mnogovrstno ulogo pri nastajanju vseh organizmov rajši nego da bi se zatekali k nepotrebnim bajeslovnim bitjem. Ako so torej zahtevali za človekov postanek neposredne stvaritve, so morali imeti za to tehtnih razlogov.

Ti globoki misleci, o katerih govoré moderni plitveži le s pomilovalnim posmehom na ustnih, so tudi poznali in po vrednosti cenili *v z r o č n i p r i n c i p*, na katerem naj bi slonelo vse znanstveno raziskovanje, da je namreč treba vsaki stvari, vsakemu pojavu vzroka, in sicer zadostnega vzroka. Oprti na ta temeljni znanstveni zakon so zahtevali peripatetiki za postanek človekovega duha stvariteljnega čina božjega, ker ves čutni svet z vsemi svojimi močmi je nezadosten vzrok za postanek človekovega duha. Po duševnosti svojega življenskega principa stoji človek nad vsem vidnim stvarstvom, on zavzema v vrsti naravnih bitij odlično mesto, stoječ v sredi med duhovi in telesi. S človekovim dostojanstvom se torej tudi sklada, da se v svojem vzniku loči od drugih prirodnin, njegovo izjemno stališče zahteva tudi izreden način postanka. A vendar si ni treba misliti, da je njegov vznik brezpotreben čudež v besede ožjem pomenu. Zakaj stvariteljni čin, ki po njem organizem dobi dušo, ne poseže kot izjemni čin v naravni tek, ampak stvarja, ker in kjer zahteva priroda. Akvinat naravnost pravi, da roditelji položé v zametek svojstva, ki terjajo za dušo, ki so nuja, da božji stvariteljni čin provzroči dušo.

Toliko zadoščaj o Tomaževem modrovanju gledé ploditve. Zdaj pa še nekoliko paberkov njegovega fizijologičnega znanja! Poleg tega, da pozna različne načine ploditve, poudarja, da so spolne izločine plodečega organizma nekak preostanek hrana (superfluum alimenti), ker spolna zrelost nastopi pri višjih organizmih še-te tedaj, ko je organizem tudi kolikostno dorasel. Spolne izločine višjih živalinj so vsake zase semen imperfectum, ki vsako zase ni animatum actu, est tamen animatum virtute, unde non est simpliciter inanimatum. Po oploditvi še-le je semen perfectum, ki se počne razvijati, ako so izpolnjeni drugi pogoji, med drugimi virtus elementorum, od katerih poudarja zlasti toploto. Tomaž je bil spermatist. Oblika je od možkega principa, materija od ženskega. Upošteval je tudi mnenje dandanašnjih ovistov in mnenje onih, ki pripisujejo enako važnost obema, a sam je bil spermatist. Kaj je menil o razvoju spočetkov, sem naglašal že v začetku, da je namreč ta razvoj novih pravih tvoritev neko vzpenjanje od nižjih do višjih oblik. Tomaž je bil v pravem pomenu epigenist²⁾, preformistična teorija mu je inconveniens.³⁾

¹⁾ Thom. Summ. theol. q. 115, art. 3.

²⁾ Thom. Summ. theol. I. qu. 119 art. 2: Manifestum est autem, quod commune se habet ad proprium et determinatum, ut imperfectum ad perfectum; et ideo videmus, quod in generatione animalis prius generatur animal, quam homo, vel equus; sic igitur et ipsum alimentum primo quidem accipit quamdam virtutem communem respectu omnium partium corporis, et in fine determinatur ad hanc partem, vel ad illam.

³⁾ Ibidem.

Epigeneza ga je zavela do napačnega nazora, kakor bi se v človekovem spočetku najprej pojavil vegetativni princip, potem senzitivni in naposled intelektualni.

Toliko sem hotel vstaviti v tvoj zgodovinski pregled, da spoznaš vsaj nekoliko peripatetično filozofijo o ploditvi, ki se v prvi vrsti opira na izkušnjo in da se prepričaš, da so peripatetiki edini do najnovejših časov zastopali prave nazore o ploditvi.⁴

Božidar je končal, Vinko se pa je opravičeval, češ da je slišal in čital o skolastičnem modroslovju vse drugo, samo pohvalne besede ne, zato si ni mogel misliti, da so vladali v tem modroslovju tako zdravi nazori o tem vprašanju. Potem pa je Vinko nadaljeval:

„Dasi so že v sedemnajstem stoletju odkrili specifične spolne produkte (Regner de Graaf jajčece, holandski medicinec L. Hammen, Leeuwenhoek-ov učence, pa seme), vendar ni bilo nikoli toliko nejasnosti o ploditvi kakor v osemnajstem stoletju. Znameniti anatom Blumenbach si je izmislil v pričetku prejšnjega stoletja novo teorijo o ploditvi in jo obelodanil s sarkastično pripombo, da je njegova teorija 263. njemu znanih, brezmiselnih, sanjarskih podmen o ploditvi. Vse teorije, ki so imele tedaj količkaj veljave, so bile preformistične. Da je že cel organizem v spolnih produktih z vsemi malenkostimi preformiran, o tem ni dvomil nihče, učenjaki so se pripravili le radi vprašanja, kateri princip je odločiven.

Med ovisti (ti ovisti so pristaši preformistične teorije, oni ovisti, katere smo poprej omenili, so se držali epigeneze) nam je omeniti Leibnitz-a, K. Bonnet-a in Albr. Haller-ja. Bonnet je menil najti v parthenogenezi, ki jo je sam odkril, mogočno podporo za svoje naziranje. Slavni Haller je bil tako zaljubljen v svojo teorijo, da ni hotel niti svojim očem verjeti, videč, da jajce pod najboljšim drobnogledom ne kaže podobe razvitega organizma, in rajši nego da bi se odpovedal svoji teoriji, je trdovratno trdil, da so vsi organi vendar že preformirani v organizmu, katerih pa baje ni mogoče opaziti, ker so prozorni! Ta teorija je nujno zahtevala absurdni zaključek, da so nastali vsi organizmi, kar jih je bilo, je in bode, hkrati: zakaj če je organizem že v jajcu preformiran, potem mora imeti ta kolikostno še nerazviti organizem, v sebi preformirane vse bodoče potomce, seveda v veliko manjši meri.)

Navzlic vsem gorostasnim trditvam je imela singeneza ali „Einschachtungstheorie“ mnogo odličnih privržencev. Albr. Haller, prvi fiziolog in anatom prejšnjega stoletja, si je upal napisati v svoji knjigi (Elementa physiologiae corporis humani, 1757) besede: Nulla est epigenesis! Nič ne nastaja na novo, vsi organizmi so že od nekdaj preformirani.

Nič boljši niso bili „animalkulisti“, t. j. oni, ki so trdili, da je spermatozoon že povsem diferenciran, vse dele svojega telesa v sebi hraneč

⁴) Buffon si je hotel napraviti nekak pojem o velikosti teh ljudi. Do šestega roda je še šlo, zakaj njegovi računi so kazali, da je popolnoma razvit človek v primeri s samim seboj v telesu svojega šestega prednika tolik, kakor je ves solnčni zistem v primeri z najmanjšim solnčnim praškom. Todà kaj naprej? Zakaj prvi človek je nosil v sebi, kakor so izračunali, 200.000 milijonov potomcev!

organizem. Mnogo je pripomogla oblika spermatozoov k temu nazoru. Spermatozoa imajo res nekako glavo in vrat, a v gibajočem se dolgem repu hoteli so videti tedanji mikroskopiki tudi že truplo in končine. Animalkulisti pa so imeli proti ovistom še važnejše dokaze. Očividno se rodi mnogo bitij pohabljenih. Vedoč pa, da je izmed mnogo spermatozoov le eden odločiven, so menili animalkulisti, da se spermatozoa med seboj bojujejo in da v tem boju vsa druga poginejo, le eden ostane in še tisti časih ranjen in pohabljen.

Mimogredé omenjam, da so mislili nekateri učeni prirodoslovci, kakor anatom Lovr. O k e n, profesor v Jeni, da sestojé vsi organizmi iz močelk (Infusionsthierchen), enostaničnih živali, katerih povsod kar mrgoli. S hrano prihajajo močelke v organizme, ki se v spolnih izločinah združujejo v nove organizme. Potemtakem bi bil vsak organizem samo slučajen konglomerat močelk.

Vsem tem zmotam in blodnjam je napravil konec Kaspar Frid. W o l f f, ki je spravil razvojeslovje v pravi, znanstveni tir. Leta 1759. je v svoji doktorski disertaciji „Theoria generationis“ jasno spričal epigenezo. Razvoj organizma je niz novih tvoritev, organ se nastavlja za organom iz indiferentne snovi. Dokazal je tudi, da obstojé vse tkanine iz prvotno enakih, kasneje za vsako tkanino posebnih in različnih delcev (moderno stanic), pokazal je, da nastanejo vsi organi iz kličnih plasti, in sam spisal vzorno monografijo o postanku prohada (Darmkanal).

Ti novi nauki so vzbudili občo pozornost, a zadeli so tudi ob hud odpor pri vseh tedanjih kapacitetah. Wolff si je nakopal toliko nasprotja, da je moral ostaviti domovino in bežati pred svojimi sovražniki na Rusko. Vendar se ni dal ustaviti izproženi plaz. Mlajši rod učenjakov se je oklenil Wolff-ove teorije, ki pa že ni več teorija, saj smo se vsi brez izjeme prepričali o nje istinitosti; razvoj organizmov v zmyslu epigeneze lahko opazujemo vsak hip pod drobnogledom. Največ pa so pripomogli h končnemu uveljavljenju pravih nauk in nazorov v razvojeslovju K. E. Baer, Remak, His, Kölliker, Gegenbaur, Balfour, Beneden, Kovalevsky in nebroj drugih novejših raziskovalcev.

V najpoglavitejših potezah je nauk o ploditvi tak-le: Vsi vretenčarji imajo spolno ploditev, za postanek vretenčarja je torej neobhodno potrebno, da se spoji spermatozoon z jajčecem. Pri nižjih vretenčarjih se vrši ta oploditev ponajveč zunaj živalskega telesa, samica znese jajčeca in še le tedaj jih oplodi samec. Te živali se imenujejo ovipare. Pri višjih pa se oplodé jajčeca v maternem telesu. Oplojena jajčeca se razvijejo ali popolnoma ali samo nekoliko v matičnem telesu. Potemtakem se ločijo višji vretenčarji v vivipare in ovo-vivipari, prvi rodé žive mladiče, drugi nesó oplojena in že nekoliko razvita jajca, ki se izven živalskega telesa razvijejo popolnoma. Med ovipare-vretenčarje spadajo ribe, med ovo-vivipare se stejejo ptiči, plazivci in dvoživke. Njih jajca se oplojujejo in prekoračijo prve štadije razvoja, preden jih žival znese. S tem seveda ne trdim, da ne morejo tudi te živali nesti neoplojenih jaje.

Neznanstveno početje bi bilo, ako bi hotel kdo pripisovati posebno važnost razliki med oviparo, ovo-viviparo in viviparo ploditvijo, saj vidimo vse te ploditvene načine zvezane s prehodnimi oblikami. Ribe so iz večine ovipare, nekatere vrste morskoga volka pa rodé žive mladiče, istotako zoarces viviparus. Skoro vse kače so ovo-vivipare, v neugodnih razmerah pa obdržé v sebi jajca tako dolgo, da se spočetki popolnoma razvijejo.¹⁾ Močeradi neso oplojena jajčeca, ki se v vodi razvijajo. Oni močeradi pa, ki ne živé ob vodah, rodé žive mladiče (črni in lisasti močeradi). Samica zaplodi sicer več jajc, toda iz teh se razvijejo dva do tri mladiči na stroške drugih jajčec, ki razpadejo. Mislilo se je do najnovejših časov, da rodé vsi sesavci žive mladiče, nedavno pa so odkrili kljunače (*ornithorhynchus* in *echidna*), ki nesó kakor ptiči jajca, iz katerih izlezejo kasneje mladiči.

Nerazvit organizem v svojih ovojih se zove *s p o č e t e k*, *z a m e t e k* (*e m b r y o*), prosto živeča žival pa, ki še potrebuje razvoja, se zove ličinka (*Larve*). Razvoj ličink se vrši naravnost ali pa nenaravnost. V prvem slučaju se razvija ličinka brez ovinkov do popolnoma razvite živali. Nenaravnostni razvoj pa dela ovinke, nastavlja organe, ki imajo samo za ličinkino stanje kaj pomena in se kasneje poizgubé. Za nenaravnostni razvoj, ki se imenuje tudi *m e t a m o r f o z a*, so značilni ličinkini organi. Lep zgled metamorfoze nam podaja razvoj žuželk, pa tudi razvoj dvoživk, pred vsemi pa razvoj žabe. Iz žabjega jajca izleze paglavec, ki je zelo ribam podoben in se razlikuje od razvite žabe s tem, da diše s škrgami in še nima pljuč, da mu še manjkajo končine in plava s plavutastim repom.

V čem pa obstoji bistvo ploditve?²⁾

Bistvena, edina sestavina semena, ki pride pri ploditvi v poštev, so spermatozoa, izločine modnih cevčic. Spermatozoa so stanice, katerih jedro je diferencirano v hruški podobno ploščato glavo in vrat, protoplazma pa v vitičast rep (*cilia*). Sredi repa se vleče tanka nit, brez katere je rep negiben. Dasi je spermatozoon neznanstveno majhen, vendar je za vsako živalsko vrsto tako značilen, da ga je mogoče porabiti za vrstno ločilo. Z gibanjem svojega repa se premikajo spermatozoa dokaj hitro, v eni minuti za svojo 400kratno dolžino, kar je za ploditev velikega pomena.

Jajce, produkt jajčnika (*ovarium*), je pa v različnih redih kaj različno. Vendar je vsako jajce stanica z velikim kličnim mehurjem (*vesicula germi-nativa*), obdana z debelo prožno mrenico. Tako jajce se pa ne more še oploditi, ker še ni zrelo. Zorí pa jajce ponajveč že v jajčniku s tem, da se klični mehur razpoči in deloma zmeša s protoplazmo. Potem pa se stanica razdeli po precej zamotanem procesu v dve zelo neenaki stanici, mnogo manjša stanica ostane na večji in se imenuje tečajno ali smerno telesce (*Pol- oder Richtungskörperchen*). Ta proces se ponovi dva- ali trikrat, tako nastanejo

¹⁾ Pred nekaj leti je v Gorenjah pri Ajdovščini gad pičil dekle, ki je bralo steljo. Nekateri so šli, ujeli v tistem grmu gadko in jo nepoškodovano spravili v pripravljeno steklenico. Čez nekaj dni sta izlezla iz gadke dva živa mladiča.

²⁾ Naslanjal sem se v izrazih na znamenito delo: Dr. Mišo Kišpatić: „Ribe. Prirodoslovne in kulturne crtece.“ Matica Hrvatska. Zagreb, 1893.

dva ali tri tečajna telesa, sedeča na tako zvanem animalnem tečaju (v nasprotju z vegetativnim) jajca samega, ki je po tem procesu zrelo in se usposobilo za oploditev. Čemu ta proces, odkod nazivanje animalni in vegetativni tečaj, izprevidiva kasneje.

Po osemenitvi ali pa po spoju se spermatozoon tesno združi in stopi z jajčecem, proces, ki se zove oploditev. Navadno pride več spermatozooov do jajca, toda samo enemu pošlje jajce poseben izrastek nasproti, kjer predere spermatozoon mrenico in pride v jajce. Pri jajcih s trdo mrenico je nalašč zato pripravljena mala luknjica, mikropyle. Da jih ne prodere več v jajce, kar bi bilo za nastajajoč organizem pogubno, izloči stanica takoj po prihodu prvega spermatozoa neprodirno mrenico iz sebe, katere ne morejo več predreti kasnejša spermatozoa. V jajce prišedši se amalgamira rep spermatozoa v protoplazmi, jedro spermatozoa pa se spoji z jedrom jajca v eno jedro, in v tem obstoji bistvo oploditve.

Zdaj se še-le umeva, zakaj izloča nezrelo jajce tečajna telesca, obstoječa skoraj izključno iz jedrovine (Kernsubstanz), katera edina ima vpliv na življenjsko dejstevovanje v stanici. Da se ohrani v jajcu ravnotežje, ki bi se gotovo zrušilo, ako bi ostala vsa jedrovina v jajcu in ako bi vzprejelo jajce še jedrovino spermatozoa, zato je nujno potrebno, da se odstrani pred oploditvijo nekaj jedrovine iz jajca.

Jedro samo je edini nositelj pojavov podedovanja. Prenos svojstev na mladiče se vrši navadno z enako energijo obeh principov, zakaj lastnosti mladičev so povprečno rezultanta, ki se drži približno srede med svojstvi enega in drugega. Oploditev je edini odločujoči činitelj podedovanja, vsi drugi vplivi so za podedovanje postranskega pomena, kar so najnovejši poskusi angleškega prirodoslovca Walterja Heape-ja sijajno dokazali.¹⁾

Kakor ne izpremeni cepljenik kakovosti cepiča, ampak mu podaje samo gradivo, tako nima adoptivna matica, ki vzprejme per transplantationem oplojena jajčeca tuje pasme, prav nič vpliva na kakovostni razvoj spočetka.

Po dovršeni oploditvi se začne brazditev (Furchungsprozess). Oplojeno jajčece se brž razdeli v dve stanici in sicer tako, da ima vsaka pol ene, pol druge jedrovine. Vsaka stanica teh dveh se na isti način razdeli v dve, vsaka od teh dveh zopet v dve, tako da jih dobimo od ene stanice v kratkem 2, 4, 8, 16, 32, 64 itd. Brazditev je dobila od tod svoje ime, ker se pokaže na površju še nerazdeljene stanice brazda, ki se čedalje bolj globoči in zajeda, dokler se stanica-matica popolnoma ne razdeli v dve stanici-hčeri. Te brazde stojé druga na drugi navpično.

Brazditev je več vrst, ki so zavisne od množine hraniva v jajčecu in od njega lege. Protoplazma namreč, živa beljakovina, ki ima aktivno gibanje, tvori stanico in se zaradi tega imenuje tudi gradivo (Bildungsmaterial, -dotter). Ker pa potrebuje stanica, kakor vsak drug organizem, hrane, zato mora imeti stanica v sebi shranjenega nekaj hraniva (Deutoplasma, Nahrungsmaterial, -dotter). To hranivo tvorijo mrtve beljakovine; hranivo se deli le

¹⁾ „Neue Revue,“ 1898. IX. Jahrg. Nr. 3. Henri de Varigny (Paris): „Vererbung und Milieuwirkung.“

pasivno, po aktivnem delovanju protoplazme v jajcu; hranivo ovira brazditev. Hranivo je različno razvrščeno v jajcu, nekatera jajca ga imajo več, druga manj. Koliko bódi hraniva v jajčecu in kako naj bo razvrščeno, to je odvisno od ploditve dotične živali same. Največ hraniva imajo seveda jajčeca onih živali, ki se razvijajo zunaj, saj te ne dobivajo nič hrane od drugod, a hrano rabijo, da se morejo razviti. Jajca ptičev so n. pr. zelo velika. Pravo jajce pa je v zmislu razvojeslovja ali embryologije samo rumenjaki; beljak, jajčja koža in lupina so kasnejšega izvora, nebistvene, a vendar važne pritlikline. Rumenjaki sestoji ponajveč iz hraniva, le na vrhu se nahaja tanka plast protoplazme z jedrom, ki se zove tudi klična pločica (Keimscheibe). Druge živali imajo hranivo sredi gradiva, pri nekaterih pa je hranivo enakomerno razdeljeno po vsem gradivu. Tam, kjer je največ hraniva, se zove vegetativni tečaj jajca, zakaj na istem mestu se kasneje tvorijo prebavila; tam pa, kjer je največ gradiva, a najmanj hraniva, animalni tečaj, tu se namreč nastavi živčevje, glavni pogoj animalnega življenja.

Kjer prevladuje hranivo nad gradivom, tam se ne deli jajce ali prav nič ali pa le nepopolno; le tam, kjer prevladuje gradivo, protoplazma, se množé stanice. Tako nastane sčasoma skupina stanic, katerih velikost skupno je enaka velikosti prvotne stanice-jajca. To stanje razvoja se imenuje morula, ker je zelo podobna murvi ali pa malini. Ta preide polagoma v blastulo, ki si jo najlažje predočiš s kavčukasto sredi votlo žogo. Že v začetku brazditve namreč nastane sredi stanic s prozorno tekočino napolnjena votlina, ki se čedalje bolj veča, čim bolj napreduje brazditev.

Vzemi žogo, ki propušča zrak, položi jo na dlan, pritisni jo s prstom druge roke tako, da se žoga vboči (einstülpen). Tako dobiš skledico, ki jo tvori dvojna kavčukova plast. Približno enako nastane po vbočitvi (invagination, Einstülpung) iz blastule gastrula, dvoplastna klica, ki ima podobo čaše z dvema stenama. Skoz t. zv. prausta (prostoma, Urmund) se pride v votlino, ki je nastavek prohoda in se zato imenuje archenteron (Urdarm). Obe plasti prehajati ob praustih drugo v drugo, nastali sta pa tako, da ostane animalni tečaj na zunanji strani, vegetativni pa pride v praprohod. Zunanja plast se imenuje zunanja klična plast (das äussere Keimblatt, Ektoderm, Ektoblast), notranja pa notranja klična plast (das innere Keimblatt, Entoderm, Entoblast).

Pri nižjih živalih (coelenterata) ostane razvoj pri dveh kličnih plasteh. Takoj, ko sta nastavljeni ti dve, se začno iz njih razvijati potrebni organi. Pri životinjah višje organizacije pa se razvije med obema plastema še tretja, srednja klična plast (Mesoderm, Mesoblast). Ta obstoji prav za prav iz dveh plasti in nastane ali iz izločenih stanic entoderma ali pa tako, da se entoderm drugič na dveh straneh vboči.

Iz teh treh kličnih plasti nastanejo vsi organi. Ves organizem sestoji iz stanic, ki so najpoprej vse enake, kasneje se diferencirajo v posebne oblike, kakor pač zahteva tkanina, ki jo sestavljajo. Stanice se čedalje bolj množé po delitvi, po vbokanju in zgibanju se delé v posamezne skupine, ki predstavljajo prve nastavke razvijajočih se organov.

Iz ektoderma se razvije vrhni del kože (epidermis, obstoječa iz rožnice in Malpighi-jeve sluznice) z vsemi žlezami in kožnimi izrastki (lasje in nohti), živčevje in epiteli vseh čutil; iz entoderma se razvije prohodna sluznica z vsemi žlezami; mišičje, žilje s krvjo, spolovila, veziva (kosti, hrustance) in navadno vezivo pa ponajveč iz mezoderma.

V podrobnosti se spuščati je skoraj nemogoče, dasi bi bilo zelo zanimivo in poučno, pa tudi važno za najino vprašanje. Kdor hoče razvojeslovje temeljito preučiti, opazovati mora sam in studirati mikroskopične preparate, midva pa nimava niti slik, ob katerih bi mogla razpravljati ta predmet. Upoštevajte ta vzrok, zlasti pa razlog, da bi samo za površen pregled specialnega razvojeslovja porabila kdo ve koliko časa, omejim se samo na nekatere točke, ki imajo kaj pomena za descendenčno teorijo.⁴

Božidar se je spet vtaknil v Vinkov govor in dejal: „Dovoli, prijatelj, da nekaj pripomnim. Specialnega razvojeslovja zares ne moreva obravnavati, niti površno, a principe, po katerih se vrši razvoj, vendar lahko preučiva.

Oglejva si najprej zoritev jajčeca! Nihče ne more trditi, da izloča jajčece tečajna telesca iz kakih kemikalčnih ali fizikalčnih vzrokov, ampak očitvidno je zoritev neko smotreno, za bodoče potrebe uravnano delovanje, s katerim se jajce pripravi in usposobi za bodočo oploditev.

Po oploditvi, po spojitvi spermatozoa z jajčecem,jenja podedovalni vpliv na spočetek, novi organizem je v možnosti, implicite, že do cela razvit ker je že opremljen z vsemi kakovostimi, ki jih potrebuje za razvoj in za življenje. Kako se vrši ta prenos svojstev na mladiče, to je Sisifova skala, ki jo valé materijalistični darvinisti zaman navkreber, na vrh je ne spravi nihče, a vsak se poskuša v teorijah.¹⁾ Darwinove pangeneze se ne drži nihče več, ker je preveč pustolovna. W. Roux je menil rešiti skrivnostno zagonetko podedovanja z nedokazano in nedokazno trditvijo, da so duševne lastnosti le pojavi kemičnih alteracij, kemične alteracije roditeljev pa se lahko prenesó na potomce. Toda Naegeli je dokazal, da se ne dajo prenesti znaki roditeljev na mladiča po kemičnem procesu, ampak samo po določeni molekularni razvrstitvi jedrovine, ki jo je imenoval idijoplazma ali Vererbungsplasma. V ti teoriji so hoteli odkriti drugi učenjaki skrito preformistično teorijo in jo zato zavrgli. Haeckel je spoznal, da se duševni pojavi vendar ne dajo kar tako razložiti z golimi materijalnimi silami. A da ne bi bilo treba priznati posebnega življenjskega principa, živalske duše, je podelil radodarno vsakemu atomu, vsakemu molekulu, svojo dušo. V svoji teoriji o podedovanju, ki jo je nazval perigenezo, trdi, da prihajajo iz vseh organov mali delci v spolovila, kjer se združujejo v spermatozoa ali jajca. Ti delci, plastidule, imajo vsak svojo dušo, zato pa tudi vsak ve iz spomina, kako delo mu je opravljati v novem nastajajočem organizmu. Veliko pozornost je vzbudila Weisman-ova teorija. Weisman zagovarja svojo „zdržnost klične protoplazme“ (Continuität des Keimprotoplasmas), teorijo,

⁴⁾ Vse znamenitejše teorije o podedovanju se dobé v knjigi: Yves Delage, „La structure du protoplasma et les théories sur l'hérédité.“ Paris, 1895.

po kateri se je ohranilo od prvega početka, ko so bili še vsi organizmi enostanični, nekaj neizpremenjene klične plazme. Ta klična plazma je bila in je še z enostaničnimi organizmi identična, zato je bila v tedanjem stanju bolj podvržena vsem mogočim zunanjim vplivom, nego je zdaj v višjih organizmih, kar je dalo povod mnogovrstnemu razlikovanju. V višjih organizmih se je ohranila ta klična protoplazma samo v spolnih produktih, ki se prenaša na potomce in v organizmih vpliva na delovanje drugih organov, torej ravno narobe, kakor se v obče misli. Koliko vrednost in veljavo imajo ti in slični poskusi, kaže nam sodba Fr. Müller-ja, vnetega darvinista, o neki novi taki teoriji:¹⁾ „Den Versuchen Darwins, durch seine Pangenesis, Haeckels durch seine Perigenesis der Plastidule, die Thatsachen der Vererbung dem Verständnis näher zu bringen, hat W. K. Brooks einen neuen nicht minder geistvollen und wohldurchdachten, aber auch, fürchte ich, nicht mindere erfolglosen Versuch folgen lassen.“

Dasi je ravno to vprašanje še nerešeno, vendar je toliko gotovo, da se materijalistom nikdar ne posreči razložiti pojavov podedljivosti; brez posebnega življenjskega principa ni mogoče umeti podedovanja, ko se očetovi znaki vendar ne morejo dejstvovati v snovnih kakovostih neznatnega spermatozoa.

Po aktivnem delovanju staničnega jedra nastane iz jajca morula. Delitev stanic primerjati z delovanjem kakega mehanizma, je abotno, kar potrdi vsakdo, kdor je kdaj opazoval delitev.

Da se napravi iz morule blastula po golih mehaničnih silah, je neverjetno, ker ne vemo nobenega razloga za to. Še manj se da mehanično tolmačiti postanek gastrule iz blastule. Zakaj se redno vboči vegetativni tečaj blastule k animalnemu? Ker so stanice vegetativnega tečaja večje, pa tudi manj aktivne vsled večje množine hraniva, bi bilo pričakovati, da se animalni tečaj vboči k vegetativnemu, da pride animalni v praprohod, vegetativni pa na površje, kar se pa nikdar ne zgodi.

Ko so se napravile klične plasti, prične se navstavljanje in razvijanje organov po dveh sicer zelo preprostih principih, ki se pa niti zdaleč ne dasta primerjati, še manj istovetiti z delovanjem golih fizikalčnih in kemičnih sil. Vsled neenake rasti (Princip des ungleichen Wachstums) ki je prvi princip, se množé stanice na enem mestu klične plasti hitreje nego na drugem mestu. Ako se vrši ta množitev stanic v navpični smeri s plastno ploskvijo, se plast zdebela, ako se pa množé stanice v smeri plastne ploskve, se poveča površje plasti. Ker pa tvori v rasti zaostala okolica v primeri s hitrejšim rastočim mestom nekak nepremičen okvir, se mora hitrejšo rastoče mesto ali izbočiti ali vbočiti. Po vbočenju se tvorijo vse žleze, deli čutil, osrednje živčevje itd. Pluča, ki so prav za prav velika žleza za izločevanje ogljikove kisline, se tvorijo tako: Zadaž za žlezo ščituljo (glandula thyrioidea, Schilddrüse), ki seveda nastane tudi po vbočenju, se napravi v goltnem požiralniku mala vboklina (Einstülpung), ki čedalje

¹⁾ Gutberlet, „Der Mensch“, str. 151.

bolj raste (to je prvotni sapnik, trachea, Luftröhre). Konec te vbokline se napravita dve, iz vsake teh vboklin se napravijo po daljnem vbokanju desna in leva pluča. Pri vbokanju pridejo v poštev še drugi činitelji, zlasti zaraščanje igra veliko vlogo, tako n. pr. nastane črevo, da se entoderm vboči in da se robova vbokline zarasteta. — Po izbočitvi nastane n. pr. prvotni očesni mehur iz prednjega dela možganov, brbončice na jeziku, v črevesu itd.

Nič manj važen ni princip delo delitve in ž njo združene razločitve prvotno enakih stanic v specifične tkanine. Življenje vsakega organizma se javlja v različnem delovanju. Treba je snovi vase sprejemati, porabne telesu prikrajati, nerabne izločiti; z gibanjem izpreminjajo organizmi obliko svojega telesa. Organizem vsake živali ima zmožnost, da reaguje na zunanje muke, ima pa tudi zmožnost, da po oploditvi ohranja svojo vrsto. Vsa ta opravila opravlja pri enostaničnih živalih ena stanica sama; čim višji pa je organizem, tem bolj so ta opravila razdeljena na posamezne skupine stanic, ki so pa prvotno vse enake. Nekatere stanice služijo samo za prebavljanje, druge samo za izločanje, tretje samo za gibanje, četrte samo za prevajanje mikov, pete samo za ploditev itd. S tem, da postane stanica mišičje vlakence, ki služi samo za gibanje, se zakrnejo več ali manj vse druge lastnosti stanice, kakor občutnost, zmožnost prebavljanja, izločanja itd. S fiziološko izpremembo se vrši tudi morfološka, mišičje vlakence je drugačno kakor živčni vozle s svojimi priveski.

Ta dva principa razvijanja se ne dasta umeti brez posebnega, netvarnega življenjskega principa, ki vodi vse izpreminjevanje. Kako bi sicer mogla nastati tako čudovita smotrenost v organizmu, kako bi vedela vsaka stanica, kako naj se razvije, kaj naj postane, kakšno opravilo naj prevzame, ako bi tega ne vodil posebni, ne fizikalni, ne kemikalni princip, nevidni mali stavbenik, ki čepi v početku skrit, kakor pravi Baer. Opazovati treba samo razvoj spočetkov, da se prepričaš, kako nezmyseln je materijalizem v tej ali onej obliki, ki hoče vse razložiti z golo tvarjo in nje silami.“

Ko je profesor Božidar končal, je povzel zdravnik Vinko besedo in nadaljeval:

V tem oziru Ti pritram popolnoma. Resno dozdam ni nihče niti poskusil, da bi razložil spočetkov razvoj mehanično. Brata Hertwig, Richard in Oscar¹⁾ pravita, da sta studirala na coelenteratih pogoje gibanja in vbokanja in dognala, da raste hitreje in se gubajo ona mesta ključnih plasti, ki pridejo funkcionalno bolj v poštev. Toda ta zakon rabe in nerabe organov, ki pa tudi ni zgolj mehaničen, kakor sva dokazala v četrtem pogovoru, se nikakor ne sme in ne more raztegniti na razvoj spočetkov. V spočetku namreč ni nikakšne razlike gledé delovanja in rabljenja med posameznimi deli plasti in iz njih nastajajočimi organi, vsi delujejo le v toliko, v kolikor se razvijajo in diferencirajo. Ako bi veljalo mnenje bratov Hertwig-ov za spočetni razvoj, potem bi se ne smela pluča v človekovem spočetku niti razviti, ker jih spočetek še prav nič ne rabi, saj mati diše i zanj. — Meha-

¹⁾ Dr. Oscar Hertwig, „Lehrbuch der Entwicklungsgeschichte“, III. Aufl. Jena 1890. Str. 132.

ničnih razlogov ni, zakaj se razvijajo ravno te stanice v živčne vozle in ne v mišice. Življenjski princip je na vsak način postulat treznega umovanja.

Misel, da se razvoj vsakega spočetka vrši s stereotipno natančnostjo tako, kakor se je vršil razvoj njegovega roditelja, to misel sem hotel uporabiti v prilog descendenčne teorije. Toda prehitel si me z razkladanjem Tomaževega modrovanja o ploditvi, po katerem je to natančnost lahko umeti. Da je ta natančnost brez posebnega življenjskega principa neumljiva, so začeli priznavati tudi darvinisti sami.¹⁾

Toda tudi brez te malenkostne opore je razviden descendenčni princip iz razvojeslovja.

Sam Baer pripoveduje nekje tako-le: Spočetki sesavcev, ptičev, kuščarjev in kač, bržčas tudi želv, so si v prvih stadijih kakor celotno tako tudi v razvoju svojih delov istinito tako podobni, da jih je mogoče le po njih velikosti razločiti drugega od drugega. V svoji posesti imam dva spočetka, shranjena v vinskem cvetu, katerima pa sem bil pozabil pripisati imena, in zdaj mi je popolnoma nemogoče povedati, katerim razredom pripadata. Vtegneta biti kuščarja ali mala ptiča ali pa tudi zelo mlada sesaveca, tako popolnoma so si enake te živali v ustroju glave in trupla. Ta dva spočetka še nimata končin. Tudi ko bi jih imela v tem zelo zgodnjem razvojnem stanju, ne bi mogli iz njih nič spoznati, zakaj noge kuščarjev in sesavcev, peroti in noge ptičev, istotako človekovi roki in nogi, vse te nastajajo iz iste prvotne oblike.

Tako Baer. Spočetki pa so si še v marsičem drugem enaki. Preprosta stanica kot prvi razvojni stadij je skupna vsem živalim, praživali se seveda ne povzpensajo nikoli višje. Vsem drugim večstaničnim živalim je skupna brazditev in po nji nastala morula; blastula in gastrula se nahajata v razvoju vseh večstaničnih živalinj. Coelenterati ostanejo v tem razvojnem stanju, spočetki vseh ostalih živali pa se razvijajo višje. Po tvoritvi kličnih plasti so vsi spočetki podobni nekakim črvom, iz tega stanja se razvija vsak živalski rod drugače. Spočetki vseh vretenčarjev, torej tudi sesavcev, imajo zatem najprej ribam podobno obliko. Na vratu se jim nastavijo škragne odprtine s škragnimi obloki, da, celo žilje je v tem stanju tako uravnano, kakor pri ribah, ki ostanejo pri ti vrsti dihala. Včasih se pripeti, da pride otrok s škragno odprtino na svet (fistula colli congenita), s predrom med požiralnikom in površjem. Tudi končine se nastavijo vsem vretenčarjem enako, v prvem početku jih ni mogoče razločevati.

¹⁾ Dr. med. Albert Moll, „Untersuchungen über die Libido sexualis.“ I. Band. I. Theil. Berlin 1897, str. 239: „Dass sich aus zwei miteinander verschmolzenen Keimzellen unter günstigen Umständen ein Wesen von derselben Art entwickelt, wie es die Erzeuger der Keimzellen waren, ist und bleibt vorläufig ein Rätsel.“ Poprej, str. 238., pa še pravi: „Die Principien, die der Darwinismus für die Entstehung der Arten und für die Abstammung des Menschen von niederen Organismen annimmt, sind schliesslich doch nicht geeignet, das Rätsel der Descendenz zu lösen; denn die Hauptvoraussetzungen des Darwinismus, die Vererbung und die Veränderungsfähigkeit sind weder durch Darwin noch durch seine Schüler bisher erklärt worden.“

Enakost spočetkov pa se ne kaže samo v zunanji obliki, ampak tudi v razvoju notranjih organov. Govorila sva že o hrbtni kiti (chorda dorsalis), ki služi kot ogrodje najnižjim vretenčarjem in ascidijam, prehodni obliki med črvi in vretenčarji. Ta hrbtna kita se nastavi in razvije v spočetkih vseh vretenčarjev enako, pri nekaterih se seveda nadomesti z drugim, trdnejšim, trajnim ogrodjem. Ribe hrustnice imajo pravo hrbtenico (Wirbelsäule), a ta obstoji še iz hrustančastih vretencev, tudi lobanja je še iz hrustanca. Istotako imajo spočetki vseh višjih vretenčarjev na gotovi stopinji svojega razvoja i hrbtenico i lobanja iz hrustanca, kateri pa kasneje okostenita.

Nižje živali imajo živčevje in čutila razvrščena po telesnem površju. Ravnotako imajo spočetki vretenčarjev na površini svojega telesa nastavek živčevja in čutil. Nastavek hrbtenjače in možganov obstoji v mozgovni ploči (Medullarplatte), ki je del ektoderma nad hrbtno kito. Ker raste ta ploča hitreje nego okolica, vboči se in tako nastane v ektodermu mozgovni žleb (Medullarrinne), ki se čedalje bolj vbočuje, dokler se oba žlebova roba ne strneta in zarasteta. Tako nastane mozgovna cev (Medullarrohr), ki je že pod površjem in se čedalje bolj globoči, luč v sredi (lumen) pa gine v primeri z debelečo se steno. Na tem stanju ostane osrednje živčevje brezčrepinjecv trajno. V spočetkih višjih vretenčarjev pa se napravijo na prednjem delu mozgovne cevi najprej trije mehurčki, potem pet, ki nam predočajo prvotne možgane. Tako so spočetni možgani višjih vretenčarjev v svojem razvoju enaki možganom obloustek in nižjih rib. Kasneje se prične prednji mehurček močnejše razvijati od drugih in pokrije vse druge, razen zadnjega, ki se tudi močno razvije. Na ta način nastanejo veliki in mali možgani prevesni nad drugimi možganskimi deli. Skorja velikih in malih možganov je prvotno še brez zavojev in brazd, prav kakor so možgani nižjih vretenčarjev.

Tudi v razvoju čutil kažejo spočetki višjih vretenčarjev naprave, ki so pri nižjih trajne. Prvotni očesni mehurček, izbočina možganov, je pri brezčrepinjecih trajen; to je njih oko. Pri drugih vretenčarjih pa se ta prvotni mehurček vboči in tvori t. zv. očesno čašo. Nad to čašo se vboči tudi ektoderm, ta ektodermalna oboklina se odtrže od površja in se pomakne v očesno čašo; tako nastane očesna leča. Prostor med lečo in dnom očesne čaše pa izpolni mezodermalno steklenasto vezivo. — Nič drugače ni s slušalom. Na sencih se vbokne mala jamica, ki je pri nekaterih členarjih, n. pr. košarjih, trajna. Ta jamica se zaraste v mehurček, odtrže od površja in pomakne v skalnico. Ta mehurček se preščipne v dva dela, v utriculus in sacculus. Iz utricula se razvijejo drug za drugim trije polkrožni kanali, iz saccula pa polagoma polž. To polahno izpopolnjevanje slušala v spočetkih višjih vretenčarjev se skoraj popolnoma ujema z raznimi slušali, ki tvorijo nekake stopnjice od obloustek do sesavecev.

Dovolj! Čemu več zgledov, saj že ti zadoščajo — tako menim — da se prepriča človek brez predsodkov o resničnosti descendenčnega principa. Spočetni razvoj nam kaže nedvoumno, da so si spočetki vseh živalinj enaki do neke stopinje razvoja, kaže nam, da ponavljajo spočetki višjih organizmov naprave, ki jih vidimo trajne pri nižjih, celo take naprave, ki nimajo zanje

v razvitem stanju nikakršne koristi. Čemu se nastavljajo spočetkom ptičev in sesavcev ribje škrge?

Vseh teh dejstvenih pojavov pa, ki se vedno in povsod ponavljajo z zakonito natančnostjo, si ne moremo drugače razložiti in raztolmačiti nego z biogenetičnim temeljnim zakonom, ki so ga že drugi prosvetljeni prirodoslovci slutili, katerega je pa Haeckel končno tako formuliral: Ontogeneza je samo kratka ponovitev phylogeneze. Ontogeneza, t. j. spočetni razvoj poedinih živalinj nam kaže časovno zelo skrčen razvoj, po katerem so se posamezne vrste polagoma, v neprimerno daljših dobah povzpele iz preproste stanice do svoje zdanje organizacije.

Ta zakon je seveda treba umeti cum grano salis. V tako kratkem času, kakor se izvrši spočetni razvoj, se ne morejo pojaviti vse malenkosti, ki so jih imeli vsi predniki, spočetni razvoj posnema le bolj površno rodovni razvoj ali phylogenezo, vendar pa dovolj jasno.

Zato uči Haeckel s polnim pravom: Po zakonih podedovanju so oblikovne izpremembe, ki jih preteče klíca pred našimi očmi v najkrajšem času, le skrčena in skrajšana ponovitev dotičnih oblikovnih izprememb, po katerih so se povzpenjali predniki dotičnega organizma tekom več milijonov let. Ako položimo kokošje jajce v valilnico (Brütmaschine) in vidimo 21. dan iz njega izlesti piščice, se ne čudimo več nemo čudovitim izpremembam, ki se pričenjajo z enostavno jajčjo stanico in dvoplastno gastrulo, nadaljujejo s črvom in brezčrepijcem podobno obliko in končujejo s početnimi oblikami, ki posnemajo v bistvu ustroj ribe, dvoživke, plazivca in končno ptiča. Sklepamo marveč od teh oblik na primerno vrsto prednikov, ki so se razvijali iz enostanične amebe (amoeba) do praoblike gastreje (gastraea), potem skozi razrede črvov, brezčrepijcev, rib, dvoživk in plazivcev do ptičev. Niz kličnih oblik piščetovih nam podaje obris vrste njegovih prednikov.

Kako resničen je ta biogenetični temeljni zakon, priča nam najbolj dejstvo, da se je še-le s pomočjo tega zakona odkazalo pravo mesto v sestavi nekaterim živalinjam, katerih razvite oblike so popolnoma različne od svojih najbližjih sorodnikov. To velja zlasti za nekatere rake-zajedavce, ki živé na ribjih škrgah. Poprej so jih prištevali, sodeč po njih oblikah, med nižje organizovane črve. Ker pa imajo ti zajedavci v svojem spočetnem razvoju prav take oblike, kakor jih opazujemo pri vseh drugih košarjih, prištevamo jih košarjem, katerih nekateri organi so se vsled nerabe zakrneli, kar je pri vseh zajedavcih navadno. Ker živé ti trajno na drugih živalih, ni se jim treba dosti gibati; tudi čutil ne rabijo, zato se jim zakrnejo gibala in čutila, a močno se razvijejo sesala, s katerimi vpijajo hrano. Znamenito je tudi, da zaplodé zajedavci ogromno število jajčec, kar je vsekako zelo smotreno urejeno, zakaj pri tolikih nevarnostih, ki preté zajedavcem, jamči le izredno veliko število jajčec ohranitev vrste. Razvoj zajedavcev je torej močan dokaz za biogenetični osnovni zakon in s tem za descendenco.

Trdna zaslomba biogenetičnega osnovnega zakona so pa tudi rudimenti ali krnjavi organi. Ni ga višjega organizma, ki bi ne imel nekaj organov, ki so v razvoju zaostali za drugimi, ker organizmu ne rabijo

več, organov, ki so pa pri nižjih živalih popolnoma razviti in opravljajo svoja opravila. Omeniti jih hočem samo nekaj.

Vsakdo je že opazil pri človeku in sesavcih v notranjem očesnem kotu večjo ali manjšo kožnato gubico (plica semilunaris), ki pa nima za organizem nikakršnega pomena več. Ptiči in plazivci pa imajo to kožnato gubo popolnoma razvito in zelo gibljivo in jo rabijo kot tretjo trepalnico, ki se zove žmurka (membrana nictitans, Nickhaut). Kako naj si razložimo to kožnato polmesečno gubico? Potrata časa in materijala bi bila, ako bi jo stvarnik stvarjal tudi takim organizmom, ki je ne rabijo. Menim, da si te krnjave trepalnice trezno misleč človek ne more razložiti drugače nego s tem, da so imeli skupni predniki plazivcev, ptičev in sesavcev ta nastavek, ki se je pri nekaterih ohranil v polni razvitosti, pri drugih pa vsled nerabe zakrnil, a vendar po atavizmu ohranil.

Češerika (epiphyse, glandula pinealis, Zirbeldrüse) je zagoneten del možganov, ki se ne dá nikakor umeti sam po sebi brez primerjalne anatomije. Pri nekaterih plazivcih (gaščerica) je ta organ mnogo bolj razvit, sega prav do lobanje, ki ima na tem mestu odprtino, koža pa je nad odprtino prozorna. Brezdvomno se sme smatrati ta organ za tretje oko (Parietalauge), ki je vsekako velikega pomena za dotične živali; s tem očesom zaznavajo namreč predmete nad seboj, zlasti leteče sovražnike.

Čudno se zdi marsikom, zakaj nimajo vsi sesavci repa, ako res izhajajo iz skupnih prednikov. Pač, vsi ga imajo, če ne popolnoma razvitega, pa vsaj zakrjenega. Spočetki človeka in brezrepatih opic imajo več vretencev nego razviti organizmi, vendar ostane nekaj zakrjenih vretencev v podobi trtice (os coccygeum, Steissbein), ki nam predoča atavistične ostanke repa. Pripeti se sem ter tja, da se pojavi na tem ali onem človeku pravi rep v podobi kratkega izrastka. Mišičje, žilje in živčevje pa je pri vseh repatih in nerepatih sesavcih kot zaklop medenice enako nastavljeno, kar je neovržen dokaz, da izvirajo i repati i nerepatih sesavci od istih repatih prednikov.

Čemu je človeški spočetek v šestem mesecu po vsem životu, tudi po obrazu, izvzemši dlani in podplate, porasten z gosto, volnato dlako t. zv. lanugo? Lanugo izpade navadno že v spočetnem življenju, v izrednih slučajih pa se ohrani vse življenje pri t. zv. dlakavih. Čemu se nastavi dlaka po vsem životu, ako se kasneje ohrani le na nekaterih mestih? Mnogo verjetnejša je razlaga, ki nam jo podaja descendenčna teorija, da je namreč lanugo priča naše preteklosti, našega pokoljenja od dlakavih prednikov.

Toda čemu bi še kopičil zglede! Vsa anatomija ne pozna ni onega znaka, ki bi bil samo človeku lasten. Vsak človeški organ ima svoj homologon tudi pri ostalih, na videz tako različnih sesavcih. Toda ne samo sesavcih, ampak vretenčarjih sploh. Pripeti se, da homologni organi ne opravljajo pri vseh vretenčarjih enakih opravil, n. pr. ribji plavni mehur in pluća drugih vretenčarjev sta homologna organa, a v opravljenih sta si različna. Vendar ima vsak važnejši organ tega vretenčarja brezdvomno svoj homologon v vsakem drugem, tudi popolnoma različnem vretenčarju. Bistveno so vsi

organi pri vseh vretenčarjih popolnoma enako ustrojeni in nastavljeni, kakor nam kaže razvojeslovje spočetkov. Živčevje, čutila, ogrodje, mišičje, prebavila, izločila in spolovila, v vseh teh točkah se strinjajo vretenčarji vsaj bistveno v razvitem stanju, v spočetnem življenju pa popolnoma.

Primerjaj krta z žirafa gledé vratú! Vsakdo bi a priori mislil, da mora imeti žirafa v svojem vitkem dolgem vratu, ki je najmanj stokrat daljši od krtovega, vendar več vretencev nego krt. Toda i žirafa i krt imata po sedem vratnih vretencev, kar se pa dá umeti le tedaj, ako sta izšla oba od skupnih prednikov, imajočih po sedem vratnih vretencev.

Odkod torej ta enakost? Kako naj si jo razložimo? Pristaši stalnostne teorije si mislijo, da je Bog ustvaril vse vretenčarje po istem načrtu, tipu, eno idejo ali zamisel je realiziral na raznovrstne načine, kakor so pač razmere nanesele in zahtevale. Tako je nastala iz istega načrta človekova roka, netopirjevo letalo, medvedova taca, konjevo kopito, ptičja perut, kušarjeva noga, ribja plavuta. Tako si je tudi misliti postanek krnjavih udov, ki so po tem naziranju samo arhitektonskega pomena. Taka razlaga ni sicer eo ipso povsem neverjetna . . . . Toda, če sem Te prav umel, tudi Ti ne zahtevaš božjega posredovanja tam, kjer ga ni treba, tam, kjer zadoščajo naravni vzroki, saj praviš, *omnia naturalia naturaliter explicanda!*"

„Gotovo! Le nadaljuj!“ je dahnil Božidar vmes, ves zatopljen v Vinkovo dokazovanje.

Vinko pa je vzradoščen nadaljeval: „Ali ni torej v vsakem oziru pametnejše in človeka dostojnejše naziranje, po katerem Bog ni gnetel in svaljkal ila za vsako živalsko vrsto posebej, kakor si preprosto ljudstvo predstavlja stvaritev, ampak da je Bog dal nastati eni stanici, iz katere se je potem tekom let razvila tolika raznolikost organičnih oblik.

Toda, nisem-li napravil prevelikega skoka v svojem izvajanju? Omenil sem na kratko, da tvorijo vretenčarji skupino živali, ki so izšle iz skupnih prednikov. To velja pa tudi za druge rodove živalstva, tudi v vsakem drugem rodu živalstva so si posamezni razredi, redi družine, plemena in vrste tako homologno ustrojene, da si jih brez težave mislimo nastale iz skupnih praočlik. Lahko umljiv zgled iz rodu členarjev! Kako različna sta si na videz rak in metulj! Toda če preiskujemo nju anatomični ustroj, zlasti če se pa oziramo na nju spočetni razvoj, opazimo bistveno enakost v glavnih potezah. Truplo jima sestoji iz obročkov, prvotno enakih, obročkov, katerih vsak nosi dvojico prvotno enakih končin. Ti obročki se s svojimi končinami v vsakem razredu drugače diferencirajo v glavo, oprsje in ozadek, da je težko spoznati njih enakost. Toda prvotna nastava je vsem členarjem skupna, kar je neovržen dokaz za njih skupno pokoljenje.

Toda tudi posebnosti, vsakemu rodu lastni znaki niso popolnoma ločeni drug od drugega, tudi rodovi so zvezani po prehodnih oblikah in tako med seboj tesno združeni v celoto, podobno velikemu drevesu. Praživali so korenika vsega živalstva. Po prehodnih oblikah, stoječih sredi med eno- in večstaničnimi živalimi, po t. zv. dicyemidih so zvezane praživali s črvarji in črvi, ki so deblo onega drevesa, iz katerega izhajajo drugi živalski rodovi kot

glavne veje. Da je ta sklep res opravičen, kažejo nam razne prehodne oblike, ki vežejo črve z drugimi rodovi.

Balanoglossus je sicer črv, toda njegov rilec kot gibalo, zlasti pa njegova ličinka, t. zv. tornaria je po svojem proходу in po votlini v rilecu z odprtino navzgor tako podobna trdokožcem (echinodermes), da so jo do nedavnih časov tje prištevali.

S členarji pa so črvi zvezani po mnogoštevilnem razredu črvov-obročkarjev (annelida), kamor spadajo n. pr. naše gliste in pijavke. Trupla teh črvov-obročkarjev so tako razdeljena po obročkih, kakor so pri členarjih. Pravi členarji imajo na vsakem obročku dve končini, ti črvi pa po štiri, kar se dá kaj lahko umeti. Ker se namreč gorenja, dorzalna dvojica končin ne rabi, zakrnila se je v nadaljnjem razvoju črvov-obročkarjev v členarje. Najbolj jasno pa nam kažejo zvezo členarjev s črvi zastopniki plemena peripatus. Te živali kažejo čudovito zmes znakov, ki jih opazujemo deloma na črvih, deloma na členarjih. Po svojih segmentalnih organih (to so izločila, ki se prično z dlakavim lijakom v prednjem obročku, prederó steno med obročkoma in se po mnogih zavojih izlivajo v drugem obročku ven) spadajo nedvoumno med črve, po svojih dihalih pa v rod členarjev. Imajo namreč traheje, z zrakom napolnjene cevčice, na vsakem obročku dve. V svojih končinah spaja peripatus znake členarjev in črvov. Noge še niso kakor pri členarjih členovito zvezane s truplom, tudi še nimajo same členov, vendar se samostojno gibljejo z lastnim mišičjem in imajo, kakor pri členarjih, na koncu kremplje. Glava obstoji iz treh obročkov, končine so primerno diferencirane v tipalnice, čeljusti in ustne brbončice — naprave, s katerimi se odlikujejo členarji. Živčevje pa kaže ustroj pravih črvov.

Črvi so zvezani tudi z vretenčarji. Ascidije iz rodu plaščarjev so dorasle popolnoma podobne črvom, zlasti če se jim odvzame plašč iz trde staničnine (celuloze). Njih ličinke pa so popolnoma podobne spočetkom vretenčarjev v zgodnjem stanju. Kakor pri vretenčarjih se napravi tudi tem ličinkam po vbočitvi iz ektoderma osrednje živčevje, ki ima spredaj možganom vretenčarjev podoben mehur z enim očesom. V repovi osi (Achse) imajo ličinke ascidij hrbtni kiti vretenčarjev enako napravo, ki ravno tako nastane kakor spočetkom vretenčarjev. Le neznatno višjo stopinjo ustroja zavzemajo brezčrepinjei (amphiosus), ki pa spadajo vsekako med vretenčarje.

Vprašam zopet, čemu te prehodne oblike med posameznimi živalskimi rodovi? Če je bil vsak rod, vsak razred, vsak red i. t. d. posebej ustvarjen, čemu te prehodne oblike, ki jih prav za prav ne vemo kam uvrstiti, čemu te mešanice tako različnih in tujih si znakov? Vse te težkoče pa kar izginejo, ako motrimo vse te pojave s treznim očesom, brez predsodkov. Ta dejstva kar silijo človeka, da se oprime descendenčne teorije in na njeni podlagi izvaja vse živalstvo enotno iz ene ali morda več praorganizmov, indiferentnih stanic, ki so bile približno enake našim praživalim.“

„Z veseljem sem opazil“, je povzel profesor Božidar besedo, ko je zdravnik končal, „s posebnim zadovoljstvom poudarjam, da si se potrudil, kolikor Ti mogoče, oprezno in objektivno zagovarjati descendenčno načelo

ali boljše polahni razvoj vsega živalstva (in rastlinstva) iz najnižjih, še zdaj živečim organizmom podobnih ali sličnih bitij. Na mojo žalost, poskus se Ti ni povsem dobro obnesel zato, ker si zajemal podatke in razloge iz kalnih, darvinističnih virov. Kako malo znanstveni in zanesljivi so ti viri, nam priča početje E. Haeckel-ja, ki se s polnim pravom imenuje izmed vseh učenjakov na profesorskih stolicah p r v o b o r i t e l j materijalizma in njegovega sinčka darvinizma.

Da bi pridobil svojim materijalističnim in darvinističnim dogmam vsaj videz znanstvenosti, proglašja Haeckel v svojih knjigah (*Generelle Morphologie, Natürliche Schöpfungsgeschichte, Anthropogenie*) gole izmišljotine za prirodoslovna dejstva, da, drznil se je celo ponarejene slike podajati občinstvu kot pristne, samo da bi pridobil kaj dokaza za descendenčno teorijo.¹⁾

¹⁾ W. His, *Unsere Körperform und das physiologische Problem ihrer Entstehung*. Leipzig 1875 str. 168—171: Es ist wohl erlaubt, Haeckel eine Strecke weit auf dem Boden thatsächlicher Darstellung zu folgen und einige seiner beweisendsten Abbildungen einer genaueren Prüfung zu unterziehen. Wir nehmen die erste Auflage der natürlichen Schöpfungsgeschichte zur Hand und finden S. 242 abgebildet in drei untereinander stehenden Abbildungen das Ei des Menschen, das Ei des Affen und dasjenige des Hundes, je 100mal vergrößert, auf S. 284 aber in drei nebeneinanderstehenden Figuren den Embryo des Hundes, denjenigen des Huhns und den der Schildkröte. Die Uebereinstimmung in jeder der beiden Figurenreihen ist eine vollkommene, und kaum kann man sich etwas Ueberzeugenderes denken als diese weitgehende Identität von Formen verschiedener Wesen... Noch merkwürdigere Uebereinstimmungen enthüllt indess eine weitergehende Prüfung der Figuren. Die absolute Identität besteht nicht allein für die Eier der einen und für die Embryonen der anderen Bilderreihe, sie besteht auch für Ort und Form der bezeichnenden Buchstaben, ja sie besteht für die Zahl und für die Länge der Strichelchen, mittelst deren jene den Figuren angefügt sind. Es hat uns mit anderen Worten Haeckel je drei Clichés desselben Holzstockes unter drei verschiedenen Titeln aufgetischt! Das Verfahren war etwas stark, und von Seiten eines durch Tragweite, Tiefe und Gewissenhaftigkeit der Forschung gleich hoch dastehenden Mannes, von Prof. Rütimyer, wurde es sofort gerügt als eine, den öffentlichen Credit des Forschers tief schädigende Versündigung gegen wissenschaftliche Wahrheit. Darnach durfte man zum Mindesten eine Zurücknahme und Entschuldigung des begangenen Fehlers erwarten. Statt dessen hat Haeckel in der Vorrede seiner späteren Auflagen schwere Schmähungen auf Prof. Rütimyer gehäuft, gleich unwahr, was ihren Inhalt, wie unedel, was ihre Form betrifft....

Reichliche embryologische Abbildungen enthält die Anthropogenie. Ein Theil sind die wiederabgedruckten Holzstöcke der Kölliker'schen Entwicklungsgeschichte. So weit es sich aber um Haeckel'sche Originalien handelt, stehe ich nicht an zu behaupten, dass die Zeichnungen theils höchst ungetreu, theils geradezu erfunden sind....

Ich selbst bin im Glauben aufgewachsen, dass unter allen Qualificationen eines Naturforschers Zuverlässigkeit und unbedingte Achtung vor der thatsächlichen Wahrheit die einzige ist, welche nicht entbehrt werden kann. Auch heute noch bin ich der Ansicht, dass mit Wegfall dieser einen Qualification alle übrigen, und sollten sie noch so glänzend sein, erbleichen. Mögen daher Andere in Herrn Haeckel den thätigen und rücksichtslosen Parteiführer verehren, nach meinem Urtheil hat er durch die Art seiner Kampfführung selbst auf das Recht verzichtet, im Kreise ernsthafter Forscher als Ebenbürtiger mitzuzählen.“

Haeckel, ki se z vsemi štirimi brani vsega, kar bi dišalo po dogmah, je v vel v svoji gorečnosti za darvinizem dogmatizem v prirodoslovje in s tem odvzel vso podlago svobodnemu raziskovanju. Takemu početju so se morali upreti vsi učenjaki (Rütimeyer, His, Hensen, Virchow, Bastian, Brandt i. dr.), celó navdušeni pristaši Darwinove teorije, kakor Semper.¹⁾

Neprizadetemu in nepristranskemu opazovalcu se nehoté vsiljuje misel, da darvinizem in descendenčna teorija sploh ne moreta biti resnična, ker resnice pač ni treba zagovarjati in dokazovati z neresnico in sleparijami!

Toda toliko le mimogredé! Midva pa skušajva očistiti Tvoj razvojeslovni in primerjalno-anatomični dokaz vse darvinistične privlake in poglejva, v koliko se dá razvojeslovje in primerjalna anatomija porabiti v prilog descendenčnega principa.

Najprej odločno oporekam Tvoji in vseh darvinistov trditvi, da se dajo vsi živalski rodovi izvajati iz skupnih pradedov, da so živalski rodovi kakor-sibodi zvezani med seboj po prehodnih oblikah.

Le začniva pri praživalih! O vsaki priliki se sliši, da izhajajo vsi drugi rodovi iz praživali, to pa zaradi tega, ker se prične vsak organizem s stanico, t. j. z onim stanjem, na katerem so baje zaostale praživali. Pražival in (oplojeno ali neoplojeno) jajce se strinjata le v tem, da sta vsak zase stanice; druge podobnosti, še manj enakosti, ni nobene. A vendar opravičuje že ta podobnost darviniste do sklepa, da izvajajo vse druge živali iz praživali. Kdor pa brez predsodkov primerja prvotno kal večstaničnih živali s kako praživaljo, ne najde razven enostaničnosti nobenega drugega skupnega znaka. Praživali so popolnoma prilagojene svojim skromnim razmeram, ena sama stanica opravlja vsa življenska opravila kakor čutenje, gibanje, hranitev, plojenje in izločanje na poseben način. Zlasti izločanje se vrši tako karakteristično, kakor nikoder drugod v organičnem svetu. Na določenem mestu staničnega telesa se napravi z izločino napolnjen mehureček (contractile Vacuole), ki ga pražival iztisne, da ne ostane ne sledu več po njem. Ko bi res drugi živalski rodovi izhajali iz praživali, morala bi se ta naprava vendar kje ponoviti, dasi mimogredé, vendar bi zaman iskali kaj naličnega (analognega), še manj istoličnega, enako ustrojenga (homolognega) v kalih drugih

¹⁾ Semper, der Haeckelismus in der Zoologie. Ein Vortrag. Hamburg 1876. — — Öffner Brief an Herrn Prof. Haeckel in Jena, Hamburg 1877.

„Wahrlich, mein Herr Haeckel, ich bewundere die Kunst, mit der Sie es verstehen, jedes Dogma zu perhorrescieren und doch Ihrem Publicum kaum mehr als unbewiesene — und oft unbeweisbare oder falsche — Dogmata einzutrichtern; mit der Sie es verstehen, thatsächlich den Darwinismus zur Religion zu machen, doch aber das Bedürfnis nach solcher Naturforscher-Religion zu belächeln; mit einem Wort, ich staune die Virtuosität an, die Sie besitzen in der Kunst, das Publikum zu gängeln am morschen Seil angeblich wissenschaftlicher Forschung.“

„Wir haben Gesetze, welche des Gelehrten Werke gegen Nachdruck schützen; wir sind, wie alle Bürger des Staates, gegen Raub und Mord und Wegelagererei so ziemlich sichergestellt. Wer aber, Herr College, schützt uns gegen derartige Angriffe, wie er uns von Ihnen geworden ist?“

živali. Če pomenijo praživali ono prvotno stanje vsega živalstva, zakaj se noče dandanes, dasi se je napravilo toliko preiskovanj na vse mogoče načine, niti ena, najbolj indiferentna pražival, kakar je monera, za najmanjši korak povzpeti višje? Izgovor, da so se praživali tekom časa popolnoma prilagodile svojim razmeram, je jalov. Če niso bile že takoj v pričetku prilagojene, so morale poginiti, če so pa bile že prilagojene, potem se niso mogle višje razvijati, kar jim pa tudi ni bilo treba, saj se pražival mnogo lažje ohrani v boju za obstoj nego višji organizmi.

Izvajati torej druge rodove iz rodu praživali, je neutemeljena dogma darvinističnih prirodoslovcev, opirajočih se na golo izkustvo . . . .

Da so pa praživali rod živalstva, popolnoma ločen in osamljen od drugih rodov, priča nam dejstvo, da ni nikakšnih prehodnih oblik, ki bi ga vezale z večstaničnimi živalimi. Darwinisti so seveda poskusili tudi to praznino izpolniti z izrodki svoje domišljije in jo zamašiti z nekaterimi, še ne natančno preiskanimi živalimi, kakor so dicyemidi in orthonectidi. Toda ker so te živali zajedavke, živeče v drugih živalih, spoznali so jih nekateri preiskovalci kot zakrnjene oblike črvov.¹⁾

Da pa ne morejo biti oblike, ki si jih naštel za prehodne, genealogičnega pomena, sledi že iz dejstva, da so t. zv. prehodne oblike sila redke, kar sem že drugod poudarjal. Po descendenčni teoriji bi moralo biti mnogo več prehodnih oblik med vrstami, plemeni, družinami, redi, razredi in rodovi nego je teh samih, kar se pa ne strinja ne z zdaj živečim, ne s fosilnim organičnim svetom.

Kar so mogli darvinisti prehodnih oblik iztakniti, vse se opirajo na enostransko, pretirano primerjanje le nekaterih znakov. Potemtakem bi lahko dognal neposredno genealogično zvezo med metuljem in netopirjem, med človekom in prasičem (noben drug sesavec ni v ustroju drobja tako podoben človeku kakor prasič), med človekom in medvedom. Ni se nam treba truditi, Darwinovi učenci sami izvajajo njegova temeljna načela ad absurdum.

Ne bom se torej pečal z onimi prehodnimi oblikami, kakor so balanoglossus, peripatus in drugimi, ki vežejo črve z drugimi rodovi, omejiti se hočem samo na vretenčarje in pokazati, kakšno mesto zavzemajo ti v živalskem sestavu z ozirom na druge rodove.

¹⁾ Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, str. 181: Da die Dicyemiden in der Niere der Cephalopoden, die Orthonectiden in Würmern und Echinodermen parasitisch leben, ist es möglich, dass ihre niedere Organisation durch Rückbildung zu erklären ist.

Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 168: Von grösster Bedeutung sind die Orthonectiden und Dicyemiden, parasitäre Thiere, die uns erst in jüngster Zeit bekannt geworden sind. Wenn man sie als Mesozoen zwischen die Protozoen und die übrigen Thierstämme stellt, trotzdem diese Thiere echte Parasiten sind, so that man dies, wie wir oben sahen, indem man einseitig nur auf die den Leib in einfachster Weise zusammensetzenden Keimblätter hinwies. Leuckart und andere haben sich auch dieser Deutung widersetzt und halten diese Gruppen für rückgebildete Plattwürmer. Die einfachste Deutung, die ihrem Bau und ihrer Entwicklung Rechnung trägt, ist die, die in ihnen auf dem Larvenstadium stehen gebliebene geschlechtsreife Larven sieht, die durch den Parasitismus noch weitere Rückbildungen erlitten haben.

Že dejstvo samo ob sebi, dejstvo namreč, da izvajajo različni učenjaki vretenčarje iz različnih rodov, največkrat ravno iz onega rodu, v katerem je dotični preiskovalec strokovnjak, že to dejstvo nas dela nekoliko nezaupne vsakemu izvajanju vretenčarjev iz nižjih živali sploh, posebej pa tudi poudarjanju, da so črvi predniki vretenčarjev. Nekaj prirodoslovcev izvaja vretenčarje iz košarjev, nekaj iz žuželk, nekaj iz pajkov, nekaj iz mehkužcev, nekaj iz trdokožcev, a velika večina iz črvov, zato se pomudiva samo pri teh in preiščiva njih trditve.

Vretenčarji so po svoji hrbtenici in po legi glavnih organov popolnoma osamljeni v živalstvu in ločeni od drugih rodov. Predhodna oblika hrbtenice je hrbtna kita, a tudi ta se razteza od glave do konca; dorzalno, nad njo leži hrbtenjača z možgani, ki jih hrbtenica s črepinjo zakriva; pod njo, ventralno leži pa prohod z vsemi priveski, srce in spolovila. Ta razvrstitev je za vse vretenčarje značilna; kdor jo hoče izvajati iz naprav in razvrstitev katerihkoli drugih organizmov, se zapleta v čedalje večje težkoče.

Največ privržencev si je pridobila Semper-jeva podmena, da izhajajo vretenčarji iz črvov-obročkarjev. Semper je odkril v spočetkih morskega volka taka izločila, ki so prav podobna izločilom obročkarjev. To so namreč praobisti (Urniere), prehodna oblika pravih obisti, ki naj bodo homologni organi segmentalnemu organu obročkarjev. Toda, ako tudi ne upoštevamo večkrat opazovanega pojava, da namreč nastajajo čisto enaki organi povsem samostojno, brez genealogične zveze, na različnih poedinih živalih, kakor n. pr. oko vretenčarjev in oko glavonožcev (cephalopoda) iz rodu mehkužcev, kamor spada sipa (*sepia officinalis*, Tintenfisch) in brodnik (*nautilus Pompius*), ne gledé torej na ta dejstva, zavriniti treba izvajanje Semper-jevo vendar kot neutemeljeno. Vretenčarji imajo osrednje živčevje dorzalno, zato se tudi zove hrbtenjača, črvi pa vsi ventralno, zato se zove njih osrednje živčevje trebušnjača (*Bauchmark*). Seveda ta neprilika ne dela Semper-ju posebne težave, ker učenjak si misli, da je začelo nekaj črvov laziti po hrbtu, in tako je nastala ventralna stran dorzalna, iz trebušnjače hrbtenjača. Toda Baer poudarja veliko razliko med trebušno in hrbtno stranjo, ki se razločno kaže pri vretenčarjih, členarjih in obročkarjih tako, da ni mogoče teh dveh strani kar tako zamenjati. A ne samo to, Semper-jevo samovoljno izvajanje zadeva še ob druge nepremagljive težkoče in sitne neprilike. Trebušnjača črvov se prične z dvema živčnima vozlova v glavi nad prohom (obere *Schlund-* oder *Hirnganglien*), ki se potem nadaljujeta v dveh nitkah z vložnimi vozli preskočivši na ventralno stran pod prohom. Ako se torej žival prekuene na hrbet, kar je že samo ob sebi neverjetno, pride res trebušnjača na vrh, pod njo prohod, a živčna vozla, ki predstavljata možgane, prideta na ta način v glavi pod prohod.¹⁾ Vretenčarji bi torej morali imeti, ako izhajajo iz obročkarjev, možgane pod ustimi. To pa, kar sem povedal za obročkarje, velja za črve sploh.

¹⁾ Hamann, *Entwicklungslehre und Darwinismus*, str. 43—46.

Ne pojnim, kako morejo resni učenjaki darvinistični dogmi na ljubo še vedno upoštevati take sanjarije!

Praviš, da so ascidije iz rodu plaščarjev nekake prehodne oblike do vretenčarjev. Črvom niso prav nič podobne, poprej so jih prirodoslovci prištevali kot poseben razred rodu mehkužcev, zdaj pa, ko je descendenčna teorija v polnem cvetju, hočejo jih nekaterniki združiti z vretenčarji pod imenom chordonii, kitarji. Toda učenjaki, dasi često sami darvinisti, se upirajo takemu početju.¹⁾ Oglejmo si torej ascidije in njih svojstva z ozirom na vretenčarje!

Izmed vseh plaščarjev so samo ascidije, in še te samo kot ličinke, v nekoliko podobne vretenčarjem. Po biogenetičnem osnovnem zakonu bi moral sklepati, da izhajajo ascidije od vretenčarjev, ne pa narobe, ker ličinke ascidij posnemajo naprave, ki so pri vretenčarjih trajne. No, darvinisti se ne menijo dosti, če postavijo kak svoj zakon na glavo, da jim le služi kot neovržen dokaz za njih zračno dogmatično zgradbo!

Trdiš, da je repna kita ascidij homologon hrbtne kite nižjih vretenčarjev. Kaj še! Repna kita ascidij sploh ne sega v njih valjasto truplo, ampak služi samo dolgemu repu v oporo. Ta rep izgine skoraj pri vseh plaščarjih, navadno že koncem razvojnega življenja, rep je torej postranskega pomena. In vendar naj bo opora tako minljivega organa homologon hrbtne kiti in hrbtenici vretenčarjev, ki se bistveno razteza po vsi dolgosti života!? Tudi preprosto živčevje, obstoječe iz v tri dele preščipnjenega vozla, zvezanega po živčnem izrastku z repnim vozlom, se ne more in ne sme nikakor primerjati ali celo za homologni organ smatrati z živčevjem vretenčarjev. V drugih organih pa so ascidije popolnoma drugače ustrojene nego vretenčarji. Sploh pa je K. E. Baer dokazal, da je ona stran, kjer leži živčevje, ventralna, torej se ne more niti z daleka primerjati z dorzalnimi živčevjem vretenčarjev.²⁾

Vrli amphioxus, žedeč na morskem dnu, zakopan v pesek in blato, bržčas niti ne sluti, kako so ga darvinisti proslavili v zadnjem času. Poprej so ga objestni in nehvaležni prirodoslovci poniževali med črve, zdaj pa so ga hvaležni potomci njegovi, darvinisti povzdignili in spoznali v njem nezmotljivo svojega pra-pra-pradeda in iz hvaležnosti ustvarili zanj poseben razred v rodu vretenčarjev. No, vsi učenjaki niso tako radodarni s hvaležnostjo, Claus ga je meni nič tebi nič vrstil kar med ribe, drugi vidijo v njem nerazvito ribo, zaostalo v ličinkinem stanju, vsi pa ga brez izjeme prištevajo v tako enotno ustrojen rod vretenčarjev.

¹⁾ Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, str. 274: Die ontogenetische Uebereinstimmung dagegen hat dazu geführt, Wirbelthiere und Tunicaten als Chordonier zu vereinigen. Wenn man nun auch zugeben muss, dass viele Merkmale eine Verwandtschaft mit den Wirbelthieren beweisen, so sind doch die vorhandenen Unterschiede so ausserordentliche, dass kein besonnener Systematiker sich so leicht dazu entschliessen wird, die Tunicaten unter die Wirbelthiere aufzunehmen, weil ein solcher Schritt die Charakteristik des so einheitlichen Wirbelthierstammes unmöglich machen würde.

²⁾ Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 42.

Menim, da sem Ti dovolj jasno pokazal, kako samostojen je rod vretenčarjev, ter da se ne dá izvajati od nobenega drugega. Ravno isto bi Ti lahko dokazal tudi za druge živalske rodove. Toda bodi dovolj, da sva konstatirala popolnoma ločeno in osamljeno mesto, ki je zavzemajo v živalskem sestavu vretenčarji, zakaj ti nas najbolj zanimljejo.

Tudi v rodu vretenčarjev ni vse tako, kakor si mislijo darvinistični descendenčni teoretiki. Dejstvo, da ima krt sedem vratnih vretencev kakor žirafa, je po Vaših nazorih jasna priča za skupni izvor krta in žirafe, sesavecev sploh, katerih predniki so imeli sedem vratnih vretencev. Dobro! Kako pa to, da ima lenivec (*bradypus tridactylus*, *Faulthier*), ki skoraj nič ne rabi svojega kratkega vratu, devet vretencev v njem, žirafa pa v svojem neprimerno daljšem in gibčnem samo sedem?¹⁾ Ne dokazuje li samo to dejstvo po Vaših nazorih proti descendenčni teoriji? Sesavci, ki baje izhajajo iz skupnih prednikov, imajo vsi rdeča krvna telesa (*Erythrocyten*) o k r o g l a, kamela, lama in nekaj sorodnih vrst pa ima eritrocite podolgovate²⁾, kar pač nikakor ne kaže na skupni izvor sesavecev. Kopitarje in parkljarje tudi izvajate iz skupnih prednikov, ker Vas sili k temu razvoj stopal; toda ne vem, kako naj spravite v soglasje s svojimi trditvami dejstvo, da imajo pri vsi enakosti ogradja vendar konji 17—19 hrbtnih vretencev, govedo pa samo 13?³⁾

Potemtakem tudi primerjalna anatomija ne more biti neovržen dokaz za descendenco v Vašem zmislu, in tudi najbolj zagrizeni pristaš stalnostne teorije lahko ostane pri svojem naziranju, ne da bi se mu bilo bati sramotnega očitavanja, češ da ne stoji na višini prirodoslovnega znanja in se drži podmen, ki stojé v navskrižju z novejšimi rezultati!⁴⁾

Kaj pa z razvojeslovjem? Podpira morda ta prirodoslovna stroka polahno descendenco?

Kot glavni dokaz prav za prav si navel Baer-a, najodličnejšega embriologa. Ako bi bil Baer vedel, da bodo darvinisti tako napačno tolmačili ta njegov edini citat, ki navidezno služi descendenčni teoriji, ako bi bil Baer kaj takega slutil, gotovo ne bi bil zapisal teh stavkov, ki si jih poprej navel, saj Baer je bil ves čas odločen nasprotnik descendenčnih teoretikov Darwinove smeri! Seveda, darvinistom je bilo zelo neljubo, da med drugimi kapa-

¹⁾ Hertwig, *Lehrbuch der Zoologie*, str. 568.

²⁾ Landois, *Lehrbuch der Physiologie des Menschen*, str. 26.

³⁾ Dular, *Umna živinoreja II.*, str. 15.

⁴⁾ Kölliker, „Ueber die Darwinsche Schöpfungstheorie“ v „*Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie*“, Bd. 14. 1864. „Zum Verständnisse der gesetzmässigen, harmonisch vom Einfacheren zum Vollkommeneren fortschreitenden Formenreihe aller Organismen bedarf man nicht der Entwicklungstheorie von Darwin. Das Dasein allgemeiner Naturgesetze erklärt diese Harmonie, auch wenn man der Annahme folgt, dass alle Wesen selbstständig und unabhängig von einander entstanden sind. Darwin vergisst, dass die anorganische Natur, bei der von keinem Zusammenhange der Formen durch Zeugung die Rede sein kann, denselben gesetzmässigen Plan, dieselbe Harmonie zeigt, wie die organischen Bildungen, und dass es, um nur eines hervorzuheben, ebenso gut ein natürliches System der Mineralien, als ein solches der Pflanzen und Thiere giebt.“

citetami, kakor so His¹⁾, Moebius, Snell²⁾, v. Kölliker³⁾, Askenasy⁴⁾, Naegeli, Quatrefages⁵⁾, Virchow⁶⁾, Du-Bois-Reymond, Bunge⁷⁾, Mečnikov, Wiegand⁸⁾, v. Hartmann⁹⁾, tudi odlični strokovnjak Baer¹⁰⁾ zavzema njim nasprotno stališče. Njegovih temeljnih ugovorov proti darvinizmu niso niti poskusili znanstveno ovreči, pač pa so se drznili zavriniti jih z malo znanstveno in naravnost smešno trditvijo, češ Baer v svoji starosti ni več vedel, kaj govori. A modro so zamolčali, da Baer tudi v svoji mladosti ni drugače mislil.¹¹⁾

Kako je umeti Tvoj citat iz Baera, pojasnijo nama besede W. His-a, najboljšega poznavatelja človeških in živalskih spočetkov.

„Eine Identität in der äusseren Form thierischer Embryonen, wie sie so vielfach behauptet worden ist, existiert nicht. Schon auf frühen Entwicklungsstufen besitzen die Embryonen ihre Klassen — und ihre Ordnungscharaktere, ja wie wir kaum zweifeln dürfen, auch ihre Art — und ihre Geschlechts-, selbst ihre individuellen Charaktere. Es handelt sich eben nur darum, diesen Charakteren nachzugehen, sie unserem Auge, oder überhaupt unserer Erkenntnis geläufig zu machen. Wir stehen heute mit der Differenzialdiagnose der Embryonen ungefähr auf dem Standpunkte eines einjährigen Kindes, das alle vierbeinigen Thiere mit einem Collectivlaute bezeichnet, und, wenn wir erst den Fleiss und die Schärfe, welche seit Linné auf den Ausbau des zoologischen Systems verwendet worden ist, auf Charakterisierung von Embryonen werden verwendet haben, werden wir sicherlich an Fächern und Fächlein eine genügende Zahl gefunden haben, um die zur Beobachtung kommenden Formen darin einzuordnen.“

L. 1876. je pokazal Th. Bischoff v monakovski akademiji celo vrsto skrbno in natančno napravljenih slik raznih jajčec in spočetkov od različnih sesavcev, kakor so človek, goved, pes, prasič, kunček, podgana, mačka,

¹⁾ His, *Unsere Körperform und das physiologische Problem ihrer Entstehung*. Leipzig 1875.

²⁾ Snell, *Vorlesungen über die Abstammung des Menschen*. Herausgegeben von R. Seydel. Leipzig 1887.

³⁾ v. Kölliker, „Ueber die Darwinsche Schöpfungstheorie“ v „*Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie*“ Bd. 14. 1864.

⁴⁾ Askenasy, *Beiträge zur Kritik der Darwinschen Lehre*. Leipzig 1872.

⁵⁾ Quatrefages, *Das Menschengeschlecht*. Leipzig 1873.

⁶⁾ Virchow, *Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat*. Berlin 1877.

⁷⁾ Bunge, *Lehrbuch der physiologischen Chemie*. II. Aufl. Leipzig 1889.

⁸⁾ Wiegand, *Der Darwinismus und die Naturforschung Newtons und Cuviers*. Braunschweig 1874.

⁹⁾ E. v. Hartmann, *Wahrheit und Irrtum im Darwinismus*. Berlin 1875.

¹⁰⁾ Karl Ernst von Baer. *Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften*. II. Theil. St. Petersburg 1876.

¹¹⁾ Hamann, *Entwicklungslehre und Darwinismus*, str. 177: Habe ich doch noch vom Katheder herab hören müssen, dass des grossen Embryologen (t. j. Baera) Standpunkt zum Darwinismus sich aus Altersschwachheit erkläre, habe doch selbst ein Newton im Alter die Bibel gelesen. Dass die Ansichten Baers aber in seinem Mannesalter nicht andere waren, und dass Newton, sobald er den Namen Gottes aussprach, seine Kopfbedeckung abnahm, davon wurde uns nichts gesagt.

miš in krt. Iz teh slik, pa tudi iz His-ovih v omenjeni knjigi, ali pa tudi iz drugih (n. pr. M. Duval. Atlas d'embryologie, Paris 1888 ali Ranke, Der Mensch. II. Aufl. Leipzig und Wien 1894.) se lahko vsakdo prepriča, tudi ako sam nima prilike mikroskopično opazovati razvoja od prvih početkov, da si niso spočetki v nobenem stanju enaki, celó jajca in spermatozoa različnih živalskih vrst so različna. Ako bi bila enaka jajca in spočetki, kakor trdi in riše Haeckel in za njim drugi mehanisti, moralo bi se včasih pripetiti, da bi spočetek v človeški maternici zaostal in zorel v ribjem stanju ali stanju dvoživke ali plaziveca, vrečarja ali opice; in ako žena splavi plod, bi morala splaviti, če je descendenčna teorija resnična, ne človeškega zametka, ampak kako nižjo razvito žival. Seveda se ne zgodi to nikdar, spočetek vsake vrste je že od prvih začetkov zanjo značilen in samo nji lasten. Kakor sem že drugje omenil, so celo spermatozoa vsake vrste tako karakteristična, da se jih lahko rabi kot vrstno ločilo ali kriterij.

Haeckel-jev biogenetični osnovni zakon je izmišljotina, nedokazana in nedokazna dogma, katera naj dokaže descendenco! Ta dogma sloni na drugi enake vrste, ki se zove Haeckel-jeva gastreja-teorija, po kateri se v razvoju vseh večstaničnih živali napravi po vbočitvi (invaginacija) gastrula. Toda Mečnikov¹⁾ in Hamann sta dokazala delaminacijo, postanek dvoplastne klice po tangencialni delitvi stanic, iz česar sledi nujno, da si spočetki vseh rodov niso enaki v teh razvojnih stadijih, da se različni živalski rodovi nikakor ne strinjajo niti v prvih razvojnih stopinjah.

Ne vem, kako si sploh kdo drzne trditi, da se nahajajo kdaj spočetki v nekem črvom podobnem stanju. Nastavek živčevja in drugih organov je tako različen od črvov v katerem koli stanju kakor je ustroj razvitega vretenčarja od črva. V tistem stanju, ko naj bo človeški spočetek v stanju brezčrepinjecov, ima že tako specifično diferencirane vse važnejše organe, da se že lahko spozna kot spočetek sesavca.

Ravno tako napačna je trditev, da posnemajo spočetki višjih vretenčarjev naprave, ki ostanejo pri nižjih trajne. Tako n. pr. se baje nahaja človeški spočetek okoli 20. dneva v ribjem stanju, ker se vidijo na vratu škrgnim obliko podobne tvorbe. Prvič je treba pomniti, da ni v človeškem spočetku nič, kar dela ribo res ribo, tudi v zunanji obliki ni nikakršne podobnosti. Drugič pa treba poudarjati po opazovanju spoznano dejstvo, da ne pomeni spočetni razvoj nikakega povzpenjanja od nižjih oblik do višjih ali celo od nižjih živali do višjih, ampak spočetni razvoj se vrši iz splošnih, skupnih nastav v posebne, specialne oblike. Z drugimi besedami: Spočetne nastave vseh vretenčarjev so enake, vsi vretenčarji si enako nastavljajo homologne organe, ki so za rod vretenčarjev značilne. Tako torej vidimo v gotovem razvojnem stadiju vseh vretenčarjev t. zv. škrgne oblike, ki se pri ribah razvijejo v škrgne odprtine z vsemi napravami, potrebnimi ti vrsti dihal; pri sesavcih pa v čeljusti, v jezičnico, slušalne koščice itd. Napačno je torej izvajati višje vretenčarje iz nižjih, v

¹⁾ Metschnikoff, Embryologische Studien an Medusen. Wien 1886, str. 187.

tem slučaju iz rib, z istim pravom bi se smelo ribe izvajati iz višjih vretenčarjev ali celo iz človeka, kar je poskusil K. Snell, profesor v Jeni.¹⁾

Spočetki višjih vretenčarjev ne posnemajo naprav, ki so pri nižjih trajne, ampak iz istih indiferentnih nastav se razvijajo organi višjih in nižjih vretenčarjev, razvoj se vrši iz splošnosti v posebnosti za vsak razred, red, za vsako družino, pleme in vrsto značilne tvorbe. Čim starši je spöčetek, tem jasnejše se kažejo njegovi razredni, redni, družinski, plemenski in vrstni, da celo individualni znaki; spöčetek se ne razvija iz specialnih oblik v specialne, ampak iz splošnih, indiferentnih v posebne.

Da je Haeckel-jev biogenetični osnovni zakon, glavna opora darvinistične descendenčne teorije, izvit iz trte, je razvidno še iz drugih dejstev. Po tem zakonu sodeč ponavlja človeški spöčetek v četrtem razvojnem tednu stanje plazivcev. A v tem času in še kasneje so si možke in ženske spolovilne nastave še popolnoma enake, torej — mora sklepati vsak descendenčni teoretik Vaše vrste — so bili naši predniki v stanju plazivcev obojespolni (hermafroditi) ali pa brezspolni — sklep, ki je vsekako absurden, naj si ga ogledujemo od katerekoli strani. Praviš, da je lanugo, s katerim je človeški zametek porasten v šestem mesecu, neovržna priča, da so bili nekdanji naši predniki kakor drugi sesavci z dlako porasteni po vsem životu. Ne gledé na to, da se lanugo izdatno loči po svoji histologični sestavi od dlake, nima še spöčetek razvitih zob, ampak samo nastave, globoko v zobini (Zahnfleisch). Torej, naši kosmati predniki niso imeli zob! S čim so se ti slavni pradedje brez zob hranili, naj blagovolé dognati darvinisti!

Na podlagi biogenetičnega osnovnega zakona sestavljenim rodovnikom ne pripisuje celo materijalist K. Vogt, kateremu pač ne more nihče očitati pristranosti, nič večje vrednosti in verjetnosti nego rodovnikom srednjeveških vitezov, ki so izvajali svoje pokoljenje od trojanskih junakov!

Izvolil si meni nič tebi nič tudi človeka vvrstiti med živali, s kolikim pravom, nisi še povedal. No, za zdaj še je stvar brez pomena, a o človeku, je-li s a m o žival ali b i s t v e n o k a j v e č od živali, pogovoriva se drugič, za danes samo nekaj kratkih opazk.

Že a priori bi bilo čudno, ko bi človek, ki je brezdvomno vsaj najpopolnejša žival, kar mrgolel najrazličnejših krnjavih udov, kakor menite in učite Vi. Po Vašem mnenju se ohrani samo tisto, kar je organizmu koristno, izgubi pa se vse, kar je za organizem brez pomena. Zakaj ni izginil črviček (processus vermiformis, Wurmfortsatz), izrastek na slepem črevesu (coecum, Blinddarm), ki je po Vašem mnenju krnjav izrastek, ki je pa človeku, k o l i k o r g a d o z d a j p o z n a m o, bolj v škodo nego v korist. Koliko otrok pomrje ob črešnjah le radi tega, ker jim peška zamaši črviček! — Le tako omenjam, da češerika ne predstavlja zakrnjenega tretjega očesa, ki je še ostalo pri plazivcih. Temenski organ plazivcev ne more biti oko, kakor je dognal Leydig, ker v tem organu ni živca, bistvene sestavine vsakega čutila, pač pa smatrajo nekateri prirodoslovci ta organ za ogrevalo

¹⁾ Vorlesungen über die Abstammung des Menschen. Aus dem handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von R. Seydel. Leipzig 1887.

(Wärmeorgan). Kakšen pomen pa ima češerika v človeku — ne vemo, a reči ne smemo, da je krnjav organ brez koristi, saj sva videla, kakšno ulogo igrajo kačje krnjave noge pri parjenju, kako nujno potrebni so za razvoj čeljusti spočetni zobje - sekavci v čeljustih dvoparkljarjev, dasi se kasneje poizgubé. Kako smotreno je urejen vsak organizem, kako potreben je vsak del za celoto, kako umno je sestavljen vsak organizem po principu najmanjše uporabe materijala, spričujejo celo odlični darvinisti, n. pr. A. Weismann: „Da ist nichts Gleichgiltiges, nichts, was auch anders sein könnte. Jedes Organ, ja jede Zelle und jeder Zelltheil ist gewissermassen abgestimmt auf die Rolle, welche er der Aussenwelt gegenüber zu übernehmen hat¹⁾.“

Trdil si, da so ljudje - dlakavci atavistične priče naših živalskih kosmatih prednikov. Toda dokazano je, da je taka dlakavost (hypertrichosis) spaček (Monstrosität) patologičnega izvora, ne pa genealogenega. Ako se pojavi na kakem človeku ostanek repa, združena je ta tvoritev z drugimi, n. pr. črepinja je napačno razvita, prohod je zaprt itd. Ali morda niso imeli naši repati predniki odprtega prohoda?

Ker bova kasneje morda natančnejše obravnavala take „atavistične živalske podobnosti“ na človeku, zato Te za zdaj opozorim na Rankejevo knjigo: „Der Mensch“, v kateri se lahko poučiš, da so vse take abnormalnosti patologične.

Kako si organizmi odstranjajo organe, ki so postali nepotrebni, je pokazal Mečnikov.²⁾ Poleg rdečih krvnih telesec kroži v krvi tudi mnogo (v primeri z rdečimi 1:400) belih ali levkocitov, ki opravljajo najrazličnejša opravila. Ko se začne žabji paglavec izpreminjati v žabo, gine mu rep. To opravilo prevzamejo levkociti in začno z vso energijo žreti rep, vsled tega se zovejo tudi požeruhi (phagocyti). Mečnikov je opazoval v njih cele kosce mesa in živcev. Pri človeku in sploh pri vseh vretenčarjih se javljajo levkociti v tem oziru. Ko je treba zobe-mlečnike omajati, spravijo se levkociti nad korenino in jo snedó skoraj vso, da mlečnik lažje izpade. Kdo ne vidi v tem delovanju čudovite smotrenosti? Zgrozil bi se človek, videč, da kroži po njegovi krvi toliko milijonov samostojnih bitij, popolnoma neodvisnih od njegove volje, ki počno kar hočejo! Odkod vedó ti fagociti, da jim je treba pospraviti ravno paglavčev rep ali snesti trdno zobno korenino, zakaj se ne lotijo kakega drugega, tečnejšega in slastnejšega dela? Ali se ne dá samo iz delovanja teh levkocitov kar otipati življenski princip, princip, vzvišen nad vse fizikalne in kemikalne sile?

Naj končam! Menim, da sem Ti ob kratkem dovolj jasno pokazal, da tudi razvoj slove ne podpira descendence, kakor si jo Vi mislite in želite.“

Profesor Božidar je končal, zdravnik pa je nevoljno majal z glavo, mrmral in potem zbadljivo pristavil: „Zdaj že pričujem umevati stavek, ki

¹⁾ August Weismann. Aufsätze über Vererbung und verwandte biologische Fragen. Jena 1897. str. 315.

²⁾ Landois, Lehrbuch der Physiologie des Menschen, str. 34 in 290.

sem ga že večkrat slišal, da namreč obstoji vse znanstveno delovanje t. zv. katoliških učenjakov v tem, da skušajo podirati to, kar drugi zgradijo in da se rajši naslanjajo na negativne nego na pozitivne rezultate znanstvenega raziskovanja!“

Božidar pa se je glasno zasmel in rekel: „Ni napačna ta publicca, Vinko! Toda je-li to znanstvena zavrnitev mojega dokazovanja? — Da se potolažiš, zaupam Ti svojo nakano. Opazil si, da sem zgradbo Tvojega darvinističnega naziranja rušič skrbno odbiral dobro in porabno gradivo, katero hočem drugič porabiti. Priznaš mi tudi, da sem tudi jaz v najinih pogovorih prispel z marsikatero drobtinico pozitivnega značaja. Upam, da sem tako zbral vse gradivo, ki se mi zdi potrebno, da si napraviva končno sodbo o darvinizmu posebej in o descendenčni teoriji v obče, da se morda celo odločiva za kako descendenca na varni podlagi resničnih ne namišljenih dejstev.“

„Pač zelo sem radoveden, kakšna bo Tvoja descendenčna teorija!“ je odvrnil zdravnik porogljivo.

(Nadaljevanje prihodnjič).

Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu.

Tertulijan je zapisal v svoji apologiji klasični stavek: *Anima naturaliter christiana* — Človeška duša je po svoji naturi krščanska. Ta stavek izraža v najkrajši obliki najboljšo obrambo krščanske vere. Človeška natura teži v svojem umstvenem delu po resnici, v svojem hotenjskem pa po dobrem. Krščanstvo ji podaja obojno, resnico in dobro, v popolni meri. Krščanska resnica in krščansko dobro ustrezata v vseh ozirih človeškemu teženju in se torej dopičuje prilegata človeški naturi. To skladnost krščanstva in človeške duše izraža Tertulijan v svojem navedenem stavku.

Vsled tega pa mora biti tudi resničen stavek: *S* čimer se ne sklada človeška natura, je zmotno in se samo po sebi razdere; zmoti se potemtakem ustavlja natura sama. Vsaka zmota je namreč v svojih zadnjih koreninah v protislovju s temeljnimi resnicami, ki so položene v človeško naturo. Res je, da se potrebuje često mnogo časa, preden se to protislovje jasno razkrije, toda to pač ne more izpremeniti naše temeljne trditve, da se natura sama po sebi ustavlja zmoti.

Različna pota imata v tem oziru individualna in socialna natura. Posamnik zase redno mnogo preje in lažje pride do resnice, nego družba, ki si je enkrat ustalila napačna načela v svojih zakonih. O tem nas uči vsakdanja izkušnja. Po pravici lahko pravimo, da so posamniki v našem času boljši, nego družba, da so posamnikov načela splošno bolj prava, nego družabna, da je zasebna nrvnost na višji stopinji, nego javna.

Razlogov za ta pojav imamo brž dovolj na izbiro, če pomislimo, da v družabnem naravnem razvoju vplivajo mnogo silnejši činitelji, nego v zaseb-

nem, da je zlasti družabna sebičnost neprimerno večja, nego sebičnost pri posamnem človeku. Posamnik, bodi si še tako le na svojo korist nagnjen, se vendar ne more otresti ozira na druge ljudi. To, kar imenujemo s splošnim izrazom srce, se ne dá popolnoma ubiti in zato ne moremo najti človeka, ki bi ne imel vsaj nekaj mehкости, nekaj sočutja za tujo bol. Čustvo skupnega bratovstva je premočno položeno v človeško naturo, da bi se dalo s korenino izrjavati. V družbi je to drugače. Oglejmo si veliko posvetno družbo — državo, kakor se je razvila v sedanjem času. Sama sebi se šteje namen; sebičnost ji je poglavitni znak. Zmislil za splošno človeštvo ji je zelo zatemnel. Država, oziroma večina, ki v nji odločuje, je po sedaj veljavnih nazorih izvor vsemu pravu. In pri tem odločevanju ni navezana na noben zakon, na nobeno načelo, razen na načelo lastne koristi. Grši, nego se tu javlja, sebičnost pač ni mogoča. S tega stališča moramo popolnoma odobravati, če se manjšina v boju z večino v državi lotuje vseh sredstev, ki so ji količkaj dostopna: tudi ropotanja in zbijanja in pretepanja. Zlepa ne moremo najti boljšega dokaza za to, da je novodobna država zavrgla vsak večno veljaven nramni pravec, nego če opozorimo na obstrukcijo, ki je divjala v avstrijski zbornici. Če pravimo, da je divjala, ne mislimo nikakor, da bi bila že pokopana. Ne gledé na politične razmere, ki so kot navlašč zato, da se iznova še hujše skoti iz njih, je že samo dejstvo bivše zbornične obstrukcije porok, da ni uničena. Obstrukcija ne umrje več. Logične posledice, ki izvirajo iz kakega napačnega javnega načela, živé stalno, čim so se porodile in sicer dotle, dokler ne vzrastejo v toliko, da prekopicnejo ves sestav. Temu zadnjemu pojavu pravimo revolucija. V to teži novodobna država z vso silo in po načelih, katera si je sama stavila za svoj temelj, vzgaja ljudstvo uprav v svojo pogibel. Seme lastnega razpada seje sama v svoje truplo.

Načelo neodvisnosti, absolutnosti in ž njo združene brezmejne sebičnosti, pokopava države. Edini Bog more ljubiti samega sebe nad vse, ker je neskončne popolnosti. Vsaka stvar pa, ki ljubi sama sebe nad vse, oziroma ki ne pozna Boga in njegovih zakonov nad seboj, mora nujno postati brezsrčna, samosilna in mora končno uničiti samo sebe.

Dasi je pa sebičnost bistveni znak novodobne države, je vendar tudi v tem oziru natura močnejši, nego zmotno načelo in v nezavestni nedoslednosti se sem pa tja tudi v državnem življenju pokaže ideja celokupnosti človeškega rodu. Do dobra se ne more izgubiti. Mednarodni sklepi v splošni blagor, posredovanja velikih držav, da se zabranijo večje vojske, posveti v skupne namene so često na dnevnem redu. Res je sicer, da pri tem posamne države vodi skoraj brez izjeme le skrb za lastne koristi in da se zavest narurke skupnosti, ali kot pravimo z drugo besedo: bratovstva vsega človeškega rodú ubogo malo kaže pri imenovanih pojavih, toda še tu vidimo, da je vendar v naturo položena resnica močnejša, nego zmotna načela.

Iz prava se je popolnoma izgubila krščanska ideja, da je najvišji posvetni organizem celo človeštvo in da morajo vsi drugi manjši organizmi — države, dežele, družine — služiti namenom velikega skupnega organizma. Dejanjski pa se vendar v državnem življenju često utrinjajo iskre,

ki pričajo, da se ta ideja ne dá pokopati. S tem, da so se države v svojem sedanjem razvoju ali kot jim pravimo: moderne, novodobne države — postavile na samosvoje, od Boga neodvisno stališče, bi se bila morala izgubiti vsaka sled, ki bi kazala kako vzajemno skrb za skupne koristi celega človeštva. Morala, ponavljamo, a v življenju vidimo, da se ta sled ni izgubila, ker se ni mogla. Brani jo človeška natura.

Krščanstvo hvalijo često tudi nasprotniki, da se je ob svojem času izkazalo kot najvišja kulturna sila in da je takrat zelo blagodejno vplivalo na družabne razmere. Seveda pravijo, da sedaj niso več časi za to. A če razglabljamo vzroke, kateri so krščanstvu dajali kulturno in družabno moč, vidimo takoj, da se to omejevanje krščanskega vpliva na neki minoli čas, sesede samo po sebi v prazen nič. Krščanstvo je namreč ravno s tem razvijalo svoje blagodejne učinke v kulturnem in družabnem oziru, ker je oživilo svoje, ali prav za prav v naturi utemeljene ideje o celokupnosti človeškega rodú v konkretnih oblikah. Najzvzvišenejša taka konkretna oblika je — papeštvo. Papež je sicer pravno poglavar samo tistim, ki so po sv. krstu vstopili v cerkveni organizem, toda po svojem namenu je oče vesoljnemu človeštvu, za vse postavljen, vsem poslan. Njegovo sveto zvanje mu nalaga nepreklicno dolžnost razširjati božje kraljestvo po zemlji in z vsemi močmi delovati na to, da se pospeši najvišji družabni vzor, da namreč postane „en hlev in en pastir“ na zemlji. Lahko bi nam bilo dokazovati, kako je papeštvo izvrševalo to svojo sveto dolžnost in kako je še dandanes izvršuje. Toda to ni namen našemu sestavku. Samo to poudarjamo, da živi v papeštvu popolna konkretna oblika vzvišene ideje celokupnosti celega človeškega rodú.

Drugo konkretno obliko te ideje je rodilo krščanstvo v obnovljenem rimskem cesarstvu. Ko je mazilil in kronal Leon III. Karola Velikega za rimskega cesarja, je v najlepšem pomenu besede vršil svojo nalogo kot oče vsega človeštva. Rimski cesar ni dobil s svojo krono nobene neomejene oblasti v državi, ni postal absoluten vladar po naših sedanjih pojmih, marveč je postal prvi služabnik absolutnih krščanskih idej. Namen njegovemu delovanju je postala s kronanjem skrb za vesoljno človeštvo. Zato se je štel po svojem bistvu kot najvišji posvetni varih vseh krščanskih kraljev in knezov, s katerimi si je stavil skupno nalogo razširjati krščansko vero in ž njo združeno omiko po celem svetu. Misel krščanskega bratovstva je bila zapisana na praporu „svetega“ rimskega cesarstva; tej misli je imelo služiti cesarsko žezlo in meč. V zvezi z najvišjim duhovskim očetom je imel najvišji posvetni oče skrbeti za to, da postanejo „ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi“.

Ta namen je bil sam po sebi nujno odvisen od krščanskih načel o človekovem namenu, začetku, padcu in o odrešenju. Brez teh načel ni mogoče logično priti do celokupnosti vsega človeštva in do občečloveškega bratovstva. Čim se pa postavijo ta načela, so posledice že dane in strogo logično sledi vse to, kar občudujemo v prejšnjih dobah v kulturnem in družabnem oziru.

Jalovemu očitaniu, ki nam prihaja s celo vrsto zmot in krivic, ki so jih zakrivali razni cesarji in tudi nekateri papeži, bodi le par besedi! Preje smo rekli, da je dandanes zasebna nравnost boljša, nego javna. O prejšnjih časih velja narobe: javna nравnost, javna načela so bila boljša nego zasebna. Družabnega življenja najvišje ideje so bile namreč popolne; ljudje pa niso bili popolni, ker sploh noben človek brez posebne božje milosti v vseh ozirih ne more biti popolnoma. Ogledalo, v katerem se je zrealila resnica in pravica, je bilo čisto in jasno; zato se je pa toliko bolj videlo, kadar je kdo omahnil in prestopil mejo pravih načel. A splošno moramo še pristavljati, da je bila pač tudi zasebna nравnost mnogo boljša, nego je sedaj.

Kako pa se je moglo zgoditi, da človeška natura ni varovala krščanskih idej? Tako utegne kdo ugovarjati z ozirom na to, kar smo trdili v začetku svojega sestavka. Na to odvrčamo, da je človeška natura v svojem bistvu pač varihinja resnici in dobroti, da je pa vsled izvirnega greha nagnjena v nekoliko k slabemu. To nagnjenje ni toliko, da bi mogel človek postati kdaj popolnoma slab, da bi ne imel nič dobrega na sebi, ali da bi mogel zaiti v same lažnjive pojme. Toda toliko pa je, da lahko krene na napačna pota.

Ta stran človeške nature je tekom časa postala v javnem življenju vodivna. Ustaljevala se je v zakonih in si je polagoma pridobila gospodarstvo. Vsled tega pa, ker so načelne izpremembe v javnosti mnogo počasnejše, kot smo že rekli, se pa drži še dlje, nego bi se morala po zasebni nравnosti sodčč, držati. Saj nas uči zgodovina, da je časih javno življenje tako gnilo, da se ne dá več ozdraviti po mirnem potu. Krvave revolucije izravnavajo ob tacihi slučajih nerodno počasnost družabnega napredka, in elementarna sila, ki buta v revolucijah na dan, nam dokazuje, da so revolucije vsaj razložljive, če že ne rečemo logično utemeljene. V njih se — seveda največkrat ponesrečeno — bojuje človeška natura proti zmotam in krivicam javnega življenja. Uprav zato pa, ker so nekak nezavesten, nepremišljen pojav, ne dosegajo vsega svojega namena. Človeštvo tava iščoč poti resnice in pravice in ko ga pri tem tavanju mine razsodnost in potrpežljivost, skoči brez jasnih ciljev v šumni vrtincee krvavih uporov. Ti pojavi nam pričajo, da je res, kar smo rekli o človeški naturi in njenih bojih proti zmotam in krivicam.

Te splošne trditve se nam pa pokažejo še mnogo jasneje, če raziskavamo dejstva kakega konkretnega individualnega ali družabnega življenja. Take študije so nam zlasti zato potrebne, da posvetimo tistim, ki krščanskim verskim naukom odrekajo pomen za javnost in jih smatrajo samo za simbolične oblike človeškega čuvstvovanja in ugibanja.¹⁾ Vsacega posamnika življenje in zgodovina vsake družbe je pripravna za tako razmišljanje. Najložje se pa človek vglobi v te tolažilne resnice, če seže v svoj lastni um in sree in kritično razkrajaja vsebino svojega mišljenja, hotenja in čuvstvovanja

¹⁾ Prim. „Slov. Narod“ (12. aprila 1898), ki piše o „tistih, ki vsiljujejo simbolične verske resnice kot empirične nauke ter hočejo, naj imajo vsi cerkveni nauki navzlic svoji prvotni nedoločenosti neposredno juridično in politično veljavo“.

Od povsodi mu zveni kot slastne utehe polna resnica Tertulijanov stavek: *Anima naturaliter christiana.*

Naša razprava namerava uprav tako raziskavanje v nekem gotovem omejenem oziru. Razkrivati hoče namreč razpad napačnih ekonomskih (gospodarskih) idej o pravu novodobnih držav in dokazati, da je tudi tu natura močnejša, nego zmotna načela, naj nastopajo še s tolikim sijajem in s toliko silo. Način, kako hočemo rešiti svojo nalogo, je tak-le: Najpreje opišemo novodobna gospodarska načela; potem pa dokažemo iz raznih zakonodavstev, kako se drobé s tem, da se med zakone vzprejemljejo določila, ki so v naravnostnem protislovju ž njimi, končno pa narišemo dozdevni cilj, po katerem težé zakonodavstva na temelju zdravih načel, ki so jih že vzprejela za svoja. V treh oddelkih izvršimo potemtakem svojo nalogo.

I. Osi našega gospodarskega življenja.

Kar živi človek na svetu, ima svoje gmotne potrebe, katerim mora skušati ustrezati. V gospodarskem oziru govorimo ravno o teh gmotnih človekovih potrebah, in način, kako ustreza svojim potrebam, imenujemo način njegovega gospodarstva. Jasno je, da je ta način lahko raznolik. Človeški duh preiskuje to raznolikost in posamnim načinom išče temeljev in zadnjih načel, razvrščuje ta načela in jih logično ureja in tako prihaja do ekonomične ali gospodarske znanosti.

Če hočemo torej znanstveno raziskavati gospodarska načela kake dôle, se moramo najpreje vglobiti v način njenega gospodarstva. Nam se gre v naši razpravi za to, da v glavnih potezah narišemo sedaj veljavna gospodarska načela. Zato nam je treba poiskati značilne znake tistega načina, po katerem v današnjem času človek zadovoljuje svoje gmotne potrebe. A to nam še ne zadostuje. Dejali smo že, da človeški duh lahko preiskuje raznolikost gospodarskih načinov. Te gospodarske načine pa lahko dobiva po svoji skušnji iz življenja ali po tuji iz zgodovine, lahko si jih pa tudi sam duševno sezida s pomočjo svoje domišljije in svojega uma. Iz teh domišljenih tvorov tudi lahko skroji cel sestav, celo vrsto načel. Seveda morejo biti ta načela tudi napačna, in če se iz teorije prestavijo v prakso, se v tem slučaju kmalu pokažejo njihove slabe strani. Dejanjski imamo v zgodovini gospodarske vede, zlasti iz njene prve dobe, mnogo več primerov zadnje, nego prve vrste, t. j. mnogo več takih mož, ki so umstveno sestavili svoje teorije, nego takih, ki so jih zajemali edino-le iz življenja. Vplivali so pa tudi prvi čudovito na gospodarski razvoj. Izvor gospodarskih načel kake dôle spada nujno tudi k znanstvenemu raziskavanju gospodarskega načina. Tega izvora pa ni mogoče najti, če se ne oziraš na gospodarske teoretike in na njihovo zvezo z modroslovskimi sestavi in ne izluščiš iz njihovih teorij korenin, iz katerih so izrastla načela sama.

Mi se hočemo tudi po tem ravnati. Da brez potrebe predolgo ne modrujemo, zapišemo tu kar v dveh stavekih uspehe svojega raziskavanja o gospodarskem načinu naše dobe:

1. V zgodovinskem razvoju nujno utemeljeni znak našega gospodarskega življenja je — pogodba.

2. Od teoretikov v naše gospodarstvo zanešeno načelo je — liberalizem.

V teh dveh stavkih torej trdimo, da je način našega gospodarstva pogojen nekaj v nujnem bistvu naravnega razvoja, nekaj pa v slučajno vanjo zatrošenih načelih. Oglejmo si ju.

1. **Pogodba.** Človek more le s tem zadostovati svojim potrebam, da dela, t. j., da si pridobiva iz zemlje sebi hasnih pridelkov, jih primerno izpreminja in uporablja. Tako je bilo in bo vedno na svetu. Naše dobe človek se v tem ne loči od prvega svojega pradeda. Vsem je usojeno, da jedó v potu svojega obraza svoj kruh. A druga stvar je, kaj in kako se dela. Izprva je posamnik v svoji rodbini prideloval in izdeloval vse, česar mu je bilo treba. To je bilo čisto naravno ali **naturalno gospodarstvo**. A kmalu se je v razvoju pokazalo preveč in prerazličnih potreb, da bi se jim moglo po ti poti zadostovati. Delo se je jelo deliti, in pridelki, oziroma izdelki so se jeli menjavati. Do novejšega časa smo pa vendar imeli v kmečkem stanu ohranjeno naturalno gospodarstvo. Kmetič je prideloval zase hrano, obleko je nosil iz svojih pridelkov. Popolnoma čisto naturalno gospodarstvo seveda to ni bilo, ker je vendar v precejšnjem obsegu moral kmet **menjavati** svoje blago pri raznih rokodelcih, pa tudi deloma pri drugih stanovih, naravnost ali pa po denarju, za sebi potrebne ali koristne stvari, katerih sam ni mogel pridelovati in ne izdelovati.

V našem času je padla zadnja mrva naturalnega gospodarstva. Vsak, kdor kaj prideluje ali izdeluje, méri s tem na **svetovni trg**. Zase skuša pridobivati le menjalnih sredstev — denarja, da si ž njimi uteši svoje potrebe, in ne misli uporabljati zase svojih pridelkov ali izdelkov. Tudi s kmečkim stanom je že taka. Vedno doslednejše se izvršuje načelo, da kmet prideluje to, kar mu v njegovih razmerah največ nese, ne pa tega, česar mu je za življenje treba. To zadnje si pridobiva na trgu po menjavanju. Odtod vidimo, da je to menjavanje blaga poglavitni znak našega gospodarstva in da so v sedanjih razmerah tisti na vrhu, ki morejo po svojih koristih uravnavati menjavanje, namreč — kapitalisti, ki imajo velika sredstva za to menjavanje, t. j. veliko denarja. Sredstvo za menjavanje — denar — igra dandanes zato toliko ulogo in je postalo v škodo delavskim stanovom zato tako plodovito, ker je delovanje, kateremu ima po svojem bistvu v prvi vrsti služiti, namreč menjavanje blaga, postalo bistveno znamenje vsega gospodarstva. Kapitalizem se kotí v teh razmerah, in orgije, ki jih slávi, imajo v tem, kar smo povedali, svoj izvor. A že takoj na tem mestu moramo omenjati, da nadsila kapitala ne izvira nujno iz navedenih razmer, marveč v tem, ker so poleg opisanega naravnega razvoja, ki so ga rodile nove najdbe in iznajdbe, posegale v gospodarsko življenje napačne ideje in si prikrojile zakone po svojih zmotah. O tem še izpregovorimo kasneje. Za sedaj samó poudarjamo, da je menjavanje glavni znak sedanjega gospodarstva. Ta stavek je trden kot prabit. Menjavanje se pa vrši po pogodbi,

po dogovoru dveh strank. Torej je s tem že dokazano, kar smo trdili, da je znak našega gospodarskega življenja — pogodba. Uspehi posamnega gospodarstva so uspehi pogodb. Čim boljše sklepa kdo pogodbe, tem boljše gospodari.¹⁾

Pogodb je več vrst. V našem slučaju je jasno, da govorimo o menjalnih pogodbah. Gospodarsko življenje naše dobe se snuje v tem, da se menjavajo 1. stvari s stvarmi, 2. stvari z rabo stvari, med katere štejemo tudi kapital, 3. stvari z deli in službami, 4. dela in službe z deli in službami. To ti dam, da ti meni daš ono; to ti dam, da smem rabiti ono; to ti dam, da mi ono delaš, da mi služiš; to ti naredim, da mi ti narediš ono. Tako slovejo v kratkem oblike, po katerih se snujejo menjalne pogodbe.²⁾

Načelo, po katerem se mora to snovanje ravnati, je načelo medsebojne (kommutativne) pravičnosti. Ta zahteva, da se uprav toliko

¹⁾ Ravno to zatrjuje Steinbach z besedami, ki jih tu doslovno navajamo:

„In der That spielt der Vertrag in der wirtschaftlichen, auf den Zweck des Erwerbes gerichteten Thätigkeit eine überaus bedeutende, ja bei dem heutigen Stande der Wissenschaft, in welcher die Beischaffung der Mittel zur Befriedigung der Bedürfnisse in der Hauptsache nicht mehr auf dem Wege der Selbstproduction, sondern des Tausches im weitesten Sinne des Wortes erfolgt, vielleicht die bedeutendste Rolle. Die wirtschaftliche Thätigkeit massgebender grosser Stände, namentlich des Handelsstandes, besteht in der Hauptsache nur aus dem Abschlusse von Verträgen und der Erfüllung der vertragsmässig vereinbarten Leistungen und auch bei den übrigen grossen Zweigen der wirtschaftlichen Thätigkeit, beim Gewerbe und selbst bei der Urproduction wächst die Häufigkeit und die Bedeutung des Abschlusses von Verträgen beim Bestande der gegenwärtigen Wirtschaftsordnung immer mehr und wird immer ausschlaggebender für den schliesslichen Erfolg der gesammten wirtschaftlichen Thätigkeit des Individuums. Die persönliche Productionsthätigkeit, die eigentliche auf das Object selbst gerichtete producirende Arbeit des einzelnen Subjectes für seine eigene Rechnung, also in seiner eigenen Unternehmung, und die Verwendung eigener, ererbter oder originär, also nicht auf dem Wege des Vertrages erworbener Productionsmittel tritt für den wirtschaftlichen Erfolg des Individuums stets mehr zurück. Das althergebrachte Beispiel Robinson Crusoes wird immer unverwendbarer für die modernen Wirtschaftsverhältnisse und das Schema der Innominatverträge des römischen Rechtes: das do ut des, do ut facias, facio ut des und facio ut facias wird der entscheidende Factor für das Resultat der wirtschaftlichen Bestrebungen des Einzelnen.“ Dr. Emil Steinbach. Erwerb und Beruf. Vortrag, gehalten in der Wiener juristischen Gesellschaft am 11. März 1896. Wien 1896. Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Univers.-Buchhandlung, Str. 11., 12.

²⁾ Menjalne pogodbe spadajo nujno k sebičnim, povračilnim pogodbam (contractus onerosi). Toda prav istega obsega so zastojnske pogodbe iz prijaznosti. Če kdo komu kaj daruje, mu more darovati le stvar ali rabo stvari ali končno delo in službo. Ihering odgovarja v svojem lepem delu (Der Zweck im Rechte. 2. Aufl. I. Band. S. 100 ff.) na vprašanje, kako daleč se razteza pravni delokrog prijaznosti in ljubezni, tako-le: „ganz so weit, wie der des Egoismus, denn das Schema der unentgeltlichen (liberalen, Gefälligkeits-, Freundschafts-) Verträge enthält ein vollständig congruentes Seitenstück zu dem der entgeltlichen (egoistischen, Geschäfts-) Verträge“. A ravno tam tudi trdi, da prijaznost in ljubezen ne moreta sezidati gospodarskega sestava in da pač nimata za gospodarske namene mnogo praktičnega pomena.

S strogo pravniškega stališča ima Ihering prav; toda gledé na npravno življenje in na edino veljavna krščanska načela o npravnosti moramo pač reči, da mora imeti ljubezen veliko in važno nalogo v vsem, tudi v gospodarskem življenju.

da, kolikor se sprejme. Vrednost tega, kar se daje, mora biti vrednosti tistega, kar se sprejema, jednaka. Tako veleva narurni zakon, tako ukazuje krščanstvo. To načelo je sicer jasno, toda dejanski ni tako lahko izpeljivo, kot se vidi na prvi pogled. Nравoslovje pozna več vrst cen in le tedaj smatra kako ceno za krivično, kader gre pod najnižjo vrednostno ceno. Katera je pa najnižja cena in kako naj se določa, je pa pač težko razložiti. Tudi po krščanskega nравoslovja zakonih sme pogajavec pri pogajanju iskati svoje koristi; le goljufije, laži, zvižavnosti ne sme rabiti pri tem. Če brez laži in zvižavnosti kak prodajavec dobro proda svoje blago, mu nobeden, tudi krščansko nравoslovje, nič ne more.

V državnem pravu gredó načela, po katerih se presoja pravna stran menjalnih pogodb, pač dalje, nego bi po krščanskem nравoslovju smelo iti. Že Ulpian nam poroča v l. 16, § 4 D. IV, 4: „Idem Pomponius ait in pretio emtionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire. Paulus pa spopolnuje ta nazor v l. 22 § 3 D. XIX, 2 rekoč: Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locatiónibus et conductiónibus juris est.“

Rimsko pravo šteje torej kupne, najemniške in vdinjavne pogodbe v eno vrsto in povsod dovoljuje, da sme pogajavec iskati tudi na škodo svojega sopogajavca lastne koristi. Imenovane pogodbe so uprav tiste, ki smo jih navedli kot vrste menjavnih pogodb. Že rimsko pravo smatra torej vdinjavanje — *conductio* — za istovrstno s kupovanjem in prodajanjem. Pri vdinjavanju se torej že po rimskem pravu kupuje delo ali služba. Pri teh menjavnih pogodbah je kaznjiv pogajavec še-le, če navlašč tají dejanske razmere pri blagu, če lažnjivo opisuje svoje blago ali če zvižavno molčí. A da se tu ne kaznuje teženje po višjem skupičku, oziroma po nižji ceni, vidimo iz Dioklecijanovega in Maksimijanovega zakona, ki slove: „Dolus emtoris qualitate facti, non quantitate pretii aestimatur (c. 10, C. IV. 44). Ta načela veljajo tudi v našem pravu.

Osebna in stvarna sredstva uporablja vsak pogajavec, kolikor jih le more v to, da ima sam čim največ dobička. Proti temu se naše pravo, ki sloni popolnoma na rimskem, načelno ne upira. Skuša se dobiti čim največ pravic in zanje sprejeti čim najmanj dolžnosti. Pred zakonom ni krivično, če trgovec uporablja pri kupovanju ali prodajanju svojega blaga ugodne zveze ali poročila, ki jih le on sam vé; tudi ni kaznjivo, če tvorničar dobiva delavce po čim najnižji ceni, ali če jih skuša nadomestiti s stroji, kakor tudi ne, če n. pr. kak posebno izvrsten slikar za ogromne cene prodaja svoje slike.

Nравoslovje po načelu medsebojne pravičnosti marsikaj obsoja,¹⁾ kar je dovoljeno po državnem pravu. Cena mora biti pravična, t. j. v strogem pomenu morajo si stvari oziroma dela, ki se menjavajo, biti po vrednosti

¹⁾ To trdi tudi Steinbach, govoreč, da stoji „etika s svojo zahtevo ‚justum pretium‘ načelno na drugem stališču“ kot državno pravo. O. c. str. 2.

popolnoma enake. In če se tudi ne dá, kot smo že preje rekli, do pičice ta enakost izračunati, pa človekova нравna zavest izpozna izlahka vsaj meje, preko katerih se ne sme iti.

Pri ti priliki vidimo jasno eno važno točko škodljivega vpliva, ki ga je imela vveditev rimskega prava v naše države. Gospodarsko življenje se je pri nas snovalo po organizovanih stanovih, ki so imeli za svoj temelj krščanska нравna načela. Tu je pa prihrumelo rimsko pravo s svojimi zmotami, med katerimi ni najzadnja opolzla določba o dovoljenem lastnem koristolovju pri pogodbah.

2. Liberalizem. Naše gospodarsko življenje, ki sloni v svojem bistvu na pogodbi, ima uprav vsled ravnokar opisanih pravnih nazorov značaj neomejene dobičkaželjnosti. Vsak hoče uživati čim največ pravic, in le zato, ker se pravice ne dadé drugače doseči, da se vzprejmó tudi dolžnosti, se podvrgava dolžnostim. Pri tem pa skrbi na vse načine, da si dolžnosti zmanjša, da jim uide, kolikor le more. Osnovna, pričetna točka našega gospodarskega življenja so pravice, po njih in njihovem vživanju teži vse.

Po naravno-nravnih in tembolj po krščanskih načelih pa mora biti osnovna točka gospodarskega in vsacega družega človeškega delovanja dolžnost. Dolžnosti so pred pravicami; te pravice imajo svoj temelj v dolžnostih.

Človek je namreč odvisno, omejeno bitje. Bog je njegov stvarnik, njegov gospodar, njegov namen. Odtod izvirajo najvišje človeške dolžnosti in najplemenitejše pravice, da sme namreč človek te dolžnosti tudi izvrševati. Iz dolžnosti do Boga izvirajo pri človeku tudi dolžnosti do samega sebe. Že to, da sploh govorimo o človekovih dolžnostih do samega sebe, nam to resnico dovolj dokazuje. V tem vidimo namreč, da se človek sodi z dveh strani: 1.) kot нравno odvisno bitje, ki ima нравne znake te odvisnosti, t. j. dolžnosti in 2.) kot bitje, ki ima svobodno voljo, ker je odgovorno za svoje delovanje. Kot samostojno odgovorno bitje more torej človek imeti dolžnosti; mora jih pa imeti v vseh tistih ozirih, v katerih je odvisen; ker je odvisen po svoji osebnosti, jih mora torej tudi imeti do svoje osebnosti, do samega sebe.

Iz dolžnosti do Boga in do samega sebe sledé tudi dolžnosti do bližnjega. Natura človekova sama hoče, da človek živi, se ohranja in izpopolnjuje v družbi; torej ima gotovo razmerje do družbe, svoje dolžnosti do nje in njenih sebi sovrstnih članov.

Iz dolžnosti vseh teh treh vrst pa izvirajo pravice; kar mora človek vsled svoje odvisnosti, to tudi sme. Ker mora, torej sme izvrševati religijske čine, ki jih zahteva njegova odvisnost od Boga, sme ohranjati in spopolnovati svoje gmotno, umstveno in нравno življenje, sme tudi on od drugih ljudi zahtevati, da ga ne ovirajo pri tem izvrševanju svojih dolžnosti, marveč da mu celo pomagajo, sme ustanavljati družbe, oziroma vstopati v že ustanovljene, da more tem ložje izvrševati to, kar mora.

Te nazore izvoru in bistvu človeških pravic je pa prevrgel liberalizem zametajoč bistveni znak človeške nature — odvisnost od Boga. Izvor pravicam je postavil v človeško naturo, kot zadnji temelj. Ta natura je pa pri vseh ljudeh enaka; torej imamo tudi vsi ljudje enake pravice. Iz tega pa sledi, da se posameznik ne potrebuje nič ozirati na druge, marveč le nase in skrbeti, da si tudi dejanski zagotovi čim največ pravic. Lahko bi nam bilo razviti logiške posledice, ki so nujno v zvezi s tem načelom in ki vodijo preko krvavih revolucij do komuniških nazorov, do anarhizma. A to bi nas privedlo predaleč.

Naša naloga je samo pokazati, kako je liberalizem, kateremu smo ravnokar razkrili temelj, s svojimi trditvami posegel v gospodarsko življenje. Rekli smo že, da gospodarsko življenje meri na to, da človeku pridobiva potrebnih gmotnih stvari. To pridobivanje je ena izmed človekovih dolžnosti. Jasno je, da ne morejo vsi ljudje na enak način izvrševati te dolžnosti. Ljudje so različni po telesu in duhu; razmere, v katerih živijo, so različne; različne pa tudi potrebe. Zato je še torej v naturi utemeljenih več načinov izvrševanja imenovane dolžnosti. Vsak tak način se imenuje poklic. Poklic je torej obseg tistih človekovih dolžnosti, ki jih ima zlasti v gospodarskem življenju. Tako sodi krščanstvo.

Liberalizem je pa prevrgel poklic, ker taji človekovo odvisnost, in je namesto njega postavil g o n j o p o č i m n a j v e č j e m d o b i č k u. Samo zato mora človek izvrševati raznovrstna dela, samo zato mora vzprejeti dolžnosti, ker sicer ne pride do dobička, do uživanja, do pravic. Težiti pa mora po tem, da kolikor mu je možno, zmanjša svoje dolžnosti in si zveča pravice.

Kako krasen je krščanski nazor o poklicu! V odvisnosti od Boga, svest si dolžnosti do samega sebe in do bližnjega, izvršuj človek svoj poklic, ki mu bodi s v e t a d o l ž n o s t, v katere izvrševanju žrtvuj, če je treba, vse svoje sile, da, tudi svoje življenje!

Liberalizem pa namestu tega vzvišenega načela kriči: Skrbi, da čim najpreje odvališ s sebe breme svojih dolžnosti! Bodi neodvisen! Uživaj! Z grozno logiko je svoja načela tudi dejanski izvedel.

Pokazali smo že, kako je po nujnem gospodarskem razvoju postala p o g o d b a bistveni znak vsega gospodarskega življenja. Liberalizem je skrbel, da se je ta bistveni znak zasukal po njegovi godbi. V soglasju s svojim temeljem o človekovi neodvisnosti, o prvotnosti pravic pred dolžnostmi, je vrgel med svet dve gesli, ki sta rodili brezbrojno gorjá, namreč geslo o n e o d v i s n e m, s v o b o d n e m t e k m o v a n j u p r i s k l e p a n j u p o g o d b (svobodni konkurenci) in o n e o d v i s n i s v o b o d n i d e l a v s k i p o g o d b i.

Neodvisno svobodno tekmovanje pri sklepanju pogodb sledi nujno iz liberalizmovega načela o človekovi neodvisnosti in o dobičkaželjnosti, katero je postavil namestu poklica. Da se je moglo to svobodno tekmovanje omogočiti, je bilo pa treba prevreči vse vezi, katere je poznal prejšnji gospodarski red. Najprej so se morale razrušiti vse organizacije raznih poklicev

zlasti — obrtna in kmečka, deloma tudi trgovska, ki se je pa že preje dejanski poliberalila, predno so stopila liberalna načela v veljavo. Boj nasproti tem organizacijam se je pričel s publico — s v o b o d e.

V njenem imenu so se uničili stari cehi in namestu njih se je proglasila obrtna svoboda. Kmečkemu stanu se je dala svoboda prodajati, razkosavati, zadolževati kmečka posestva. V trgovini se je pridigovala svoboda trgovanja brez carine, brez varstva domačih pridelkov in izdelkov. V zvezi s temi naredbami se je dala vsakomu svoboda preseljevati se, kamor mu drago. Da se je pa tem ložje preslepila množica, se je proglasila svoboda tiska, in upornosti proti Bogu se je pritisnil pečat s svobodo vesti in religije.

Svobodno tekmovanje je pričelo svoj divji ples in kakor klasje pod srpom so jeli padati delavski stanovi, kot rosa v solncu se je jel sušiti sveti vrecel npravne sile — religija in ž njo vse npravno življenje. Iz posvečenega krščanskega zakona je postala državljanska pogodba, iz šole — liberalna past za mlada srca. Revščina je vedno hujše jela dvigati izmed človeštva svoje suho, blede lice in kapitalizem z židom na vrhu se je pričel režati s brezsrčnim smehom krščanskim narodom.

Svobodno tekmovanje se je slabo izkazalo. Če prebiramo začetnika gospodarskega liberalstva — A. S m i t h a in R i c a r d a¹⁾, kako samosvestno govorita o blaginji, ki je bodo rodila njuna načela, in če jih primerjamo z uspehi, moramo reči, da se nikoli ni igrala z ljudstvom tako ostudna komedija, kakor jo je igralo liberalstvo.

Seveda moramo priznavati, da je brezbožno modroslovje položilo temelj ti komediji in da sta A. Smith in Ricardo samo to prenesla na gospodarsko polje, kar se je v umstvenem in npravnem smislu že dolgo pred njima oznanjalo. Toda ne prezrimo, da je imelo brezbožno modroslovje samo majhen del tako zvanih izobražencev za sabo in da bi bilo nemogoče njihova načela spraviti v veljavo in jih ustaliti v zakonodavstvu, ko bi ne bilo gospodarsko liberalstvo zastupilo s svojim načelom dobičkaželjnosti ljudskega mozga, ko bi ne bilo razrušilo poklicnih organizmov in tako z vedno naraščajočo revščino

¹⁾ Ricardo pojasnjuje n. pr. svobodno tekmovanje tako-le: „Denimo, da bi imelo vse blago svojo naravno ceno. Kapitalisti bi imeli torej pri vsem blagu enak dobiček. Primeri naj se pa, da svileno blago vsled izpremenjene mode dobi več kupcev nego volneno in da vsled tega cena prvemu poskoči, drugemu pade. Delavci bi imeli torej pri svili več zaslužka in kapitalisti več dobička; pri volni pa narobe. Toda to ne more dolgo trajati. Kapital in delavci bi se brž od volne odmaknili k svili in sicer toliko, da bi se cena zopet izravnala. Temu pristavlja doslovno: „To teženje vsacega kapitalista, iz manj ugodnega stanja svojih kapitalij naložiti jih ugodnejše, torej zabranja, da bi stala tržna cena blaga za dalje časa mnogo ali nad ali pod naravno ceno. Tekmovanje torej ureja menjavno vrednost blaga tako-le: Ko se izplača zaslužek za delo, ki je bilo potrebno pri proizvajanju in ko se poravnajo vsi troški za rabo kapitala, bo ostala menjavna vrednost ali njen preostanek v razmerju z menjavno vrednostjo uporabljenega kapitala.“ David Ricardo's Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung. Aus dem Englischen übersetzt von Dr. Ed. Baumstark. 2. Aufl. Leipzig 1877. W. Engelmann. Str. 64. Prim. Smithovo dokazovanje proti vvoznim carinam. A. Smith. Ueber die Quellen des Volkswohstandes. Neu bearbeitet v. Dr. C. W. Asher I. Stuttgart 1861. Engelhorn str. 433 nasl.

na eni in z vzpodbadanjem k zložnemu uživanju na drugi strani pripravilo človeških src za brezverstvo in nenravnost. Prokletstvo se drži tistih imen, ki so v zvezi z brezbožnim modroslovjem prošlega veka, a še večje prokletstvo zaslužijo tisti, ki so to modroslovje postavili v službo ostudne dobičkaželjnosti in s tem duševno in gmotno spravili v nesrečo krščansko ljudstvo.

Zviti so bili ti možje. Svobodno tekmovanje samo jim ni zadostovalo. Zahtevali so tudi s v o b o d n o d e l a v s k o p o g o d b o. Ni jim zadostovala svoboda pri menjavanju blaga, marveč hoteli so tudi svobodo pri menjavanju človeka samega. Imenovali so delo — blago in delavca stroj, ki se z žitom goni. Delavec naj se kupuje in prodaja po svobodni delavski pogodbi, kot drugo blago. O tem, da je delavec človek, da ima svojo osebnost in ž njo združene dolžnosti in pravice, katerim se niti odreči ne more, niso hoteli imeti nobenega pojma.¹⁾

Tudi o d e l a v s k e m v a r s t v u ne zasledimo v Smithu in Ricardu nobene besede. V svobodni delavski pogodbi in v svobodnem tekmovanju se po njih nazorih vse izravna. Pač beremo pri Ricardu²⁾ te-le besede:

„Prijetelji človeške omike morejo le želeči, da dobi v vseh deželah delavski sloj okus za predmete telesne in prijetne zadovoljnosti in za uživanje in se po vseh postavnih sredstvih v svojem prizadevanju še naganja, da si jih pomnoži. Boljšega varstva proti preštevilnemu prebivavstvu ni.“

Na prvi pogled bi se nam zdele te besede delavcem prijazne, toda če si ogleđamo namen, ki je izražen v zadnjem stavku, potem se moramo zgroziti nad ostudnostjo imenovanega londonskega žida. Delavci naj se naučé uživanja, telesne in prijetne zadovoljnosti, da se bodo vedeli prav ženiti, da bodo vedeli skrbeti, da ne zapusté preveč otrok za seboj — to so umazanije, ki jih je še v odkritejši obliki naznanjal Malthus in za njim cela vrsta njemu sorodnih zapeljivcev.

Omenjali smo že, da šteje rimsko pravo *conductio* (vdinjanje) t. j. pogodbo, s katero si kdo najame človeka v delo ali službo — v isto vrsto kot kupovanje in prodajanje, da mu je torej *conductio* kupna pogodba. Če bi se hotel kdó na to sklicevati, mu odgovarjamo: a) Rimski država je

¹⁾ Ricardo pravi n. pr.: „Delo ima, kot vse druge stvari, ki se kupujejo in prodajajo in katerih množica se lahko zveča ali zmanjša, svojo naravno in svojo tržno ceno. Naravna cena dela je tista, ki je potrebna, da delavcem daje zmožnost živeti in nadaljevati svoj rod, ne da bi se pomnožili ali zmanjšali.“ O. c. str. 66. „Živeti in nadaljevati svoj rod“ to je vse. Tak namen imajo tudi konji in krave in psi! O npravem značaju človekove osebnosti torej ni duha ni sluha! Zato pač umevamo, da liberalstvo noče poznati nedeljskega počitka, skrbi za ženske in otroke v dušnem oziru in vseh drugih zahtev, ki sledé iz krščanskega pojmovanja o človekovem dostojanstvu.

Smith se izraža o delavski pogodbi tako-le: „Svota navadnega zaslužka je povsod, odvisna od pogodbe med dotičniki, ki pa nikakor nimajo istih interesov.“ O. c. str. 62. To se pravi: delodajavec teži sam po sebi, da čim najbolj delavca pritisne. O npravnih dolžnostih, ki jih imata delavec in delodajavec drug do drugega, ne vé Smith ničesar.

²⁾ O. c. str. 73.

bila p o g a n s k a in je imela s u ž e n j s t v o; torej nam v pojmovanju človeškega dostojanstva pač ne more biti vzor; b) delavstvo je v našem času, ko je veliki obrt tako silno narastel, stalnega pomena in stalne potrebe v mnogo večjem številu, nego je bilo prej. Za posamne slučaje s kupno pogodbo kupiti nekaj človekovega dela, je popolnoma upravičeno; a dandanes se kupuje in prodaja cel človek skoraj brez izjeme za celo življenje. In to je krivično!

Svobodna delavska pogodba se dejanski tako-le izvršuje. V divji gonji medsebojnega svobodnega tekmovanja se jih povzpne le nekaj kvišku, drugi so poraženi. In potem, ko so že tako poraženi, da nimajo več drugega postaviti v boj na svetovni trg, kot svoje mišice, svoj mozeg, svojo kri, — svojo delavsko moč, potem prično še-le sklepati kupno pogodbo, ki se v grdem protislovju potem še imenuje „svobodna“. Revežu, ki ga je potolkel in ujel, se reži s svojega varnega mesta, s kupa svojih milijonov in svojih političkih pravic kapitalist, češ: Blagruj svobodo, s katero sklepaš z menoj kupno pogodbo o samem sebi! Znakov te „svobode“ je več nego dovolj! Stradanje, jok nedolžnih otročičev, ubogih žená označuje to svobodo. In ž njimi se druží proklinjanje, škrtanje z zobmi in dviganje pesti. Tako se izravnava svetovni trg. Taki so „blagri“ svobodnega tekmovanja in svobodne delavske pogodbe! — Sodimo, da smemo reči, da smo dokazali, kar smo hoteli dokazati.

Pogodbeni značaj našega gospodarskega življenja je utemeljen v naturnem razvoju. Gorjé, ki se ga drži, je pa posledica liberalnih načel, ki so se vanje zanesli.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Slovstvo.

Trojka. Povest. Spisal dr. Fr. D. Založila in na svetlo dala Slovenska Matica. V Ljubljani 1897.

Vedeli smo od nekdanj, da nam je od gosp. pisatelja pričakovati le izbornih spisov, a reči smemo, da je gosp. pisatelj iznenadil občinstvo s to duhovito povestjo. Za vročekrvne novostrujarje je ta povest tako dobrodejna, kakor mrzla kopelj; kdor si želi zabave, čital jo bo z veseljem, in znanstveno izobraženi čitatelj bo z zanimanjem opazoval, kako je gosp. pisatelj poljudno in zabavno v nji rešil težavne modroslovne in etične probleme, tako da bi lahko ta spis imenovali majhno apologijo krščanskega svetovnega naziranja v leposlovni obliki. G. pisatelj preveč ljubi resnico, da bi bil naturalist, pač pa je realist v pravem pomenu besede. Veliki problem, katerega si je stavil, je ta: Pokazati pogubnost liberalnih idej in njim nasproti veličastno vzvišenost krščanstva. Svojo glavo vzdigujeta malo olikano izobraženstvo in koketna podlost, da zmagujeta nekaj časa nad pohlevno, počasno, a solidno

pametjo konservativnega človeka; zvičajnost nad odkritosrčnostjo, fraza zmaguje nad mislijo, svetovna dama nad pošteno krščansko devico — a slednjič se pred bravčevim očesom v jasnem svitu pokaže moč resnice. Ta povest ni narejena po šabloni onih idealistično navdahnjenih povesti, v katerih ob koncu zmagajo zatirani poštenjaki. Pisatelj je preveč realističen, da bi zabredel v to šablono. Ne ljudje, v tej povesti zmagajo le nazori. Pisatelj svoje junake žrtvuje svoji ideji, svoji konsekvenci, svojemu zdravemu realizmu.

Oglejmo si malo reprezentanta „moderne“! On je glasen narodnjak, mogočen modroslovec, izvrsten plesavec in izprijen dijak. Radivoj sodi o najtežavnejših stvareh s čarobno lahkoto, učil se ni, pač pa čital mnogo časopisov, pozna izvrstno kavarne, smotke, romane in natakarije; za „narod“ je delaven s tem, da markerje uči reči: „dober dan“, ker po njegovem mnenju: „kar se tiče fine postrežbe, na vrhuncu dovršenosti stojita dunajski natakari in marker“. On tudi politikuje, n. pr. „Vržinke so že tudi za nič. Naši deželni in državni mameluki pa še vedno podpirajo vlado.“ Nevesta mu mora biti bogata, kajti: „denar mora priti v narodne roke“. Iz pristnega rodoljubja ne gre k prelekcijam, zakaj „gospoda Gavro Kiparič in Niko Bugarin, pristna Hrvata, najslavnejša karambolista sedanjega veka, se izkušata danes na biljardu. Ta dva morava videti. To sta ti genijalna moža,“ nataknil si je ščipalnik in pogledal smelo na desno in levo. „Nemci nam ju zavidajo, in neki vražji židovski listič je že pisal, da sta nemška akademika. Ne boš kaše pihal! Pristna Hrvata sta, Jugoslavana z dušo in telesom. Lovro, mi naspredujemo z orjaškimi koraki.“

Tak „modernist“ je diven človek. „Inteligencije ima več, nego treba, le kapitala premalo.“ „Moja nevesta je domovina“, pravi, a zaradi tega ne sme ženskemu spolu odtegniti svojih zmožnosti, ker mora ženski spol pridobivati za „narodno delo“. Za izkušnje se ne briga mnogo, največ ima takih izkušenj, katerih naredil ni. „Doctoribus praefero doctos! Po našem starikavem kontinentu se mnogo preveč upoštevajo izpričevala; zato tudi tepeci zasedajo najvažnejša mesta.“ Tolažbo mu daje modroslovje: „Malce lahkomiselni smo, bi dejal, posledica genijalnosti. Toda tako leni nismo, kakor bratje Hrvatje ali Srbi. Ta ti pa sedi po cele dni v kavarni kakor kukmak v grmovju.“ Če mu vest še kaj očita, poseže po znanem principu: „Slovenec nima sreče.“

Na taki moralni in intelektualni podlagi raste ona mladika, katero v naših dneh imenujemo moderno svetovno naziranje. Pred nekaj desetletji je bilo to „moderno“ naziranje liberalno, sedaj je socijalno in socijalnodemokratsko. V te finejše razločke se gosp. pisatelj ne spušča, pač pa nam kaže z jasnimi, določnimi slikami to naprednost kot skeptično nespamet. Predaleč bi nas zapeljalo, ako bi analizirali ustroj povesti, pač pa hočemo omeniti iz razgovorov te povesti apologetične točke.

Ženska vzgoja, katere evangelij sta Heine in Saphir (53) je izvrstno dovedena ad absurdum. Materijalistična etika se obdelava z žgočo satiro str. 125 sl. Pisatelj je res modroslovec. Poznavatelj novejših sestavov bo z užitkom opazoval, kako se mimogredé kratko, a jedrnato dotakne gosp. pisatelj

v razgovoru Gallove hipoteze, utilitarizma, hedonizma itd., dasi izrecno ne omenja sestavov. Najglobokejše modroslovne nazore vrže na papir s par besedami v obliki dovtipa. Schopenhauerjev pesimizem je dovtipno ovržen str. 10, tudi str. 174 zvemo, kaki so naši filozofični mladiči — pesimisti. Hinavski ateizem, ki se širi pod imenom svobodomiselnosti, se obdeluje str. 164 sl. Izvrstno je v govoru Radivojevcem pokazal gosp. pisatelj, kako se oni, ki širijo najbolj nevarne nauke, svetohlinsko skrivajo za drugimi in prikrivajo prave misli, dokler niso varni. O narodnem ženstvu in svetovni izobraženosti ima 5. poglavje duhovite misli, modroslovni skepticizem nove dobe se drastično razlaga str. 168 sl. Nerazveznost zakona je našla svojega zagovornika str. 174 sl. Posebno pozornost je obrnil gosp. pisatelj na dvoboj. Njegovo nespametnost in škodljivost kaže ne le v teoriji (str. 198 sl.), ampak zlasti v tragičnem koncu zapeljanega Vladimirja. Mlade naturaliste je preresetal gosp. pisatelj str. 140 sl. Razmerje med nrvnostjo in estetiko se tam določuje, zlasti dobro je pokazano, kako naturalisti zlorabijo izrek: Čistim je vse čisto (143) in pa, kako nasladno načelo v estetiki nasprotuje načelu: umetnost je sama sebi namen (142).

To je nekaj manjših modroslovnih problemov, ki se rešujejo v bolj ali manj doktrinarnih, a vedno duhovitih in kratkočasnih pogovorih. A tudi iz socialnega življenja srečamo marsikako dobro sliko. Nasprotje med prešerno gospodo in poštenim kmečkim stanom je ostro karakterizovano; učeni študent pri gospodarstvu, izšolani ekonom v praksi, z bolečinami in skrbmi nastopajoči pisatelj začetnik (69), pustolovni baron, ponesrečeni dijak politik, špekulant in mešetar, ki mu lovi kmete — to so podobe iz življenja, katerim nihče ne more odrekati resničnosti. Pravi realist ne more biti brez satire. V tej povesti je je dovolj, a je vedno fina in dostojna ter vedno naperjena proti istinitim pogreškom. Jezikoslovni Schnackschnepperlein najde str. 70 sl. svojo humoristično sličico. Stari konservativec, gospod sodni svetovalec, je modri Nestor, ki nepremišljenim mladeničem razlaga modrost življenja. O slovenskih listih je str. 66 modra opazka. Razmerja med strokovnimi šolami in kmečkim stanom se je pisatelj dotaknil str. 130 sl.¹⁾

Razloček med „moderno“ in krščansko vzgojo je lepo pokazal pisatelj v ženskih značajih. Irma, koketa, žalostno konča kot žrtva svoje vzgoje, Milica in Helena pa, res dve liliji med trnjem, najdeta srečo in mir v samostanu.

A čemu bi našteval, česar v kratki recenziji izcerpati ne morem? Vidi se, da je ta povest sad dolgoletnega opazovanja in natančnega proučevanja. Leposlovec je v tej povesti postal modroslovec, ne da bi izgubil čut za lepoto, pedagog je stopil s katedra in s šaljivo satiro akademikom kaže njih napake. A iz vse povesti se čuti očetovska ljubezen in skrb za mladi naraščaj naše inteligencije, katera mu je položila v pero str. 168 te lepe iskrene besede:

¹⁾ Učitelj Planincev je plemenit, vzoren mladenič. Dobro bi bilo, ako bi gg. učitelji pregledali „klerikalne“ povesti (n. pr. razne letnike „Dom in svet-a“) in v njih opisane učitelje primerjali s karikaturami tega lepega stanu, ki še dobé pri raznih svobodomiselnih naprednjakih (Tavčar, Govekar itd.)

„Mladi gospodje, ljubi Bog, ki pozna slabost človeškega razuma in se ozira nanjo, ni dal vere za same bistre duhove, za tako zvano razumništvo, ampak za vse svoje otroke; zatorej tudi ni stavil kot pogoj dobrega razuma, ampak dobro voljo. Mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje! tako so peli angelji; ne pa, ki so dobrega razuma. Kakor skrbi dober oče za vse svoje otroke, ne samo za nadarjene, tako se ozira ljubi Bog tudi na one, ki nimajo prilike pohajati visokih šol. Največja nasprotnica vsake dobre volje pa je prevzetnost in domišljavost.“

Priporočamo to povest v proučevanje in v posnemanje. Lahko se meri z najboljšimi Bolandenovimi romani.

Evgen Lampe.

Voditelj v bogoslovnih vedah. — Izdajejo profesorji kn. šk. bogoslovja v Mariboru. Urejuje Frančišek Kovačič, profesor bogoslovja Leto I. zvez. 1.

Z najlepšimi nameni in najlepšimi nadejami je izšel meseca aprila prvi zvezek novega slovenskega lista.

„Slovenci, pravi urednik v vvodu, smo zadnjega polstoletja v marsičem lepo napredovali in dosegli na prosvetnem in narodnem polju — razmerno — znatne uspehe. In trezen presojevalec mora priznati, da je slovenska duhovščina bila vselej v prvih vrstah, kjer je šlo za razvoj, čast in srečo slovenskega ljudstva. Zlasti na slovstvenem polju so se odlikovali duhovniki, tako duševno — s pisateljevanjem, kakor gmotno, podpirajoč razne liste in književna društva. Res storili smo doslej veliko, a čaka nas še ogromno dela. Posebno v strogi znanosti še zijajo v našem slovstvu velike praznine. Visokoznanstvena podjetja so pri nas zelo težavna ali celo nemogoča, ker ne najdejo dovolj podpiralcev, kupcev in bralcev. Toda rok ne smemo križem držati; kar se dá, moramo storiti. Ako hočemo veljati kot narod, moramo se tudi v znanstvu kolikor toliko postaviti na svoje noge. Zakaj ne bi sami tega imeli kar sedaj zajemamo iz ptujih virov?“

„In najprej, nadaljuje urednik, se je treba ozreti na vedo vseh ved, na bogoslovje . . . Pač bi bilo razžaljenje, ko bi kdo trdil, da slovenska duhovščina ne bi mogla vzdrževati kakega znanstvenega podjetja svoje stroke, recimo znanstveno-bogoslovnega lista.“

Po pravici poudarja urednik vzvišenost, važnost in potrebo bogoslovne vede. Bogoslovna veda zares povzdiguje duha iz tvari in puste vsakdanjosti; v dvomih mu je svetovavka, v žalosti tolažnica, velikokrat tudi varihinja na polzki poti nramnega življenja. Francoski prostomiselní pisatelj Brunetiére je brezbožnemu in protiverskemu svetu zapisal trdo resnico, da je plitvosti in površnosti mnogih dandanašnjih učenjakov krivo pomanjkanje bogoslovne vede, in da je zadnji čas, da svetna veda že enkrat sklene mir s sveto vedo. Zatorej tudi slavno vladajoči papež Leon XIII. ob vsaki priliki živo priporoča duhovščini temeljito izobrazbo, kajpada najprej v bogoslovnih vedah.

Zato se je pod okriljem prevzvišenega, za vse dobro vnetega in gorečega kneza in škofa dr. Mihaela Napotnika ustanovil „Voditelj v bogoslovnih

vedah.“ Namenjen je list izključno bogoslovnim vedam in „se ne bo pečal ne s hrupno politiko, tudi ne z drugimi vprašanji, ki spadajo v obseg drugih ved in niso v tesni zvezi z bogoslovjem ali dušnim pastirstvom, sicer bo pa po zmožnosti obdeloval vse panoge bogoslovne vede.“

Skrbel bo, da bodo njegovi sestavki ustrezali zahtevam današnje vede. O tem pa se bode oziral posebno na domače kraje in razmere in na dejanske potrebe. V slovstvu bo posebno pozornost obračal na slovansko bogoslovno vedo.

Marsikateri duhovnik si iz gmotnih ozirrov ne more oskrbeti večjih bogoslovnih listov, drugi jih zaradi premnogih opravil ne more brati. Takim, pravi urednik, naj vsaj za silo „Voditelj“ nadomesti druge liste.

To nekako je program novemu listu. Vsakdo vidi, da ima list prelep smoter. Kaj je lepšega nego li bogoslovna veda? Iz te vede kristjan in učenjak lahko vedno črpa. Ni se mu bati, da bi vrelec kdaj usahnil, niti, da bi se mu zmanjšala svežost in poživljajoča moč. Kdo bi tudi dvomil, da je prijetno piti na svoji zemlji iz svojega studenca? Svoja veda nam mora biti vzor!

Bodi nam dovoljeno, da opomnimo le ene stvari. Kolikor nam je znano, so se tudi štajerski duhovniki marljivo udeleževali celjskega shoda, ko so se snovala pravila za „Leonovo družbo“. „Leonova družba“ pa bi morala imeti tudi bogoslovni odsek. Zato nam je žal, da izdajatelji „Voditelja“ niso stopili v dogovor z „Leonovo družbo“. Saj nas Slovencev je že itak malo, tem manj nam more biti v hasek, če se naše moči vedno bolj cepijo. Zdi se nam, da bi se morali vedno ozirati na Horacijev: „quid ferre recusent, quid valeant humeri.“

Toliko smo hoteli opomniti, toda le mimogredé. Zakaj sedaj je, kar je, in „Voditelj“ je tudi postavil tako nizko ceno gld. 1'20 na leto —, da ima po naših mislih lahko poleg lepega smotra tudi najboljše nade.

Zato, kakor smo že drugje rekli, družabnikom „Leonove družbe“, ki so si izbrali bogoslovno vedo za svojo stroko, kličemo, naj se zberó okrog „Voditelja“, zakaj nepotrebno je poleg njega iskati še drugega glasila za bogoslovni odsek „Leonove družbe“. Imamo „Voditelja“, torej se ga oklenimo edini in zložni!

Vsebina prvega zvezka je prav mnogolična. Naj je le na kratko omenimo!

V prvem članku pod naslovom: „V z n a m e n j u s v. k r i ž a“ je pričel daljšo razpravo dr. I. M l a k a r. Doslej je napisal „o namenu človeka v obče in pa o naravnem namenu človekovem.“

V slovenskem bogoslovnem znanstvu, kar ga sploh že imamo, vrlo znani dr. F r. S e d e j piše „o nekaterih znova najdenih spomenikih, tičočih se sv. pisma“, namreč o odlomku Sirahove knjige v hebrejskem izvorniku, ter dokazuje, kako važna in pomenljiva je ta najdba za svetopisemsko vedo.

V članku: „K a t e r o o b l a s t i m a c e r k e v i n k a t e r o d r ž a v a v z a k o n s k i h s t v a r e h?“ dokazuje dr. M. M a t e k iz virov cerkvenega prava in drugih pomožnih ved v prvem zvezku tezo, da ima „katoliška cerkev vrojeno in izključno oblast, staviti kristjanom razdiravne in oviravne

zakonske zadržke in sploh odločati o stvareh, ki se tičejo zaroke ali zakonske vezi.“

Dr. Aleš Ušeničnik tolmači dogmo „o edinozveličavni cerkvi“.

„Iz časov vernega razumništva“ nam dr. A. Medved opisuje, kako je bila inteligencija, ki je v novejši dobi še nižjim slojem vzela vero, v prejšnjih časih najbolj udana katoliški cerkvi. Svojo trditev dokazuje z raznolikimi zgledi od Origena in Boetija iz zlate dobe krščanskega razumništva do kraljev-svetnikov in kraljev-tretjerednikov iz srednjega veka; z zgledi državnikov in vojvod, zdravnikov, zgodovinarjev in umetnikov. Razprava je zelo zanimiva, a sodila bi bolj v kak list za širše občinstvo.

Dr. I. Križanič govori o novem katekizmu: „zakaj nov katekizem?“, prof. A. Kržič pa podaja „priprave za biblične katekeze“ t. j. primerno gradivo za take katekeze, kakor ga nudijo najboljši komentarji in njega svoja izkušnja. Dr. Jožef Pajek pobija vedni izgovor: „Saj itak nič ne pomaga!“

Za znanstvenimi članki sledé raznoterosti, tičočé se zlasti kazustike in liturgije.

Posebno lepo urejen je zadnji del: Slovstvo. Tu imajo svoj razdelek dogmatika in modroslovje, biblične vede, cerkveno pravo, krščansko starinoslovje.

Na platnicah pa je še poseben književni razgled, ki so v njem priobčeni naslovi novih bogoslovnih knjig.

Vsak vidi sam, kako raznovrstna je vsebina „Voditeljeva“ in kako umno je urejena.

Sodimo, da ni treba še posebej bodriti slovenskih duhovnikov, naj se marljivo naročajo na ta list.

Naj procvita torej novi slovenski znanstveni bogoslovni list!

„Voditelj“ bo izhajal štirikrat na leto, vselej po štiri pole. Velja na leto 1 gld. 20 kr. Naročnino je pošiljati uredniku dr. Fr. Kovačiču v Mariboru.

A. U.

„Balkan“ je čitateljem „Katoliškega Obzornika“ vsaj po ideji že znan. Lansko leto je prinesel naš list oceno o prvem zvezku II. letnika. Od tedaj je žal da izšel le še en zvezek. Hvala Bogu, odslej bo izhajal „Balkan“ redoviteje po štirikrat na leto.¹⁾

„Balkan“ se je osnoval na veliki ideji Leona XIII.: ut omnes unum sint. Osvedočen, da je vera Kristusova edini vir napredka in blaginje za vse človeštvo, pozivlje Leon XIII. vse narode v katoliško cerkev, ki je njej izročil Kristus božje razodetje. A najpoprej in z največjo ljubeznijo se obrača k njim, ki so najbližji, k kristjanom iztočnih obredov in še posebno k slovenskim narodom. In pri tem vzvišenem delu „za edinstvo Kristusove cerkve in vere ter na njej osnovanega napredka in zloge ljudi“ želi biti „Balkan“

¹⁾ Naročnina 2 gid. Dosedanji zvezki se še lahko dobé po 60 kr., s poštarino po 70 kr. Naročnino prejema Nakladna tiskara Antuna Scholza v Zagrebu, Gajeve ulica br. 1.

sodelavec. Ideja torej, ki je v nje službi „Balkan“, je zares velika in zlasti za nas Slovane preznamenita. Posebno za nas je ta v kali verska ideja ob enem eminentno kulturna in narodna. Zato bi se v „Balkanu“ moralo družiti zanimanje vseh zavednih Slovanov.

Vsebina dosedanjih štirih zvezkov je povsem primerna osnovni ideji. Takoj v prvem zvezku nam diše iz razprav oni duh, ki edini vodi katoliško cerkev v neutrudnem delu za edinstvo in ki edini daje nadeje, da pride kdaj lepi dan združenja in zloge, namreč duh ljubezni. Ne sebičnost, ampak ljubezen je vodilno čuvstvo katoliške cerkve. Natisnjena je tu prekrasna ljubezna poslanica, ki z njo pozivlje nadbiskup vrhbosenski vse brate po krvi, naj stanujejo v Srbiji in Črni gori, naj stanujejo na Ogerskem, na Hrvatskem, v Slavoniji, Dalmaciji, v Bosni in Hercegovini in po drugih krajih, da se zedinijo z nami v edinstvu vere in ljubezni. Obeta jim, da se katoliška cerkev ne dotakne njih posebnosti, zlasti ne njih liturgije, da jim vse pusti, kar dopušča Kristus sam in ustroj njegove svete cerkve. In da bi se to jamstvo ne zdelo prazno, sledi drugi članek „Iztočni obredi i sveta stolica“, v katerem Lector razklada, da so vzhodni obredi potrjeni od sv. stolice in da jih sv. stolica čuva in brani kot bogoslužje polno veličja in dostojanstva, sestavljeno od velikih učiteljev, ki so bili dika vzhodne cerkve, od svetega Jakoba, sv. Bazilija V., sv. Janeza Krizostoma, sv. Atanazija in drugih. Leon XIII. je vse cerkvene zakone o vzhodnih obredih iznova potrdil in podkrepil z apostolskim pismom: *Orientalium dignitas*. S tem pismom ukazuje, da treba čuvati vzhodne obrede neokrnjene in nepopačene; prepoveduje prehod iz enega obreda v drugi; odstavlja od službe vsakega latinskega verovestnika (misijonarja), ki sili kakorkoli, da se vernik vzhodnega obreda poprime latinskega; dà, prepoveduje verovestnikom celo to dovoliti in preti s kaznimi onim, ki bi v tem oziru kaj zagrešili. Dr. Bonaventura (znano je, da se pod tem imenom skriva sedanji knez in škof ljubljanski) v nadaljnjem članku „Leo papa XIII. i Antim, patrijarh carigradski“ priobčuje apostolski list Leonov o edinstvu cerkva ter odgovor Antimov. Potem razmatra ta odgovor gledé na način pisanja, ki je brez ljubezni, razžaljiv in preziren; gledé na točke in novotarije, ki jih opočita Antim zapadni cerkvi, o izhodu sv. Duha, o obredu sv. krsta, o nekvasnem kruhu, o epiklezi, o sv. obhajilu, o vicah, o brezmadežnem spočetju M. B., o prvenstvu in nezmotljivosti rimskega papeža; ter naposled prosi vzhodne duhovnike, naj bi se vendar ne učili od protestantov mržnje proti katoliški cerkvi, naj bi vsi resno in z dobro voljo razmišljali preporne točke, pomneči velike odgovornosti, ki vseh čaka pred istim Kristusom. Za tem isti dr. Bonaventura razpravlja o „ustrojstvu cerkve Jezusove za prvih dveh vekov“, dokazujé, da je cerkev Kristusova hierarhična in monarhična.

Iz drugega zvezka naj omenimo le nekatere razprave. V razpravi „Zar papa nije naslednik sv. Petra“, dr. Bonaventura obširno dokazuje, da je Kristus postavil sv. Petra vrhovnim glavarjem svoje cerkve. V članku „Leon XIII. in sjedinjenje cerkve na istoku“ govori Lector o vzhodnih obredih in še enkrat o pravnih načelih okrožnice *Orientalium*. Za njim sledi

„Bratski razgovor o Grčkome odijeljenju ili poziv na sjedinjenje“, ki v njem Palunko v obliki dialoga govori o vztrpnosti in o premembi vere.

V prvem zvezku II. letnika se nadaljuje razprava „Zar papa nije naslednik sv. Petra?“ Dr. Bonaventura dokazuje s splošnim razlogom in s svedočanstvi iz zgodovine, da je Peter, prvak apostolov, utemeljil rimsko stolico, ter odgovarja na razne ugovore. Dalje dokazuje, da se apostolsko nasledstvo rimskih papežev ni nikdar pretrgalo. Tudi Palunko nadaljuje svojo razpravo ter govori o „filioque“. V tem zvezku je še znamenita razprava o Makariju, moskovskem metropolitu, in pravoslavnem dogmatičnem bogoslovju. Omenimo naj še razpravic o brezmadežnem spočetju v vzhodni cerkvi, o nauku kaldejske cerkve o primatu sv. Petra in o izhodu sv. Duha.

V zadnjem zvezku (II. sv. god. II.), ki je doslej izšel, se še nadaljuje razprava o grškem razkolu in sicer še o „filioque“. Dr. Bonaventura piše o „ustrojstvu cerkve Jezusove v III. veku“, oziraje se posebno na sv. Ciprijana in njegov odpor proti papežu Štefanu. Lector je za ta zvezek priredil temeljito razpravo barnabita Tondini-ja o ustaljenju velike noči na določeno nedeljo. Vprašanje je važno in se ž njim bavi tudi že Rusija. Tondini de Quarenghi, zastopnik akad. znanosti za zedinjenje v meri in času, priporoča zložno z berlinskim profesorjem dr. W. Foersterjem tretjo nedeljo po pomladanskem istonočju. Če se velika noč tako ustali, bode brez razloga tista mržnja, ki se opaža pri nekaterih tudi katoliških državah proti običaju katoliške cerkve, češ da je nereden, in, kar je za nas poglobitno, po želji nicejskega zbora in kot odmev molitve Zveličarjeve pri zadnji večerji bodo vsi kristjani z enim glasom in isti dan pošiljali proti nebu svoje molitve v sveti dan Vstajenja.

Omenimo še iz tega zvezka razprave o velikem Grku Bessarionu ter članka: „Rastavila nas politika.“ V zadnjem članku dokazuje pisatelj, da grškega razkola ni bila kriva vera, ampak politika. Razkol je nastal zaradi političnih vprašanj, in še le potem so se začela pretresavati tudi verska vprašanja, da bi se razkol obrazložil in opravičil. Zato nas tudi politika mora združiti. Pravoslavne države morajo uvideti in zares že uvidevajo, da bi jim bilo edinstvo le v največjo korist. Upati je, da bodo iste pravoslavne države, ki so doslej zedinjenje smatrale za zlo, začele pospeševati zbližanje in združenje. Dal Bog!

To je skratka vsebina doslej izišlih zvezkov „Balkana“. Želimo, da bi „Balkan“ tudi v bodoče toli marljivo deloval za veliko idejo edinstva. Pričakujemo, da skoraj izide prvi zvezek III. letnika in za njim drugi po vrsti, ki naj bodo vsi glasniki srčne želje Kristusove in njegove cerkve: „Ut omnes unum sint!“

A. U.

Drobtinice.

(Savonarola.) Letos 23. maja bo 400 let, kar je umrl na grmadi nesrečni dominikanec Jeronim Savonarola. Rodil se je leta 1452. v Ferrari. Kot dva-
indvajsetletni mladenič je zapustil svet in se umaknil v samostan. Toda njegov plameneči duh mu ni dal miru. Videl je, kako je kriv humanizem

povsod zaplodil nenravnost, na dvorih in v meščanskih hišah, v življenju in v umetnosti, kako je oskrnil celo oltarje. Zato je vstal, hodil od mesta do mesta ter propovedoval pokoro. L. 1490. je začel tudi v Florenci svoje apostolstvo. Z neustrašnim pogumom je bičal šopirno razkošnost svetnih in cerkvenih knezov. Oznanjal je, da bo prišla na Italijo sodba božja. Od časa do časa je celo menil, da ga navdihuje božji duh, in privid mu je kazal razne vizije. Vrgel se je tudi v viharno politično življenje. Bil je demokrat in bojeval se je z ognjenim navdušenjem za ljudske svoboščine. L. 1493. je začel zmagovati s svojimi idejami. Dal je Florenci demokratično ustavo. V ljudski duši je podžgal svet gnev proti nenravnosti. Predpustom, ko se je kazala razuzdanost v vsej nagoti, je uredil velike spokorne sprevode, na mestnem trgu je postavil grmade, ter na njih sežgal nenravne knjige, lascivne podobe, ki jih je trosil pod imenom leposlovja in umetnosti razbrzdani humanizem. S svojimi govori si je nakopal mnogo sovražnikov. Dve stranki sta se vzdignili proti njemu, mogočna medicajska in ne manj mogočna protimedicejska aristokratska stranka. To pa je bila njegova poguba. Tožili so ga v Rimu, češ da ruje proti cerkveni in svestni oblasti, in prosili pomoči. Papež Aleksander VI. je pozval Savonarola v Rim. Savonarola se je razjezil, da ga je papež imenoval v pismu sejavca krivih nauk, ter se ni hotel pokoriti. Tedaj mu je papež prepovedal govore. L. 1496., ko je papež ukaz zopet preklical, je začel Savonarola z novo silo propovedovati. Sem ter tja je že tudi vpletel vmes besede zoper papeža in njegovo oblast. To je bilo sovražnikom le povod, da so ga vedno iznova tožili v Rimu. Ker so se pojavljali nemiri celo v cerkvah, je papež prepovedal Savonaroli sploh vse govore, in ker nesrečni gorečnik ni poslušal, ga je papež Aleksander VI. meseca maja 1497 izobčil. Savonarola je bil že predaleč zašel, menil je v svoji zmoti, da je božji poslanec, zato je ostal nepokoren in se pozival na cerkveni občni zbor. Ko je vedno dalje propovedoval in so homatije v Florenci vse bolj naraščale, je papež zagrozil mestu z interdiktom, če ne zabranijo propovedi. Savonarola je imel še en govor, ki ga je končal z glasnim protestom, potem pa je zaklical vsem prijateljem: z Bogom! Pisal je še krščanskim knezom, naj delujejo na to, da se skoraj skliče občni cerkveni zbor. A Savonarola je bil že izgubljen. Neki frančiškan ga je pozval na „božjo sodbo“. Ko pa je gosposka to prepovedala, so 8. aprila 1498 naskočili nasprotniki samostan sv. Marka, zgrabili Savonarolo in vrgli v ječo. Po dolgih in mučnih preiskavah so ga obsodili v smrt na grmadi. 23. maja so ga sežgali na velikem trgu, njegov prah pa so stresli v reko Arno. Florenca pa se je zopet lahko kopala v razkošju, dokler ni požensčena in pomehkužena padla v oblast Medicejcev.¹⁾

„Tako“, pravi zgodovinec Pastor,²⁾ „je umrl duhoviti, npravno neomadeževani, toda fantastični in pretirani mož, katerega največja napaka je bila, da se je mešal v politične homatije in da je bil nepokoren sv. stolici. Njegovi

¹⁾ La Scuola Cattolica. Milano. 1898. pag. 223 sqq.: „L' iconoclasta della rinascita.“ F. Meda.

²⁾ Zur Beurtheilung Savonarolas. Kritische Streifzüge von Ludwig Pastor. Freiburg in Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1898. pag. 3.

nameni so bili vsaj iz početka čisti; pozneje je gnan od strastne čudi in preslepljen od prividov razburjene domišljije prestopil meje, katere sta mu stavila duhovenstvo in redovništvo. Izprevrgel se je v političnega fanatika, ki je javno terjal smrt vsem sovražnikom republike. To ga je moralo pokopati. Katoliški dogmi je ostal v teoriji vsekdar zvest; a praktično se je pozneje ravnal po necerkvenih tendencah, ki bi mogle prouzročiti le razkol. Opravičuje ga, da so bile tedaj v Florenci in v Rimu, da, po celi Italiji prežalostne npravne razmere . . . Savonarola je gotovo pošteno in resnično mislil, da je božji poslanec, toda le prezgodaj se je pokazalo, da ga ni gnal božji duh, zakaj kriterij božjega poslanstva je pred vsem ponižna pokorščina nasproti postavni oblasti. Te Savonarola ni imel.“ „Savonarola“, pravi kardinal Newman.¹⁾ „se je dvignil proti oblasti, ki se proti njej nihče ne more dvigniti, ne da bi sam sebi škodoval. Z nepokorščino se nič ne doseže. Na tak način Savonarola ni mogel biti apostol Florenci in Rimu!“

Letos hočejo na Laškem nekateri katoličani, a tudi nekateri liberalci svečano praznovati štiristoletnico smrti Savonarole. Liberalci sodijo, da je bil Savonarola njihov. Znano je, da so v Wormsu na Lutrovem spomeniku tudi Savonaroli postavili soho, češ da je bil predhodnik Lutrov. Nekateri katoličani zopet menijo, da je bil Savonarola v vsem svet mož.

O tem nam objektivna resnica nudi sledeča načela:

1. Zelo se varajo oni, ki prištevajo Savonarolo med liberalce. Savonarola je bil marveč najhujši bojevnik zoper liberalne zmote. V „zmagoslavju križa“ pravi, da Kristusa zapusti, kdor zapusti rimsko cerkev. Njegov boj zoper lažnjivi humanizem je boj zoper liberalizem. Sam pesnik satanove ode Giosuè Carducci je nedavno pisal liberalnemu odboru, da ne more vzprejeti govora o štiristoletnici, zakaj po dolgem študiju je spoznal, da Savonarolo treba pustiti katoličanom.²⁾

2. Motijo se pa tudi oni, ki bi radi oprostili Savonarolo vse krivde in vso naložili na Aleksandra VI. Pastor je nepobitno dokazal — in to mu priznavajo prvi zgodovinarji — da je v tem oziru Aleksander VI. brez vsake krivde.³⁾ Morda, da je ravnal Savonarola v dobri veri, prav gotovo ni ravnal.⁴⁾

3. Če torej slavimo spomin Savonarole, ga moremo slaviti le v drugem oziru, ne gledé na razmerje Savonarole k sv. stolici, ampak gledé na njegovo razmerje k tedanji dobi, k dobi humanizma in obnovljenega poganstva. Velik je bil Savonarola kot prvoboritelj za npravnost: za npravnost v zasebnem in javnem življenju; za npravnost v bogoslužju, za npravnost v politiki, za npravnost v slovstvu, za npravnost v umetnosti. Če slavimo spomin kakega moža, bi radi obnovili njegovo podobo v drugih. Letos je 400 let, kar je zgorel — žrtev nesrečne zmote — na grmadi Savonarola. Naša doba je precej podobna tedanji dobi. Tudi dandanes dviga ošabno glavo razuzdano poganstvo. Zato je tudi naši dobi treba Savonarole,

¹⁾ ib. in Weiss: Weltgeschichte IV. 246. — Newman: Vorträge und Reden. Köln. 1860. S. 214.

²⁾ Scuola Cattolica. I. c.

³⁾ I. c. 5.

⁴⁾ Scuola Cattolica. pag. 229.

a Savonarole brez zmot njegovih. Treba je naši dobi mož, ki bi družili s neustrašnim gnevom Savonarole zoper brezboštvo in nenravnost gorečo plamenečo ljubezen za Kristusa in njegovo rimsko-katoliško cerkev.

Brez te ljubezni tudi dandanes nihče ne bo apostol. A. U.

(Človek iz — medveda.) „Eksaktno“ raziskovanje modernih znanstvenikov, ki hočejo ostati na vsak način na „vednostnem“ stališču, ki se mu pravi po domače materijalizem, je začelo poganjati klasje — smešnosti. G. Fornier je uvidel, da navadni darvinizem vendar ne ustreza zahtevam človeškega umovanja, zlasti darvinistični nauk o vzniku človekovem se mu je zdel nedostaten in kriv. Trdno se držeč zdaj edino veljavne metode, vegaste indukcije, ki iz nekaj slučajev sklepa kar na splošno, je dognal Fornier v svojem spisu „Der Kampf mit der Nahrung, ein Beitrag zum Darwinismus“, da človek ne izhaja iz opice, ampak iz medveda. Dokaz za to trditev je pa ta: Učenjak dokazuje najprej, da izpreminja hrana, kamor šteje tudi svetlobo in toploto, rastline in živali. Kolik je vpliv hrane na živali, kaže najbolj dejstvo, da so najnižje živali rastlinojede, najvišje pa vsejede; mesojede so v sredi med najnižjimi in najvišjimi. Človek, ki spada med vsejede najvišje sesavce, ne more izhajati od rastlinojede opice, ampak od kake vsejede vrste. In ta vrsta je medved, in sicer iz sledečih razlogov: Medved hodi lahko po zadnjih končinah, kakor navadno človek; zna plesati (!), plezati in plavati (cel sportsman!), nima repa, v boju rabi medved prednji končini kot roki, zadnji sta krepkejše razviti od prednjih. Fornier oporeka, da bi bila človekova črepinja bolj podobna opičji nego medvedji. Zlasti črepinja fosilnega votlinskega medveda kaže mnogo analogij s človeško črepinjo. Fornier pa ima še več važnejših dokazov za svojo trditev! Človek tako rad liže med kakor medved; naši otroci imajo še vedno grdo navado, da vtikajo prste v usta, zlasti palec in ga sesajo. To navado smo podedovali od naših prednikov — medvedov, ki se na isti način zabavajo in kratkočasijo. — Reci, kar hočeš, kdor zna, pa zna! A. B.

(† Julius Péan) V Parizu je umrl Julius Péan, največji kirurg Francije, kakor je bil Pasteur največji biolog. Umrl je prav kakor Pasteur kot zvest in zaveden katoličan, previden s sv. zakramenti.

(Brunetière pa misel krščanska.) V Besanconu je imel slavni francoski mislec Brunetière, ki je nedavno pokazal bankrot novodobne vede gledé na najvišje probleme človečanstva, novo konferenco. Dokazoval je, da ni mogoča trdna in popolna filozofija brez religije, niti vera v nadnaravno brez dogem. „Na tem svetu“, je dejal, „ki je na njem vse izpremenljivo, vse minljivo, je stalna in absolutna samo ideja krščanska. Če nočemo, da bi se vrtéle morala, estetika in veda v občnem blodnem krogu, jih moramo opreti na absolutno, na nepremakljivo točko, na religijo.“ In Brunetière upa, da pride skoraj doba, ko bo na Francoskem zopet zmagal krščanski idealizem. Trije pojavi, je dejal, svedočijo to. Brez religije ne moremo živeti, človeštvo žega po božjem, a vsi vedno bolj uvidevamo, da veda, da metafizika, da celo morala ni še religija. Potem je tudi že minil čas, ko je bilo brezverstvo za dokaz svobodomiselnosti. Še so starci, polni racijonalistične

oholosti, a ti ne spadajo več v našo dobo, ampak so ostanek druge dobe. Pasteurji so dokazali, da najbolj zvesta, najbolj ponižna vera lahko prijateljsko biva v enih možganih z najbolj razsežno, recimo, najbolj moderno vedo. Kar pa je še poštenih brezvercev, vidimo, da nimajo več napuha libertincev, ampak da dajejo krepostne zglede. Krščanstvo deluje v njih, če tudi se tega še ne zavedajo. To daje veselo upanje, da se Francija vrne premlajena k oživljajočemu krščanstvu!

A. U.

(Katolicizem v Nemčiji.) V protestanski Prusiji gine protestantizem rapidno, a raste katolicizem. Po uradni statistiki je palo število evang. bogoslovcev na pruskih vseučiliščih od l. 1885/86 do 1895/96 od 2520 na 1691, število katoliških bogoslovcev pa se je pomnožilo v istem času od 475 na 818. Po drugih, ne pruskih vseučiliščih v Nemčiji, se je znižalo število protestantskih bogoslovcev po kulturnem boju za 40% do 50%, število katoliških pa je zraslo za 72%. — Kako lepo napreduje katoliška stvar v Nemčiji, nam priča tudi vedno rastoče število katoliških mož na vseučilišnih stolicah. Izvemši vse bogoslovne profesorje znaša število vseh svetnih profesorjev v Nemčiji 2178 in med temi je za vednih katoličanov 277, torej približno 13%. Koliko je med drugimi 1901 katoličanov, ki nočejo očitno kazati svojega verskega prepričanja, koliko je vernih protestantov, ki še verjamejo v Boga in nesmrtnost duše — o tem molči statistika. Nemčija postaja katoliška, kaj pa s katoliško Avstrijo?

Po „H. N.“ A. B.

(Kdo je izumil fotografijo?) Anglež M. Brothiers je predložil manchesterski znanstveni in modroslovni družbi dokument, ki dokazuje, da so fotografirali že v šestem stoletju. Našel je namreč rokopis v samostanski knjižnici sv. Dionizija na gori Athos meniha Panzalena (441—521) z naslovom: „Kemični pouk meniha Panzalena iz Pierine v Carjemgradu“. Ta rokopis priča, da je Panzalen izumil *camero obscuro* in je upodabljal oblike s pomočjo dveh sestavin, katerih imena se ne dajo prestaviti in umeti. Konstantin Simonides trdi, da je Daguerre, ki je veljal za izumitelja fotografije, staknil ta rokopis, ko je bil na gori Athos, in potem vsebino izkoristil, ne da bi povedal, odkod je zajel bistvo svoji izumitvi.¹⁾

A. B.

Glasnik „Leonove družbe“.

Kot ustanovitelja sta se pridružila „Leonovi družbi“ veleč. gosp. Alojzij Puc, župnik v Hrenovicah, in veleč. gosp. Frančišek Kepec, župnijski upravitelj v Češnjicah. Pristopilo je tudi več novih rednih članov, katerih imena objavimo pozneje.

O prijateljskih večerih „Leonove družbe“ bodemo poročali obširneje o priliki.

¹⁾ Unità cattolica 1865. Nr. 64.

Paberki.

Naš pravopis. Marsikak čitatelj je bržčas že opazil, da tudi v našem listu pravopis ni vedno dosleden. Sedaj najde „solnce“, sedaj „sonce“, „drugi“ in zopet „drug“, „vsaki“ in „vsak“ itd. Izkušali smo sicer ravnati se v vsem po Pleteršnikovem slovarju, a priznati moramo, da se nam ni vedno posrečilo. Tudi Pleteršnikov slovar ima še razne oblike inačice. Še večje težave nam je delala pisava tujih imen in iz njih izvedenih pridevnikov, ki o njih v slovarju nismo našli nobenih pravil. Poleg tega naši sotrudniki pišejo tudi za druge liste, in znano je, da ima vsak drugi list svojo pisavo. Zato nismo mogli zahtevati, naj zapišejo vsako obliko po naše, saj bi se jim zmešalo, ko bi morali sedaj pisati tako, a pol ure pozneje zopet drugače in drugi dan še drugače. Popraviti pa vsako obliko je tudi zelo mučno, in marsikaj očesu uide, kar je popravila potrebno. Zato smo se res razveselili, ko smo čitali vest, da skoraj izide „slovenski pravopis“ izpod peresa slovenskemu jeziku gotovo večšega prof. Levca. Hvala Bogu! kdaj nam je že tega bila treba! Upamo, da se bo pa tudi vsak urednik toliko zatajil in vzprejel občni pravopis ne gledé na to, ali mu je vsaka oblika všeč ali ne. Če bodemo tega čakali, da bo vsem vse všeč, je izvestno, da občnega pravopisa ne bomo čakali. Prestrašilo nas je le to, da se bode pravopis menda še poprej izročil raznim slovničarjem v presojo. Vsa čast slovenskim slovničarjem, a bojimo se, da se bo zavlekel toliko potrebni skupni pravopis — „ad kalendas graecas“. In vendar nam je tako potrebno tako delce, ki naj bi bilo vsem slovenskim pisateljem in urednikom brez izjeme v pisavi vodilo in pravec!

Dogmatika „Slovenskega Naroda.“ O veliki noči je razložil Sl. Narod svoj dogmatični „konfiteor.“ „Slovenski Narod“ spoznavá, „da se transcendentalno nagnjenje razširja na vsega človeka in vpliva odločilno na vse njegovo hotenje“, in zato „smatra veljavo krščanskih idej za pogoj tisti harmoniji v morali in v pravnih nazorih, brez katere mora razpasti vsako socijalno telo.“ „Krščanske ideje“, pravi dalje, „so edine, na podlagi katerih je možno vse socijalne in državne razmere tako urediti, da zagotavljajo narodu intelektualno, moralno in materijalno blagostanje ter imajo v sebi jamstvo naravnemu razvoju.“ To bi bile jako lepe besede, ko bi le ne bile same besede! Toda malo poprej je Sl. N. pisal, da je „z Gospodovim vstajenjem veličastno simbolizovano pomlajenje in prerojenje narave“, in malo pozneje zopet piše, „da so verske resnice le „simbolične“; da nimajo „zaradi prvotne nedoločnosti neposredno juridične in politične veljave“; da so „pozitivni nauki samo trhlena ograja formul proti pritisku duševnega napredka“; da „med večnovzvišenimi krščanskimi idejami in klerikalnimi tendencami ni nobene notranje zveze“; da „cerkveno-verska vzgoja mehanizuje duha nravnosti in razjeda ljudsko moralo . . .“ „Slovenec“ je že opetovano vprašal, kaj je vendar „Narodu“ klerikalizem, zadnjič je zopet vprašal, kaj je vera, katero bo menda Narod vedno „spoštoval in negoval“ — a od nikoder ni nobenega odgovora!

Morala „Slovenskega Naroda.“ V št. 51. l. 1898. je ta list razložil tudi svojo moralo. „Izraza ‚moralna‘“, piše Borut v podlistku, „seveda ne rabim v onem tri-vijalnem pomenu, kakor naši filisterski moralisti. Vsak človek velja le toliko, kolikor je pripomogel k napredku in kulturnemu razvitku občega človeštva . . . Moralno imenujem vse to, kar človeštva kulturni razvoj in napredek pospešuje, a nemoralno vse ono, kar ta napredek ovira.“ — Lepa morala! Ti, bolna žena slavnega umetnika, ti si nemoralna! Ko bi tebe ne bilo, bi stvarjal tvoj mož nesmrtno umotvore — a ti si mu ovira, ti si ovira kulturnih činov svojega moža. Pospeševal bi napredek človeštva, a sedaj

naj bode delavec pokoren in zvest — torej suženj, če tudi gospodar jermene iz njega reže. Čudni so ti dostojanstveniki, da socialnega vprašanja ne morejo drugače razumeti. Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe, to je najpopolnejši nauk, in mi vidimo, da tisti, ki bi ta izrek morali v prvi vrsti vpoštevati in ki žive od žuljev svojih bližnjih, tega ne store!“ —

Beletristika „Slovenskega Naroda“. „Slovenski Narod“ še vedno presaja tuje „rožice“ na naša tla. Kakšen duh mu posebno ugaja, je pokazal zopet zadnjič v črtici „Krst“. Oprostite naj nam častiti čitatelji, da denemo sem nekatere odstavke. „Po končani cerimoniji je čakala obitelj pri vratih, da je slekel duhovnik svoj koretelj, potem so krenili skupno domov. Vsi so hodili sedaj hitreje, kajti vsakdo je mislil na obed... Babica se je nekoliko utrudila in rekla šaljivo duhovniku: Oh, gospod župnik, bi li ne blagovolili malo prijeti svojega netjaka? Kar vsa trda sem že in krč mi je prišel v ude. Duhovnik je vzel takoj otroka, katerega bela oprava se je svetila na črnem talarju kakor velika lisa ter ga poljubil; malo breme mu je delalo težave, saj ni vedel, kako ga naj drži ali položi v naročje. Ljudje so se mu smejali in jedna starih mater je zaklicala: Čuj, župnik, ali ni velika škoda, da ne boš imel nikdar kaj tacega? Duhovnik ni odgovoril. Stopal je sedaj še bolj hitro ter zrl srepo na modrooko dete... In res. Ni se mogel dolgo premagovati in približal je otroka zopet k svojemu obrazu ter ga poljubljal... Oče pa je zaklical: Čuj, župnik, ako hočeš jednega, ti treba same povedati! In zbijali so šale, kakor je pri kmetih navada. Kakor hitro so sedeli za mizo, se je razvila tudi robata kmetska veselost. Tudi dva druga sina sta se nameravala kmalu poročiti; njiju nevesti sta bili tu in gostje se niso naveličali namigavati na bodoči zarod, katerega naredita ta zakona. Bile so to debele, zelo slane šale, pri katerih so dekleta rudela, povešala oči, dočim so se moški krohotali ter tolkli s pestmi na mizo. Tudi oče in ded nista bila štedljiva s surovimi opazkami. Mati se je nasmihala... Župnik je bil vaje teh ljudskih prešernosti. Mirno je sedel poleg babice in pošegetal včasih s prstom usteca svojega netjaka... Babica pa je hitela jesti, samo otrok ji je bil na poti... Dajte ga meni, jaz nisem lačen, ji je dejal župnik. In zopet je vzel otroka... Hrup gostov je postajal vedno večji. Otroka je zbegalo to vpitje, začel je plakati. Nekdo je zaklical: Župnik, začni ga vendar dojit! Hrupen krohot je navdal sobo... Mati je nesla otroka v sosednjo sobo... Gostje so še vedno obedovali. Duhovnik je izginil. Bilo je že povsem temno. Mati pogleda, je li mali še spava... Duhovnik je klečal ihte pred zibelko in pritiskal svoje čelo k blazini, na kateri je počivala otrokova glavica...“ Konec. Kaj naj je to?

„Mladost“, smotra za moderno umetnost. O 6. zvezku „Mladosti“ piše zagrebški „Katolički list“: „Kdor ima v sebi še količkaj krščanske etike in kdor si je z mladostno vzgojo pridobil le količkaj estetike, bo pogledal v tla in z boljjo in z gnusom srca bo vrgel ta zvezek proč. Nismo še imeli v rokah smotre, ki bi bila od prve do zadnje strani tako nemoralna, kakor ta zvezek „Mladosti“. Najlascivnejše nudite v najgrših poziturah se prikazujejo v tej smotri, z gnusnim blatom se grdi krščanska morala in estetika, in vse to pod imenom umetnosti in lepe literature in patriotizma. Z največjo boljjo pa bo vrgel iz rok to smotro, kdor pomisli, da je to smotro počela mladina in da mladina v njej dobiva svoje ideale... Radi bi videli nedolžno dekle, ki ima le malo sramu, da ne bi zardela, ko odpre le prvo stranico „Mladosti“ in začne čitati vvod Gjalskega o kapitolski Veneri. Videti bi želel tistega očeta, tisto mater, ki se jima ne bi stemnelo čelo, ko bi opazila, da njiju otrok črpa hrano iz „Mladosti“. Mi vemo, da je v lepi književnosti možen napredek, preporod, nov duh, nov smer, a to, kar je začel Gjalski, ni napredek, ni preporod, to je kaluža, kult nemoralnosti in dekadenca duha!... Žalosten pojav v naši književnosti!“ — Mi pa le še dodenimo, da je „Mladost“ tista smotra, katero „Slovenski Narod“ vedno hvali in priporoča.

